

GİRESUN
ÜNİVERSİTESİ . UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER **ENSTİTÜSÜ** Graduate School of Social Sciences

AVRASYA ARAŞTIRMALARI
ANABİLİM DALI
Yüksek Lisans Tezi

Ömer Faruk KAYA
162028005

2020

GİRESUN

T.C.

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

2010 VE SONRASI TÜRKİYE RUSYA İLİŞKİLERİ

TURKEY AFTER 2010 AND RUSSIA RELATIONS

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖMER FARUK KAYA

(162028005)

Tez Danışmanı:

Dr.Ögr.Üyesi Abbas KARAAĞAÇLI

GİRESUN -2020

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 23.01.2020 tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Ömer Faruk Kaya'nın "2010 ve Sonrası Türkiye ve Rusya İlişkileri" başlıklı tezini incelemiş olup aday 23.01.2020 tarihinde, saat 14:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Prof.Dr.Mehmet Okur	
Üye	Doç.Dr. Alper Karavardar	
Üye	Dr.Öğr.Üyesi Abbas Karaağaçlı	
Üye		
Üye		

ONAY

...../...../2020

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Güven ÖZDEM

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “2010 ve Sonrası Türkiye Rusya İlişkileri” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

23/01/2020

Ömer Faruk Kaya

ÖNSÖZ

2010 sonrası Türk – Rus ilişkilerinin yaşanan işbirlikleri ve çatışma alanları bu tezin konusunu oluşturmaktadır. Tarihsel derinlik içerisinde ilişkilerin inişli çıkışlı olması ve 2010 sonrasında yaşanan Arap Baharının ortaya çıkmasıyla yaşanan gelişmeler ışığında gelinen noktada yaşanan krizler ve birliktelikler analiz edilmeye çalışılmıştır. Tarihsel bir ağırlığın olduğu Türk - Rus ilişkileri, denge politikalarının merkezinde olması ve coğrafi açıdan aynı alanda olması uluslararası siyasal sistemin gündeminden hiç düşmemiştir. İki ülke, bölgenin de dinamik olmasından da kaynaklı rekabet ve işbirliği konusunda, Ortadoğu Denklemine, Suriye krizinde, enerji alanında, bölgesel ve küresel güvenlik alanında sürekli karşılaşmaktadırlar.

Türkiye, Karadeniz bölgesinde Avrupa ve Asya kıtalarının ortasında olmasından kaynaklı stratejik konumu nedeniyle Türk-Rus ilişkileri her dönemde önemini korumuştur. İlişkilerin bir diğer yönü ABD, AB ve NATO konsepti diğer tarafında BRICS, Şanghay İşbirliği Örgütü ve Kollektif Güvenlik örgütü karşılaşması ile devam ederken bunun sonucunda, tek kutuplu dünya düzeni dayatmasına karşı çok kutuplu dünya düzeni baskısı ilişkilerin daha karmaşık ve daha derinleşmesini sağlamaktadır.

Soğuk savaş sonrası ikinci on yılda ilişkilerin yönünü ekonomik, politik açıdan irdelenmesi Türkiye'nin yaklaşımı ve Rusya'nın davranış biçimleri ülkemizin kuracağı stratejilere katkı sağlayacaktır. Bu tezin her aşamasında beni derin ve engin bilgisiyle destekleyen, ufku açan, daima sabır ve hoşgörüyü karşılayan değerli tez danışmanım Dr. Öğr. Görevlisi Abbas Karaağaçlı hocama ve bize her zaman enerjisi ve öngörülerıyla ışık tutan Hocam Sayın Prof. Dr. Betül Karagöz Yerdelen çok teşekkür ederim.

ÖZET

Türkiye ve Rusya arasında köklü bir tarihsel süreç vardır. Bu süreçler iki komşu devlet arasında ilişkilerin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Geçmişten süregelen Türkiye ve Rusya arasındaki karşılıklı olarak siyasi çıkarların farklılaşması iki ülkenin karşı karşıya gelmesine sebep olmuş ve ikili ilişkilerin seyrini olumsuz olarak etkilemiştir. Günümüzde değişen dengeler sebebiyle Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler çok önemli bir boyut kazanmıştır. Son dönemde Rusya'nın Küresel Bir Güç olma talebi, Arap Baharı süreci sonrası yaşanan gelişmeler, Suriye krizi ekseninde ortaya çıkan sorunlar, enerji hatlarının kurulması, Nükleer İşbirliği ve liderler arasında kurulan diyalog süreci Rusya ile ilişkilerin daha çok önem kazanmasına zemin hazırlamıştır.

Türkiye Rusya arasında gelişen ilişkilerde kuşkusuz iki ülkenin liderlerinin de büyük bir katkısı bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin iki ülkenin ilişkilerin gelişmesi için büyük bir çaba sarf etmektedir. Ekonomik işbirliğinin 1990'lardaki hızlı gelişiminin ardından, ikili ilişkiler 2000'li yılların başında iki ülke siyasi liderlikleri arasında tesis edilen yakın diyalogla yeni bir döneme girmiş ve 2010 yılında kurulan Üst Düzey İşbirliği Konseyi'yle (ÜDİK) kurumsal bir zemine oturmuştur.

Rusya'nın sınır komşumuz olması, jeopolitik ve jeostratejik bir noktada bölgesel ve küresel güç olması Türk - Rus ilişkilerinin seyri ve ilişkilerin ekonomik, politik açıdan yakınlaşma ve uzaklaşma dönemlerindeki etkileri ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya, Suriye Krizi, İşbirliği, Ekonomi

ABSTRACT

Between Russia and Turkey it has a long historical process. These processes play an important role in determining the relations between the two neighboring states. The differentiation of mutual political interests between Turkey and Russia in the past led to the ongoing confrontation between the two countries and negatively affect the progress of bilateral relations. Today, due to the changing balance the relations between Russia and Turkey has gained a significant dimension. Recently, Russia's demand for becoming a Global Power, developments after the Arab Spring process, problems arising on the axis of the Syrian crisis, the establishment of energy lines, the Nuclear Cooperation and the dialogue process established between the leaders have created the ground for greater relations with Russia.

Leaders of the two countries in developing relations between Turkey and Russia undoubtedly has a great contribution. President of the Republic of Turkey Recep Tayyip Erdogan and Russian President Vladimir Putin exerts a great effort for the development of relations between the two countries. Following the rapid development of economic cooperation in the 1990s, bilateral relations entered a new era with the close dialogue between the political leadership of the two countries in the early 2000s and established an institutional basis with the High Level Cooperation Council (UDIK) established in 2010.

The fact that Russia is our neighbor, the regional and global power at a geopolitical and geostrategic point, the course of the Turkish-Russian relations and the effects of the relations on economic, political and convergence periods were discussed and evaluated.

Key words : Turkey, Russia, Syrian crisis , Cooperation , Economic

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
TABLolar DİZİNİ.....	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE RUSYA İLİŞKİLERİNİN EKONOMİK, ENERJİ VE TURİZM BOYUTU.....	5
--	---

1.1. EKONOMİK AÇIDAN TÜRKİYE –RUSYA İLİŞKİLERİ.....	5
1.1.1. Rusya'nın Dış Ticaretinde Ülkeler & Ürünler.....	10
1.1.2. Türkiye Rusya Dış Ticaret Verileri.....	11
1.2. TÜRKİYE VE RUSYA'NIN ENERJİ PROFİLİ.....	14
1.2.1. Türkiye ve Rusya İkili İlişkilerinde Enerjinin Rolü.....	18
1.2.2. Türkiye ve Rusya Arasındaki Doğal Gaz Nakil Projeleri.....	26
1.2.3. Türkiye Rusya Arasında Nükleer Enerji Alanında İşbirliği (Akkuyu Nükleer Santrali).....	30
1.3. TURİZM ALANINDA TÜRK RUS İLİŞKİLERİ.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI ÖRGÜTLER AÇISINDAN TÜRKİYE- RUSYA İLİŞKİLERİ.....	40
2.1. Bağımsız Devletler Topluluğu.....	41
2.2. Şanghay İşbirliği Örgütü (SİÖ-SCO).....	43
2.3. Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü.....	46
2.4. AGİT (Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı).....	49
2.5. KEİB Üyesi Olarak Türkiye-Rusya İlişkileri.....	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2010 VE SONRASI TÜRKİYE RUSYA İLİŞKİLERİ.....	53
3.1. Arap Baharı Süreci.....	53
3.1.1. Arap Baharı Sürecinin İlişkisel Boyutu	54
3.2. Ukrayna Krizi'nin Türk Rus İlişkilerine Etkileri.....	57
3.3. Uçak Krizinin Türk-Rus İlişkilerine Etkisi.....	59
3.4. 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri.....	66
3.5. Elçi Karlov Suikasti'nin Türkiye Rusya İlişkilerine Etkileri.....	68
3.6. Astana ve Soçi Görüşmeleri Bağlamında Türkiye Rusya İlişkileri	71
3.6.1. Soçi Mutabakatı	76
3.7. S-400 Savunma Sistemi Bağlamında Türkiye Rusya İlişkileri	79
SONUÇ.....	85
KAYNAKÇA	92
ÖZGEÇMİŞ.....	99

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

KEİB: Karadeniz Ekonomik İşbirliği

AGİT: Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı

PYD: Demokratik Birlik Partisi

YPG : Yekineyen Parastina Gel- (Halkçı Koruma Birliği)

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

BM: Birleşmiş Milletler

BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

BRICS: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika

BTC: Bakü Tiflis Ceyhan Boru Hattı

ŞİÖ: Şanghay İşbirliği Örgütü

ÜDİK: Üst Düzey İşbirliği Konseyi

BTE: Bakü Tiflis Erzurum Boru Hattı

KGÖA: Kollektif Güvenlik Örgütü Antlaşması

KADDİGG- BLACKSEAFOR: Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu

GUAM: Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova'nın oluşturduğu birlik

ECO: Ekonomik İşbirliği Örgütü

AGİK: Avrupa Güvenlik İşbirliği Konferansı

ÖGM: Özel Gözlem Misyonu

BSNC: Black Sea Naval Commanders Committee- Karadeniz Deniz Kuvvetleri Komutanları Komitesi

FTS: Rusya Federal Gümrük Servisi

BGH: Birleştirilmiş Gümrük Hattı

T-UMBHFSS: Türk Uzun Menzilli Bölge Hava ve Füze Savunma Sistemi

İHA: İnsansız Hava Aracı

TANAP: Trans-Anadolu Doğalgaz Boru Hattı

AKKA: Avrupa Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşması

İŞİD: Irak Şam İslam Devleti

TSK: Türk Silahlı Kuvvetler

ÖSO: Özgür Suriye Ordusu

CIA: Merkezi İstihbarat Teşkilatı

SDG: Suriye Demokratik Güçleri

TABLolar DİZİNİ**Şekiller**

Şekil 1: Türkiye'nin Rusya ile Dış Ticaret Hacmi	11
--	----

Haritalar

Harita 1: Rusya'nın Avrupa'ya Doğalgaz İhracatında kullanılan Boru Hatları	20
Harita 2 : Türkiye İle Rusya Arasındaki Doğal Gaz Boru Hatları	26
Harita 3: Mavi Akım Projesinin Güzergahı	27
Harita 4 : Türk Akım Projesinin Güzergahı	28

Tablolar

Tablo 1: Rusya'nın Dış Ticaret Göstergeleri	10
Tablo 2: Türkiye ve Rusya arasında ihraç ve ithal edilen ürün başlıkları	11
Tablo 3: Türkiye ve Rusya arasındaki Dış Ticaret Verileri	12
Tablo 4 : 1996 ile 2018 yılları arasında Türkiye'ye gelen Rus turist sayıları	39

GİRİŞ

1492 tarihinde Osmanlı devletinin Moskova Knezliğine elçi göndermesi olayından başlayarak yani yaklaşık olarak 500 yılı aşkın bir süredir Türk Rus ilişkisi devam etmektedir. Yaşanan bu ilişki süreci; Köklü çekişme, mücadele ve savaşların öne çıktığı bunların yanı sıra dostluk ve işbirliğinin üzerine kurulu bir tarihi kapsamaktadır.

Rusya'nın büyük ve yegâne hedeflerinin başında gelen "sıcak denizlere inme politikası" bağlamında Karadeniz'den Kafkasya'ya, Balkanlar'dan Doğu Avrupa'ya ve oradan da Akdeniz'e kadar uzanan geniş bir coğrafya 'da hak iddia etmesinden dolayı yayılmacı bir biçimde tarif edilmiştir. Türk kaynaklarında yapılan değerlendirmede olumsuz ve 'rekabetçi' bir hava hâkimdir (Çelikipala, 2019, s. 6).

Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler geniş ve derin bir tarihî arka plana sahiptir. Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusya'sı döneminde her iki devlette, Balkanlar ve Kafkasya'nın egemenliği uğruna mücadele içinde yer almıştır. Millî mücadele döneminde, iki milletin de hem önceki yönetimlere, hem de ortak işgalci emperyalist devletlere karşı bir mücadele sergilediği görünmektedir. İkinci Dünya Savaşından sonra Sovyetlerin, Türkiye üzerinde daha önce belirlenen ve devam eden siyasi niyetleri Türkiye'nin ulusal ve sınır güvenliğini tehdit etmektedir. Türkiye; dış politika alanında, savaş sonrası Avrupa dengesinde meydana gelen boşluklardan yararlanarak Sovyet emperyalizmine karşı beklediği güvenliği NATO'ya girmekle sağlamıştır (Yılmaz, Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri, 2016, s. 9).

Modern dönemde Türk-Rus ikili ilişkileri açısından başlangıç dönemi olarak da kabul edebileceğimiz 1920 ve 1930'lu yıllarda, her iki yeni rejimin de temel öncelikleri; toprak bütünlüğünü korunması, sağlam ve istikrarlı bir ekonomik ve siyasi düzenin oluşturulması ve uluslararası alanda kabul görebilmek şeklinde ifade edilmiştir. Bu dönemde imzalanan Moskova ve Kars anlaşmaları ile 1925 Türk-Rus Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması, sınırların belirlenmesini sağlamanın ötesinde iki tarafın da dünya politikasına benzer bakışının, en azından birbirlerine sorun yaratmak istemediklerinin bir ifadesi olarak görülmektedir (Çelikipala, 2019, s. 7).

Uluslararası dengelerin derinleştirdiği tehdit algısı, Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle birlikte Sovyet Rusya'nın yeniden 'öteki' ya da 'düşman' biçiminde tanımlanmasıyla sonuçlanmıştır. Komünizm karşıtlığıyla birleşerek ideolojik bir boyut da kazanan ötekileştirme, Türkiye'yi Sovyet karşıtı Çevreleme (Containment) politikasını benimseyen ABD'ye ve Avrupa-Atlantik güvenlik kurumlarına bir adım daha yaklaştırırken, Sovyetlerden hızla uzaklaşmasına neden olmuştur. Rus tarafı açısından da Türkiye, Batı/Amerikan/NATO hattının cephe ülkesi olarak algılanmış ve işbirliği konusu gündeme dahi gelmemiştir. Bu dönemde, Avrupa-Atlantik ilişkilerinden bağımsız bir Türk-Rus/Sovyet ikili ilişkilerinden söz etmek mümkün değildir. (Yılmaz, 2019)

1999 yılı Kasım ayında Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit tarafından gerçekleşen resmi Moskova ziyareti, iki ülke arasındaki ilişkinin adının konulmak istendiği ve işbirliği yönünde bir bağ kurulması konusundaki açık ve kesin bir isteğin ortaya konulduğu en önemli vakadır. Rusya'nın Çeçenistan sorunu konusunda kendisine sorulan bir soruya Bülent Ecevit, "Biz Rusya'nın içişlerine karışmak istemiyoruz. Biz sorunun barışçıl yöntemlerle çözüleceğine inanmaktayız" cevabını vermiştir. Rusya Başbakanı Vladimir Putin ise Ecevit ile yaptığı görüşmede "Nereden kaynaklanırsa kaynaklansın, Rusya Türkiye'ye yönelik hiçbir terörist eylemi desteklemedi ve desteklemeyecektir" açıklamasını yapmıştır (Girgin, 2014, s. 415).

2000'li yıllara gelindiğinde Rusya'da yaşanan hükümet değişikliği sonucu Putin'in başa gelmesiyle başlayan ılımlı hava, Türkiye-Rusya ilişkilerini yeni bir boyuta taşımıştır. Rusya'nın "yakın çevre"¹ politikası sürdürme alanı içerisinde yer alan ülkelerin ekonomik olarak yeterli altyapıya sahip olmaması sebebiyle Putin'in politikasının başarılı olmasına olanak sağlamıştır (Tüfekçi, 2017, s. 142).

Her iki ülkede iş başında bulunan siyasi iradenin ortaya koyduğu kararlı tutum şüphesiz ilişkilerin gelişmesi konusunda önemli bir etken olmuştur. Rusya Federasyonu'nda Vladimir Putin döneminin başlaması, Türkiye'de de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte Türk-Rus ilişkileri gözle görülür bir

¹ Rus kökenlilerin ya da yine belli bölgelerde yaşayan ve içerisinde yaşadıkları devlet ile etno-kültürel, tarihsel ya da siyasal anlamda sorun yaşayan halkların kullanılarak, Rusya'nın aleyhine hareket eden ve Batı ile yaklaşan devletlerin toprak bütünlüğünün tehdit edilmesi ve böylece o devletlerin Rusya lehine hareket eder hale getirilmelerinin sağlanmasıdır.

ivme kazanmaya başladığı görülmüştür. Turizm, ekonomi, enerji, bölgesel güvenlik konularında işbirliği ve ilişkileri çeşitlendirmeye dayanan yeni yaklaşım ile birlikte iki ülke arasındaki ilişkilerde çeşitlilik ve derinlik ortaya çıkmıştır (Sandıklı, 2013, s. 11). Türkiye’de iktidarda olan Adalet ve Kalkınma Partisi Rusya ile ilişkileri daima “kazan-kazan” vizyonu üzerine kurmaya çabalamış, bu amaçla özellikle ticaret hacmi ve gelişimi üzerinden çalışmalar yapılmıştır. İki ülkenin ilişkilerinin gelişmesi ekonomik alanda ciddi bir yükselişi de beraberinde getirmiştir. Özellikle enerji alanında yapılan ortak yatırımlar hem Ortadoğu ülkelerini hem de Batı ülkelerini doğrudan etkilemeye başlamıştır. Enerji üretiminde önemli bir güç olan Rusya Federasyonu enerji dağıtımdaki avantajını da kullanarak uluslararası sahada yeniden iki kutbu zorlamaya başlayan güç olarak konumlanmaya başlamıştır (Topsakal, 2016).

Üç ana bölüm halinde hazırlanan bu çalışmada; Türkiye ve Rusya partnerlik ilişkileri incelenerek kırılma noktalarının ve bu kırılma noktalarını iki ülke üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. Türkiye ve Rusya ikili işbirliğinin getireceği olumlu sonuçlar ve yaklaşımları üzerinde durulmuştur. Türkiye’nin ABD ve AB’den uzaklaşması sonucu kendine yeni bir saha oluşturma çabası ve bu anlamda Rusya ile kurduğu işbirliğinin olumlu ve olumsuz yansımaları değerlendirilmiştir. Türkiye’nin Rusya ile yürüttüğü işbirliği kapsamında günümüzde sağladığı kazanımlar ve kayıplar irdelenmiştir. Bu çalışma kapsamında konuyla ilgili olarak literatür taraması yapılmış, kitap, bilimsel makale, elektronik kaynak, rapor ve tezlerden yararlanılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde “Türkiye Rusya İlişkileri; Ekonomik, Enerji ve Turizm ” başlığı altında verilmiştir. Bu bölümde ilk adım olarak, Ekonomik, Enerji ve Turizm yapısına değinilerek Türkiye ve Rusya’nın içerisinde bulunduğu durumun anlaşılması hedeflenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde “ Uluslararası Örgütler Açısından Türkiye Rusya İlişkileri ” değerlendirilmiştir. Uluslararası Örgütlerin iki ülkenin ilişkilerine etkisi üzerinde durulmuştur. İkinci bölüm kapsamında, uluslararası hukuk bağlamında örgütlerin yapısı, örgütlere üyelik ve örgütlerin işlevleri gibi konular ele alınmış, Rusya ve Türkiye’nin üyesi olduğu Uluslararası Örgütleri tanıtmak ve işlevselliğini aktarmak amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında bölgesel ve küresel örgüt olma şartları, örgütlerin faaliyet alanlarının çeşitliliği gibi konular kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Bu bağlamda yeni dünya düzeni içerisinde, uluslararası ya da bölgesel bir örgüte üye olan devletlerin kazanımları ve bu örgütler bağlamında elde ettikleri başarılar ifade edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde tezin konusunu oluşturan güncel olayları içeren “2010 ve Sonrası Türkiye Rusya İlişkileri ” incelenmiş iki ülkeyi yakınlaştırıcı ve uzaklaştırıcı etkiye sahip olan olayların ilişkiler üzerindeki etkisi ve yansımaları üzerinde durulmuştur. Avrupa Birliği üyelik sürecinde beklediği karşılığı alamayan ve ABD devletleri ile ilişkilerinin iyi olmadığı dönemde Rusya ile yaklaşan Türkiye'nin bu dönemde uyguladığı politikaların üzerinde durulmuştur. Rusya ile yapılan ortaklığın sağladığı kazanımlar ve kayıplar belirtilmiştir. Rusya ile Türkiye İşbirliğinde iki ülkenin liderinin sağladığı sıkı diyalog ortamı ilişkilerin gelişmesine ve birçok alana yayılmasına katkı sağlamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE RUSYA İLİŞKİLERİNİN EKONOMİK, ENERJİ VE TURİZM BOYUTU

1.1.EKONOMİK AÇIDAN TÜRKİYE –RUSYA İLİŞKİLERİ

Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasındaki ekonomik ilişkiler temel olarak 8 Ekim 1937 tarihinde Sovyet Rusya ile imzalanan “Ticaret ve Seyri Sefain Anlaşması” ile 25 Şubat 1991 tarihinde imzalanan “Ticari ve Ekonomik İşbirliğine Dair Anlaşma” çerçevesinde sürdürülmektedir. 17 Eylül 1984 tarihli Doğalgaz Anlaşması çerçevesinde 1987 yılından itibaren doğal gaz alımı yapılmaya başlamıştır. Bu anlaşma ile iki ülke arasındaki ekonomik işbirliği konusunda kritik bir dönüm noktası gerçekleşmiştir. İmzalanan doğalgaz anlaşması şartlarına göre, Türkiye aldığı doğalgaz karşılığında ödeme yöntemi olarak alınan doğalgazın yüzde 70’ini Türk mal ve hizmetleri ile ödeme sorumluluğunu kabul etmişti. Ancak Rusya Federasyonu son dönemlerde bu şartlara uymamasından dolayı anlaşma bu özelliğini kaybetmiştir. Bu durumdan dolayı Rusya Federasyonu’ndan doğalgaz ithalatı hızla artarken, bu ülkeye yapılan ihracatın artış hızı oldukça düşük düzeyde kalmasına sebep olmuştur (Kalaycı, 2013).

İhracat yapan firmaların Rusya Federasyonu gümrüklerinde yaşadığı sorunların çözümünü sağlamak amacıyla yapılan müzakereler sonucunda 18.09.2008 tarihinde “Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Müsteşarlığı ile Rusya Federasyonu Federal Gümrük Servisi” arasında “Gümrük İşlemlerinin Basitleştirilmesine İlişkin Protokol” imzalanmıştır. Bu Protokol ile iki ülke arasında “Basitleştirilmiş Gümrük Hattı (BGH)” adında bir model oluşturulmasına karar verilmiştir. BGH, iki ülke arasındaki ticarete ihraç edilen mallara ilişkin bilgilerin iki ülkenin gümrük idareleri arasında elektronik yolla önceden değişimine dayanan bir sistemdir. Sistemden yararlanmak tamamen gönüllülük esasına dayanmakta olup, sistem çerçevesinde, sevk edilen mallara ilişkin bilgileri gümrük idaresine önceden sunan firmalara dış ticaret işlemlerinde çeşitli kolaylıklar sağlamasına katkı sağlamıştır. BGH Sistemi çerçevesindeki ilk işlem 5 Kasım 2009 tarihinde gerçekleştirilmiştir (Kalaycı, 2013, s. 3).

İki ülke arasında kurulan, kendi aralarında gerçekleştirdikleri ticarete sevk edilen ürünlere ve araçlara yönelik bilgilerin hem Rusya hem de Türkiye'nin gümrük giderleri arasından elektronik yöntemle önceden değişimine dayanan sistem mevcuttur. Sistemden faydalanmak gönüllülük işi olmanın yanı sıra bu sistem çerçevesinde, sevki gerçekleştirilen ürünlere yönelik bilgileri gümrük idaresine önceden sunan firmalara dış ticaret işlemlerinde çeşitli fırsatlar sağlamasına olanak tanımıştır.

18 Eylül 2008 tarihli BEH Protokolünde ile birlikte uygulanan bütün taşımacılık yapan türlere uygulanabilecek bir sistem olmasına karar verilmiş olup pilot uygulamanın ilk aşaması Atatürk Havalimanı ve Sabiha Gökçen Havalimanıyla Unokova Havalimanı arasında başlayan BEH sisteminin yakın zamanda deniz, kara taşımacılığının da yaygınlaşacağına yönelik çalışmalar var olmaktadır (Ötken, 2019).

Orta seviyede bir küresel güce sahip olan bir ülkeye uygun düşecek şekilde, Türkiye, ezeli düşmanı ve Soğuk Savaş dönemindeki rakibi Sovyetler Birliği ve sonradan Rusya Federasyonu ile makul derecede iyi ilişkilere sahip olma konusunda sürekli tedbirli davranmasına sebep olmuştur. Rejimlerden kaynaklanan ve ideolojik farklılıklarına rağmen iki yeni ülkenin, 20. yüzyılın ilk yarısındaki dayanışması ve ekonomik işbirliği örnek gösterilecek, pragmatik² bir yaklaşımı teşkil etmiştir. Soğuk Savaş³ döneminde dahi, stratejik rekabet ve çekişmeye karşın, ekonomik işbirliğinde, ilerleme sağlanmıştır. Yeni yüzyılın başından bu yana ortaya çıkan ekonomik durum nitel anlamda önceki dönemlerden farklılık göstermektedir. Türkiye'nin Rus enerjisine bağımlılığı,-inşaat haricinde-Rusya'da hiçbir pazar alanında üstünlük kuramaması, Rus yaptırımlarına karşı savunmasızlığı ve Rusya'nın eylemlerindeki değişkenlikler; iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri çok dengesiz hale gelmesine sebep olmuştur. İki ülkenin ekonomik ilişkileri ile ilgili yazıların 'işbirliği' olarak nitelediği çoğu husus, bizim bakış açımızla; Türkiye'nin enerji konusundaki büyük bağımlılığı ile ve

² Pragmatizm ya da diğer bir adıyla faydacılık doğruluğu tek yanlı olarak, yalnızca eylemlerin sonuçları ile değerlendiren ve onlara yalnızca sağladığı "fayda" açısından bakan akımın felsefede kullanılan adıdır. Bu akımda, gerçeklik ve doğruluk insanın bakış açısından, kanaatlerinden, dolayısıyla da eylemlerinden bağımsız değildir. Bundan dolayı, gerçeklik, doğruluk ve insan eylemlerinin sonuçları, sağladığı başarı ve yararlarla değerlendirilir.

³ Soğuk Savaş, iki Süper güç olan ABD önderliğinde Batı Bloku ile Sovyetler Birliği'nin önderliğinde Doğu Bloku ülkeleri arasında 1947'den 1991'e kadar devam etmiş olan uluslararası siyasi ve askeri gerginliktir.

bugüne kadarki Türk hükümetlerinin; bu ilişkileri yönetme konusundaki stratejik düşünce ve hareket eksikliği ile daha iyi tanımlanmaktadır. (ANDREEVA, 2018)

Rus Cumhurbaşkanı Vladimir Putin Rus SU-24 jetinin düşürülmesinin ardından Türkiye'ye ağır yaptırımlar uyguladığında Türk ekonomisinin bu ikili ilişkide ne kadar hassas bir konumda olduğunu gözler önüne sermiştir. "Rusya'nın Türkiye'ye uyguladığı ekonomik yaptırımlar arasında; 2011 yılından bu yana uygulanmakta olan vizesiz seyahat rejiminin kaldırılması, Rusya'daki Türk yatırımları ve işçilerine yönelik kısıtlamalar, Rus pazarına ihraç edilen Türk mallarına dair kısıtlamalar ve Türkiye'ye yönelik tarifersiz seferlerin kaldırılması vardır." Bu yaptırımlar ve sonuçları, Rusya ve Türkiye arasındaki "karşılıklı bağımlılığın" ne derece "asimetrik" olduğu açıkça görülmektedir. Türk ekonomik çıkarları, Rus politikasındaki olumsuz değişikliklerden kolayca etkilenebilmektedir. (Gönül, 2018)

Rus yaptırımları ile karşı karşıya kaldığında Türkiye'nin kırılganlığını artıran üç sebepten bahsedilmektedir: "İlk sebep olarak, Türk ihracatçıların Rusya'nın yerini alabilecek alternatif bir pazar bulmada güçlük çekmesidir. Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı 2014 yılındaki 5,9 milyar \$ seviyesinden, 2015'te, 3,6 milyar \$'a, 2016'da 1,7 milyar \$'a gerilemiş ve 2017'de toparlanarak 2,7 milyar \$'a yükselmiştir. İkinci olarak, Rus turistlerden sağlanan gelire yakın, alternatif turist bulunması da bir o kadar zor olması. Son olarak, Rusya'da, doğal gaz ithalatı yapılmaksızın idare etmek ve kısa bir süre içerisinde alternatif enerji kaynakları bulmanın zor olması gibi sebepler sıralanmaktadır. Rusya, Türkiye'nin gaz ihtiyacının yaklaşık %55'ini karşılamıştır. Bu üç hassasiyetten yalnızca birine kısmen müdahale edilebilmiştir. (Özcan, 2017)

Rusya 'dan alınan gazın Türkiye'nin gaz ithalatındaki payı 2018 yılında %40'a kadar gerilemiştir. Bunun Sonucuna dayanarak, Türkiye'nin ihracat faturasının bileşimi dikkate alındığında, Türkiye'nin ekonomik büyüme açısından yalnızca Rusya'yla yaptığı ticarete ve Rus pazarına odaklanmayacağını gösteren temel göstergelerinden birisidir. Yakın gelecekte, söz konusu bileşim veya Rusya'nın Türkiye'nin sınai mallarına ilişkin talebinde çok büyük bir değişiklik yaşanması beklenmemektedir. Bu nedenle, Rusya'da sağlanan pazar, Türkiye'nin Avrupa'da sağlanan başlıca pazarlarının yerini dolduramayacak kadar küçük bir potansiyelde olduğunu gözler önüne sermektedir. Neticede, 21. yüzyılın ilk on yılı boyunca

Türkiye'nin ekonomik ilişkilerinin ve pazarlarının çeşitlendirilmesine yönelik büyük atılımların gerçekleştirilmesinden sonra dahi, Avrupa Birliği, Türkiye'nin toplam ticaret hacminin neredeyse %50'sine karşılık gelmektedir. Türkiye 2018 yılında Avrupa Birliği'ne 70 milyar \$ civarında ihracat gerçekleştirmiş ve neredeyse aynı oranda ithalat gerçekleştirmiştir. Bu nedenle, Türkiye ve 28 Avrupa Birliği Üye Devleti arasındaki oluşan ticaret dengesi yalnızca yönetilebilir olmakla kalmamakta aynı zamanda Türkiye açısından avantajlı olarak değerlendirilebilmektedir. (Çelikpala, 2019)

Büyük yatırımlar olarak bahsedilen ve topluma lanse edilmelerine rağmen, yeni gaz boru hatları ve Akkuyu Nükleer projesi Türkiye bakımından Rusya'nın Avrupa Birliği'ne alternatif bir pazar şeklinde düşünülmesini sağlayacak kadar büyük ekonomik kaynaklar veya yatırım sağlamamaktadır. Sonuçta, Türkiye'nin hem ticaret hem de doğrudan yabancı yatırımlar⁴ anlamında başlıca Avrupa ülkeleriyle kurduğu köklü ekonomik bağlar, uzun yıllar boyunca ekonomik kalkınma perspektifinin en önemli unsuru olarak kalmaya devam edecektir. (EDAM, 2019)

Türkiye'nin Batı dünyası ile mali ve ekonomik açıdan kurduğu bağların yanı sıra her ne kadar şu an için tıkanmış görünse de geçerliliğini koruyan Avrupa Birliği üye adaylığı ve Avrupa kurumlarıyla, NATO'yla olan kurumsal bağları Türkiye için, ekonomik krizlere karşı tampon görevi görmektedir. Bu unsurlar, Türkiye'nin iç siyasal sorunları ve hukukun üstünlüğüne dair eksiklik giderildiğinde, ülkenin cazip bir pazar olmasının yanında yatırımcılara güvence sağlamaktadır. Bu bağlamda, Türkiye ve Rusya arasındaki mevcut stratejik yakınlaşmanın irdelenmesi zorunludur. Türkiye'nin Batılı müttefikleriyle ilişkileri, 2016 yılındaki darbe girişiminden ardından gerilemiştir. (EDAM, 2019)

Amerika birleşik devletleri ile yaşanan başlıca sorunlar olarak kabul edilen; Darbenin planlayıcısı FETÖ örgütünün lideri Fethullah Gülen'in ABD'de ikamet etmesi ve iade edilmesine ilişkin yaşanan sorunlar, ABD'nin Suriye'nin kuzeydoğusunda PYD/YPG (Türkiye'nin baş düşmanı PKK'nın Suriye'deki uzantıları)

⁴ Doğrudan yabancı yatırım ya da doğrudan yabancı sermaye yatırımı, portföy yatırımları dışında kalan, bir veya birden fazla uluslararası yatırımcının tamamına sahip olarak veya yerli bir veya birkaç firma ile ortaklık hâlinde gerçekleştirdiği yatırılabılır kaynakların bir başka ülkeye taşınmasıdır.

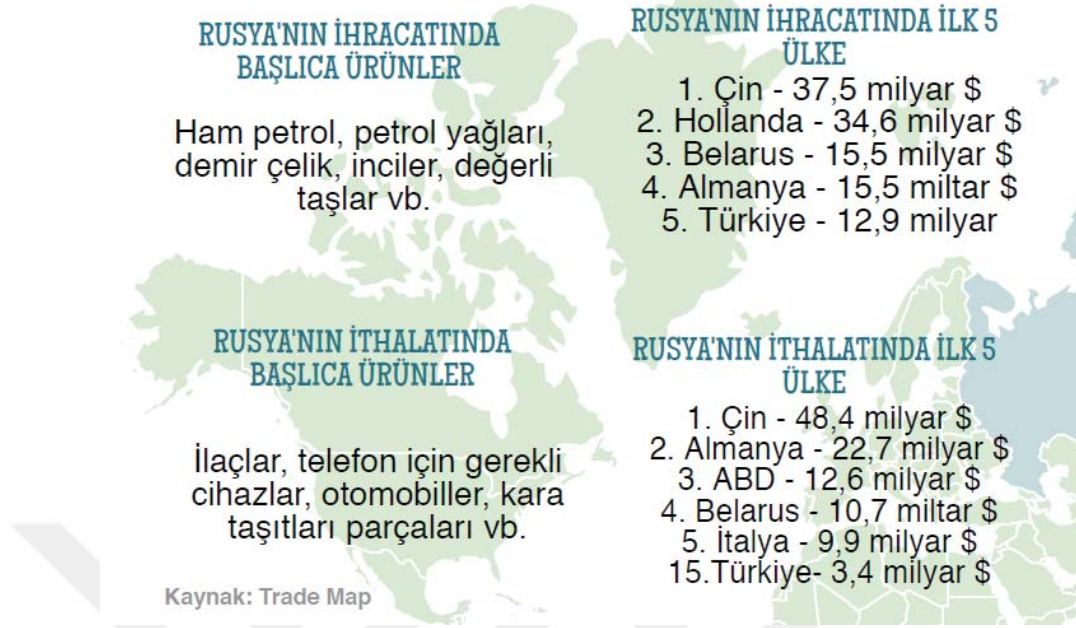
ile yakınlaşması ve militanlarını silahlandırması, Suriye, İran ve İsrail ile ilgili görüşler ve bu ülkelere yönelik politikalarda yaşanan fikir ayrılıkları başta olmak üzere Amerika Birleşik Devletler ile yaşanan mevcut sorunlar ilişkilerde sorunlara neden olmaktadır. (Çelikpala, 2019)

Rusya'dan alınan S-400 füzelerinin teslimi ve Amerika'nın bu teslimat ile ilgili beyan ettiği yaptırımlar (Türkiye'nin F-35 üretim ağı üyeliğinin iptal edilmesi; F-35'lerin teslim edilmemesi ve ABD Kongresi'nin Türkiye'ye CAATSA (ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası) yaptırımları uygulama yönündeki kararı) Türkiye'nin stratejik kimliği ve Transatlantik Paketi'ndeki konumu açısından büyük çaplı bir bunalım yaşanabileceğini göstermektedir. Söz konusu gelişmenin ekonomik yansımaları Rusya'nın Türkiye'ye yeterli olamayacağı kadar büyük olacaktır. Bu realite dikkate alındığında, Türkiye'nin Batı ile kurduğu ekonomik ilişkilerin yerini alacak yeni ekonomik ortaklıklar kurmaya yönelik muhtemel girişimlerine dair tartışmalar suni olmaktan öteye geçememektedir. Türkiye'nin Rusya ve diğer ticaret ortaklarıyla ticaret hacimleri ve bu hacimlerdeki tarihsel değişiklikler kıyaslandığında, bu husus kanıtlanabilmektedir. Bu sebeple, Batıyla arasına daha fazla mesafe koymak Türkiye açısından ticari manada daha zor hale gelmektedir. (EDAM, 2019)

AB ve ABD'nin; Türk şirketleri ve ülke açısından (hem doğrudan yabancı yatırım hem de portföy⁵ yatırım kaynakları olarak) önemli pazarlar olması nedeniyle, Türkiye'nin geleneksel ticaret ortaklıklarının Rusya ve Moskova'nın önderliğindeki kuruluşlarla değiştirilmesi gelecek vaat eden bir seçenek şeklinde görülmemektedir. Diğer yandan, Türkiye-Rusya ekonomik ilişkilerinin "asimetrik bir karşılıklı bağımlılığa" dayalı olması, bu hususlar açısından belirleyici bir nitelik taşımaktadır ve sürdürülebilir kalkınma hedefiyle hareket eden Türkiye'ye yardımcı olabilecek alternatif ekonomik bölgeler arayışında Türkiye'ye belirli sınırlar getirmektedir (EDAM, 2019).

⁵ Portföy, gerçek veya tüzel kişilerin yatırım yapmak ve kazanç sağlamak amacıyla elinde tuttuğu ve istediği gibi tasarruf ettiği nakit para, döviz, altın, tahvil, hisse senedi, mevduat ve bono gibi yatırım araçlarının toplam değeridir.

1.1.1. Rusya'nın Dış Ticaretinde Ülkeler & Ürünler

Tablo 1: Rusya'nın Dış Ticaret Göstergeleri

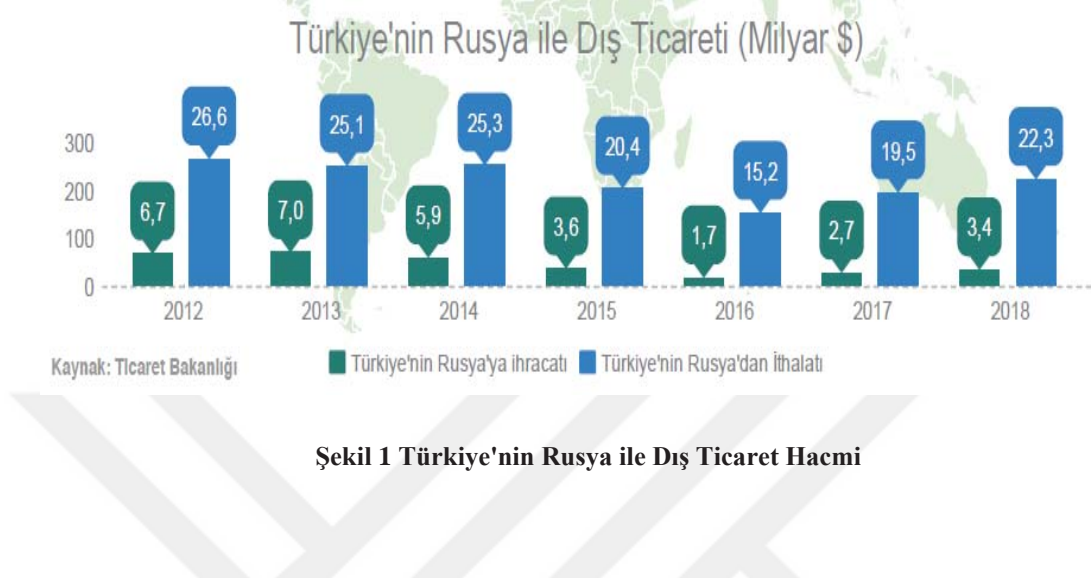
Rusya'nın 5 milyar \$ üzerinde ihracat hacmi olan 16 pazar bulunmaktadır. Rusya'nın ürün bazında ihracatında özellikle ham petrol ve petrol yağları ön plana çıkmaktadır. Bu ürünler Rusya ihracatının çeyreğini oluşturmaktadır. Rusya, 2008 yılından itibaren en fazla Çin'den ithalat yapmaktadır. Rusya'nın ihracatında ise 2004 yılından itibaren ilk sırada Hollanda yer alırken 2017 yılında Çin öne geçmiştir.

Rusya Federasyonu'nun ihracatında mineral yakıtlar ve yağlar, demir ve çelik, gizli nitelikte olması sebebiyle gümrük tarifelerinde özel bir yeri olmayan bazı eşya, kişisel eşya ve deniz ve hava taşıtlara verilen kumanya ve malzemeler, gübreler ile makine ve kazanlar ile bunların aksamları ve parçaları başta gelmektedir. Rusya Federasyonu'nun ithalatında ise makine ve kazanlar ile bunların aksamları ve parçaları, elektrikli makine ve cihazlar ile bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları, motorlu kara taşıtları ile bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları, eczacılık ürünleri ile plastik ve mamulleri başta gelmektedir. (İstanbul Hazirgiyim ve Konfeksiyon Birliği, 2019)

Rusya Ekonomik Kalkınma Bakanlığı, 2018 yılı sonunda Rusya'nı toplam ticaret hacminde yüzde 17.5 artış yaşandı ve 688 milyar dolarlık ticaret yapıldı. Çin

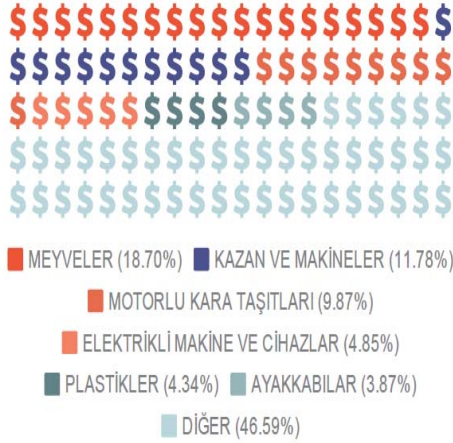
ise Rusya'nın en büyük ticaret partneri oldu. Çin'le Rusya arasındaki ticaret hacmi yüzde 24.5'lik rekor bir artışla 108.3 milyar dolara ulaştı (OEC, 2019, s. 2).

1.1.2. Türkiye Rusya Dış Ticaret Verileri

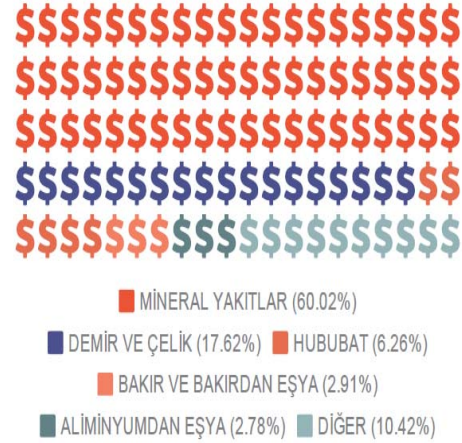
Şekil 1 Türkiye'nin Rusya ile Dış Ticaret Hacmi

Rusya'ya ihracatımızda ürünler

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

Rusya'dan ithalatımızda ürünler

Tablo 2 Türkiye ve Rusya arasında ihrac ve ithal edilen ürün başlıkları

Türkiye'nin Rusya ile olan ticaret hacminde Türkiye'nin ihracatı genel olarak düşüş eğilimindedir. 2013 yılında yaklaşık 7 milyar dolar olan ihracat, 2016 yılında 1,7 milyar dolar, 2017 yılında 2,7 milyar dolar ve 2018 yılında ise ihracat 3,4 milyar \$ seviyesinde gerçekleşmiştir. Rusya ile son yıllardaki ticaretimiz incelendiğinde, ülkemiz aleyhine dış ticaret açığında artış meydana geldiği gözlenmektedir. Dış ticaret

açığımız 2018 yılı itibariyle 18,9 milyar dolar seviyesindedir. (İstanbul Hazirgiyim ve Konfeksiyon Birliği, 2019)

Rusya' ya İhraç edilen başlıca ürünler: Turunçgiller; karayolu taşıtları için aksam, parça, aksesuar; balık; donanım eşya.

Rusya'dan İthal edilen başlıca ürünler: Mineral yakıtlar-yağlar; taşkömürü; ayçiçek, aspir ve pamuk tohumu yağları; demir ve çelik; alüminyum.

Rusya Federasyonu'nda faaliyet gösteren yaklaşık 1.500 Türk firmasının bu ülkedeki toplam yatırım tutarı 10 milyar Dolar'dan fazladır. Türk müteahhitleri tarafından bugüne kadar Rusya'da toplam değeri 60 milyar doların üzerinde 2000'e yakın proje hayata geçirilmiştir. Rusya'nın ülkemizdeki yatırımlarının değeri Akkuyu Projesi hariç, 10 milyar Dolar düzeyindedir (T.C Dış İşleri Bakanlığı, 2019).

Ülkelere göre dış ticaret

Yıl	Ulke	Ulke adı	İhracat Dolar	İthalat Dolar
2010	75	Rusya Federasyonu	4.628.152.963	21.600.641.439
	Yıl toplamı:		4.628.152.963	21.600.641.439
2011	75	Rusya Federasyonu	5.992.633.393	23.952.914.321
	Yıl toplamı:		5.992.633.393	23.952.914.321
2012	75	Rusya Federasyonu	6.680.777.245	26.625.286.056
	Yıl toplamı:		6.680.777.245	26.625.286.056
2013	75	Rusya Federasyonu	6.964.209.480	25.064.213.832
	Yıl toplamı:		6.964.209.480	25.064.213.832
2014	75	Rusya Federasyonu	5.943.014.110	25.288.597.271
	Yıl toplamı:		5.943.014.110	25.288.597.271

Ülkelere göre dış ticaret

Yıl	Ulke	Ulke adı	İhracat Dolar	İthalat Dolar
2015	75	Rusya Federasyonu	3.588.330.986	20.401.756.568
	Yıl toplamı:		3.588.330.986	20.401.756.568
2016	75	Rusya Federasyonu	1.732.953.579	15.162.386.047
	Yıl toplamı:		1.732.953.579	15.162.386.047
2017	75	Rusya Federasyonu	2.734.315.893	19.514.093.954
	Yıl toplamı:		2.734.315.893	19.514.093.954
2018	75	Rusya Federasyonu	3.399.662.315	21.989.573.934
	Yıl toplamı:		3.399.662.315	21.989.573.934
2019	75	Rusya Federasyonu	3.483.415.195	20.291.756.088
	Yıl toplamı:		3.483.415.195	20.291.756.088

2019 yılı verileri geçicidir.

Tablo 3 Türkiye ve Rusya arasındaki Dış Ticaret Verileri

2011 yılında Rusya'ya ihracatımız bir önceki seneye oranla %29,5 oranında, ülkeden ithalatımız ise %11 oranında artmıştır. 2012 yılında Rusya Federasyon'una ihracatımız bir önceki yıla oranla %11,5 artarak 6,7 milyar dolar olmuş ayrıca Rusya Federasyonun 'dan ithalatımız 2011 yılına göre %10,8 artarak 26,6 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır. 2013 yılında Rusya'ya ihracatın bir önceki yıla oranla %4,2 artış yaşanırken ithalatta 'da %5,9 oranında daralmıştır. 2013 yılında 18,1 milyar dolar dış ticaret açığı bir önceki yıla göre %9,2 azalmıştır. 2014 yılında Rusya ya ihracatın ülke ekonomisinde yaşanan yavaşlama ve Rusya para birimi Rublenin değer kaybından dolayı ithalatın nedeni ile %14,6 oranında düşüş yaşanmıştır. 24 Kasım 2015 tarihinde Rusya ile Türkiye arasında yaşanan uçak krizinden sonra her iki ülke de sürecin normalleşmesi adına gayret etmişlerdir. 2016 yılı ağustos ayından itibaren yumuşama süreci başlamış Cumhurbaşkanlık ve Başbakanlık seviyelerinde görüşme sağlanmış yani her iki ülke de önemli adımlar atarak durumun normalleşmesi adına ellerinden geleni yapmışlardır.

Uçak krizinin ardından bir süre durdurulan Charter⁶ seferlerinin 2016 yılı Eylül ayından itibaren tekrar başlatılmış olması, Rusya doğal gazını Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine taşıyacak olan “Türk Akımı Doğal Gaz Boru Hattı Projesi” için Ekim 2016 da hükümetler arası anlaşma imzalanması ve projenin yeniden yürürlüğe girmesi yarım kalan ortak projeleri artan bir hızla devam edilmesi adına son derece olumlu gelişmelerdir. Krizden sonraki Rusya'daki Türk Şirketlere uygulanan kısıtlamaların ve Türk vatandaşlarına başlatılan uygulama vizenin kaldırılması meseleleri de 2016 yılında aralık ayında Dönemin Başbakanı Binali Yıldırım'ın Rusya Başbakanı Dimitri Medvedev ile görüşmesi sırasında ele alınan olumlu gelişmelerdir. 2017 yılında ekonomik kısıtlamaları⁷ kaldırılmasından sonra ikili ticarete hızlı bir iyileşme sürecine geçilmiştir (Ötken, 2019).

⁶ Charter uçuş seyahat acentesinin uçağı kiralarak sefer yapması anlamına gelir. Genelde seferler tarifeli uçuşlara göre daha ucuz olduğu için ucuz uçak anlamına da gelir. Charter demek aslında özel sefer demektir. Seyahat acenteleri özellikle tatil döneminin yoğun olduğu zamanlarda uçak kiralarak charter seferi oluşturabilir. Bu uçuşlar 1 aydan fazla sürmez ve 2 uçuş noktasından başka yere de yapılmaz. Genelde tarifeli seferlerin yoğun olduğu dönemlerde tercih edilir.

⁷ İki ülke arasında yapılan ticaretlerde yapılan kota , sınırlama ve diplomatik zorlulukları ifade eder.

Rusya Enerji Bakanı Aleksandr Novak ve Ticaret Bakanı Ruhsar Pekcan, Antalya'da gerçekleştirilen Türkiye-Rusya İş Konseyleri 20. Ortak Toplantısı'nda; Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in ticaret hacminin 100 milyar dolara çıkarılması konusunda bir hedef koyduğunu ve bu hedefleri gerçekleştirmek amacıyla iki devletinde bu alanda yoğun çalışma sürdürdüğünden söz etmişlerdir. Ticaret Bakanı Ruhsar Pekcan, Türkiye ile Rusya arasındaki ticaret hacminin 2018'de 25,7 milyar dolara ulaştığını söyledi (Anadolu Ajansı, 2019).

1.2.TÜRKİYE VE RUSYA’NIN ENERJİ PROFİLİ

Uluslararası İlişkiler alanında belli başlı faktörlerin başında yer alan alanlardan bir tanesi enerjidir. Ekonomik İlişkiler açısından ülkeler arasında karşılıklı bağımlılığın olduğu en önemli alanlardan bir tanesidir. Bunun en önemli sebebi ise ülkeler arasındaki siyasette enerjinin büyük bir rolü olması ve dünya siyasetinde önemli bir etki aracı olarak yer alması söylenebilir.

Enerji'ye sahip olmanın dışında bir çok aktöründe çıkar sağladığı enerji aktarımı ve enerji yol güzergahı geçiş noktaları gibi durumlar enerjinin Dünya Ticaretinde önemli bir noktada olduğunun temel göstergelerinden bir tanesidir.

Enerji sahip olmanın dışında Üreticiden Tüketicieye aktarma ve pazarlama sürecinde birçok aktör rol oynadığı için süreç içerisinde birlikte hareket etmek nakliye sürecinin daha başarılı gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır. Enerjinin pazarlanması sürecinde geçiş güzergahında yer alan transit ülkeler enerji naklinde ekonomik avantajlar elde edilmesi ve ulus ötesi büyük şirketlerin enerji dağıtımını organize etmesi sürecinde yaşanan karmaşık bir işleyiş yapısı bulunmaktadır. Bu nedenden dolayı enerji naklinin yalnızca bir ülkenin dış ticaretinin dışında birçok aktörü içerisinde barındıran çok boyutlu bir yapı söz konusudur. Bu çok boyutlu sistem içerisinde aktörlerin birbirlerine karşılıklı olarak bağımlılık durumu ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Demiryol, 2018, s. 237).

Doğalgaz Ticaretinde özellikle karşılıklı bağımlılık ilişkisinin ortaya çıktığı görülmektedir. Doğalgazı Tedarik eden ülkelere tüketici ülkelere aktarımında %70

oranında doğal gaz boru hatlarıyla aktarım yapılmaktadır. Bu durum tedarikçi ülke açısından doğal gazını satması ve pazarlaması açısından oldukça önemlidir. Doğalgazın pazarlanması açısından oldukça önemli bir araç olan doğalgaz boru hatları ülkeler arasındaki ilişkilerin gelişmesi ve ülkelerin birbirlerine yakınlaşması açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir. Tedarikçi ülke ve Enerji nakli yapılan ülkeler arasında karşılıklı bağımlılığın oluşmasına sebep olan nedenlerden bir tanesi de bu süreçte kurulan santrallerin maliyetlerinin oldukça yüksek olmasıdır. Ayrıca enerji çıkartma, taşıma ve pazarlama için kurulan santraller oldukça maliyetli⁸ olmasından dolayı karşılıklı bağımlılık içerisinde olan devletler olası bir çatışma durumundan kaçınılmaktadır. Enerji nakil sürecinde yer alan ülkeler ve tedarikçi ülkeler açısından oldukça maliyetli olan bu organizasyonun içerisinde yer alan aktörlerin oluşabilecek sorunlarda daha uzlaşmacı ve barışçıl yöntemlerle yaklaşmasına katkı sağlamaktadır (Demiryol, 2018, s. 238).

21.yüzyılda uluslararası ilişkiler ve devletlerin dış politika stratejileri açısından en önemli belirleyici faktörlerden biri de enerji kaynaklarıdır. Ülkelerin dış politikaya yaklaşımlarını belirleyen en önemli unsurlardan bir tanesi; enerji bağımlılığıdır. Bu durumdan dolayı bağımlı ülkelerin temel amaçları; enerji elde edebilme, enerji aktarımı rotasında yer alan geçiş güzergahlarının güvenliğini sağlama ve dünya üzerindeki bu enerji kaynaklarının üzerinde denetim kurma isteği oldukları söylenebilir.

Rusya fosil enerji kaynakları açısından oldukça büyük bir rezerve sahiptir. Günümüzde Rusya yaklaşık olarak 14,1 milyar ton (103,2 milyar varil) ispatlanmış petrol rezervine sahiptir. Bu miktar, dünya petrol rezervlerinin yüzde 6,1'ine kısmını oluşturmaktadır. Günümüz üretim temposu devam ettiği takdirde (günde 505 milyon ton) bu petrolün Rusya'ya 28 yıllığına yeteceği ileri sürülmektedir. Rusya'nın doğal gaz rezervleri daha iyi durumdadır. Resmî istatistiklere göre Rusya'da 47,5 trilyon metreküp gaz mevcuttur. Dünyanın en büyük gaz yataklarına sahip Rusya'da gaz üretim ve ihracat tempoları aynı kaldığı takdirde rezervlerin 75-80 yıla yeteceği hesaplanmaktadır. Dünyada doğal gaz ihracatçısı konumunda 2.sırada bulunan Rusya,

⁸ Maliyet, bir ünite malın (veya daha fazla) elde edilmesi için harcanan üretim faktörleri (emek, sermaye, toprak) toplamına denir.

Petrol ihraç eden ülkeler arasında da 3.sırada yer almaktadır. Bunun dışında bilindiği gibi Rusya yine büyük kömür yataklarına sahip olduğu gibi nükleer enerjiyi de aktif olarak kullanan ülkelerden biridir. Rusya kömür kaynaklarına ihracatında dünyada 3.sırada yer almaktadır. (Akkaya, 2019)

Bunların dışında enerji rezervi kaynağı olarak Rusya ayrıca petrol ürünleri, elektrik enerji, nükleer yakıt, kok kömürü ihraç etmektedir. Rusya'nın toplam ihracatında enerji kaynaklarının yaklaşık olarak payı yüzde 60, bütçeye katkı payı ise enerji kaynaklarının fiyatlarına göre değişmekte ve yaklaşık yüzde 50 oranında seyretmektedir. Dolayısıyla Kremlin'in Rus ekonomisinin enerji kaynaklarına olan bağlılığını azaltmaya çalışmasına, petrol fiyatlarının eskisine göre daha düşük olmasına rağmen enerji kaynakları, Rusya'nın toplam ihracatı ile ekonomisinde askerî teknolojilerle birlikte önemli rol oynamaya devam etmektedir. (Akkaya, 2019)

Rusya açısından oldukça önemli bir noktada olan enerji sektörü ülkenin dış ticaret dengesinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu durumdan rahatsız olan Rusya Doğal kaynak rezervleri ihracatı dışında farklı alanlarda güçlenerek bu alanda yaşanan bağımlılıktan kurtulmak istemektedir. Son yıllarda ülke ekonomisi enerji kaynaklarından sağlanan ihracata⁹ bağımlı hale gelmiştir. Bu durum ilerleyen yıllarda Rusya ekonomisini olumsuz etkileyebilecek büyük bir potansiyele sahiptir. (Mitorova, 2014, s. 9).

Rusya'nın önümüzdeki yıllarda süper güç olma hedefi açısından tükenilebilen kaynaklarla sağladığı dış ticaret dengesi ülke ekonomisi açısından oldukça riskli bir potansiyel taşımaktadır. Rusya bu durum karşısında henüz çözüm noktasında yeterli seviyeye ulaşamadığı açıkça gözükmekte ve çözüm üretilmemesi durumunda gelecekte Rusya ekonomisi önemli derecede yıpratılacak bir sorun olarak yer değerlendirilmektedir. (Kakışım, 2019)

Bu durum, Rusya'nın yüksek miktarlarda enerji ihraç ettiği ülkelerle ilişkilerinde, bağımlılık sebebiyle daha duyarlı ve korunmasız davranmasının artmasına neden olmuştur. Rusya Petrol ve Doğalgaz ihracatı konusunda gelir

⁹ İhracat bir malın yabancı ülkelere döviz karşılığı yapılan satışlarıdır. Bir malın uluslararası pazarda rekabet gücü döviz kuruyla da doğrudan ilgilidir.

kalemlerinden biriside şüphesiz Avrupa pazarıdır. Avrupa pazarı yaklaşık olarak petrol ihracatının %60'ını doğalgaz ihracatının ise %70'lik bir kısmını karşılamaktadır. Rusya'nın toplam bütçe gelirinin kayda değer büyük bir kısmını bu Pazar oluşturmaktadır. Rusya ve Avrupa ülkeleri açısından bu durum karşılıklı bağımlılık yaratmış ve ilişkilerin öneminin artmasına neden olmuştur.

Rusya sıvı doğal gaz satışı (LNG) anlamında 'da önemli adımlar atmaktadır. Asya pazarına İhracat etmek adına Kutuplarda önemli bir yatırım olarak görülen LNG tesislerinin inşasına başlanmış ve 2023 yılında büyük bir potansiyele sahip LNG ihracatını gerçekleştirmesinin başlanması hedeflemektedir. Günümüzde birçok Asya ülkesine Rusya LNG satışı gerçekleştirmektedir (Kakışım, 2019, s. 74).

Rusya enerji ihracatı gerçekleştirdiği ülkelere üstünlük sağlamayı hedeflemekte bu sayede 'de hakimiyet alanını artırmayı amaçlamaktadır. Bu anlamda başta ABD ve Avrupa Menşei ulus ötesi enerji şirketleri ile rekabet etmektedir. Orta Asya'da Çin ile olan siyasal rekabet mücadelesinde enerjiyi politika aracı olarak kullanmaya çalışmaktadır (Kakışım, 2019, s. 76).

Rusya Avrupa'da da enerji politikalarını sürdürmektedir. Enerji üzerinden sağladığı avantajlarla Avrupa ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeyi ve bu avantajını siyasal olarak üstünlük yaratma politikası olarak sürdürmeye çalışmaktadır. Çünkü Rusya Federasyonu bölgenin en büyük doğal gaz tedarikçisi konumuna sahiptir.

Avrupa'daki enerji yatırımlarını artırmayı hedefleyerek, AB ülkeleriyle bu alanda daha kalıcı bağlar kurmayı amaçlamaktadır. Gerektiği zaman enerji' yi politika aracı olarak kullanmaktan çekinmeyen Rusya'nın bu politikasına örnek olarak Ukrayna krizinde Avrupalı ülkelere sergilediği Doğal gaz ihracat miktarındaki miktar kısıtlaması ve Doğal gaz fiyatlarındaki yüksek artış gösterilebilir.

“Rusya Federasyonu Enerji Stratejisi 2030”¹⁰ isimli belge Rusya 'nın gelecek yıllarda uygulayacağı enerji politikasının bir vizyonu olarak görülebilir. Bu Belge'de

¹⁰ 2008-2009 krizi sırasında hem ülke içi üretimin hem de enerji ihracat rakamlarının düşmesi nedeniyle Rusya'nın planladığı bütçe tahminleri etkilenmiş ve 2020 yılında kadarki dönemi hedefleyen bir önceki Enerji Strateji Belgesi'nin güncellenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Rus enerji sektörünün en kısa sürede ayağa kaldırılmasını hedefleyen plan, hükümet tarafından üç aşamalı olarak hazırlanarak 2009 yılında yayınlanmıştır.

Enerji kaynaklarının doğru bir şekilde kullanılmasından, Dünya enerji pazarında önemli bir konum edinilmek istenmesinden, ekonomik büyümeyi istikrarlı bir şekilde sürdürme amacından ve enerji sektörünün potansiyelinden yararlanmayı öngören amaçlar yer almaktadır (Mitorova, 2014, s. 14).

1.2.1. Türkiye ve Rusya İkili İlişkilerinde Enerjinin Rolü

Rusya ile Türkiye arasında enerji ilişkilerin tarihsel arka planına bakıldığında; Türkiye’de 1970’li yıllar sonrasında artan sanayileşme ve konutlarda artan enerji ihtiyacı sonucunda yeni kaynaklara ihtiyaç duyulması gösterilebilir. Rusya da soğuk savaşın sona ermesi dönemi ve yeni reformlarla diğer ülkelerle ilişkilerini geliştirme talebiyle ikili ilişkilere önem vermeye başlaması Rusya ve Türkiye’nin yaklaşmasına neden olmuştur. Türkiye’nin artan enerji ihtiyacı ve talebi doğal kaynaklar bakımından zengin bir rezerve sahip Rusya ile yaklaşmasına olanak sağlamıştır (Kakışım, 2019, s. 78).

Türkiye ile Rusya ilk doğal gaz anlaşmasını 18 Eylül 1984 yılında “Batı Hattı” olarak isimlendiren Sovyetler Birliği döneminde gerçekleştirmiştir. 18 Eylül 1984 tarihinde yapılan hükümetle arası anlaşmaya dayanarak, BOTAŞ enerji şirketi tarafından 1986 tarihinde yılda 6 bcm20’ye kadar gaz temini için 25 yıl süreli bir sözleşme imzalanmış. İmzalanan bu sözleşme 1987-2011 yıllarını kapsamaktaydı.

Bu anlaşmanın ardından 15 Aralık 1997’de yeni bir anlaşma imzalanmıştır, “Mavi Akım Boru Hattı” olarak adlandırılan anlaşma yeni bir hat üzerinde Rusya’dan Türkiye’ye doğal gaz ihracatını sağlayan bir enerji aktarım projesidir. Ayrıca bu dönemde Rusya'dan petrol ithalatında da artış görülmektedir.

Kısaca; ilk aşama olan 2013-2015 yılları arasında 2008 krizinin etkilerinin tamamen giderilmesi ve üretimi düşen sahaların yerine yenilerinin aktif hale getirilmesi ile enerji sektörünün modernleştirilmesi hedeflenmektedir. İkinci aşama olan 2015-2022 yılları arasında ise Rusya’nın Uzak Doğu ve Doğu Sibirya bölgelerinde yeni petrol ve doğal gaz üretim sahalarının oluşturulması hedeflenmektedir. Son olarak 2022-2030 yılları arasında ekonomiye mutlak surette alternatif enerji kaynaklarının da dâhil edilmesi ve ekonomi üzerindeki hidrokarbon ihracatının yarattığı bağımlılığın azaltılması öngörülmektedir.

Türkiye ile Rusya arasında yapılan ilk doğal gaz anlaşmasının temel amacı Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacını karşılamaktır. Küresel bir boyuta sahip değildir, yalnızca iki ülke arasında yapılan enerji anlaşmasıdır. 25 yıl boyunca belirlenen miktarda doğalgaz alım satım anlaşması Rusya'nın ithalat pazarının potansiyelini artırmıştır.

Türkiye ile Rusya arasında imzalanan doğal gaz anlaşması iki ülkenin ilişkilerini pozitif yönde ilerlemesine katkı sağlamış olsa da iki ülkenin ilişkilerinin rekabet çizgisinden uzaklaştığı söylenemez. 1990 yılların ardından enerji politikaları bölgesel işlevler kazanmaya başlamıştır. SSCB 'nin dağılmasından dolayı Orta Asya ülkeleri ve Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşması sonucu bu ülkelerde enerji pazarına dahil olma çabası gütmüşlerdir. Türkiye jeopolitik ve stratejik konumu itibariyle bu dönem de gittikçe önem kazanmaya başlamıştır. (Ediger, 2019)

Türkiye konumu itibariyle bölgede doğalgaz aktarımının sağlanabileceği kritik ülkelerden bir tanesi olmuştur. Türkiye Doğalgaz aktarım projelerinde ön plana çıkmaya başlamış bu durum Rusya ve İran ile rekabetin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1996 yılında ABD devletlerinin İran'a karşı ambargo ve ticari kısıtlamaları sebebiyle İran bu rekabetten istemeyerek de olsa çekilmesine yol açmıştır. Rusya ve Türkiye geçiş güzergahlarında İran'ın zorunlu olarak çekilmesinden dolayı rakip olarak kalmışlardır. Türkiye ve Rusya arasında yaşanan ilk rekabet sahası olarak gözüken proje 1989 senesinde İngiliz firmanın sunduğu Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru hattıdır. Doğudan Batıya enerji aktarımını amaçlayan bu projeyi AB desteklemiştir (Ediger, 2019, s. 41).

Azerbaycan'ın petrol kaynaklarının Gürcistan'dan geçerek Türkiye'ye aktarılması projesi olan Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı projesi Rusya'nın çıkarlarıyla örtüşmemektedir. Rusya'nın dünya enerji havzasını yönetme politikasına ters düşen bu proje Azerbaycan'ın petrolünün dünya ya pazarlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu projeyi Rusya kabul etmese' de 2006 yılında tamamlanmış ve Akdeniz üzerinden Ceyhan limanından dünya piyasalarına Azerbaycan petrol satışı yapılmaya başlanmıştır. Alternatif petrol güzergahlarından biri olan bu projeye daha sonradan Türkmenistan ve Kazakistan' da dahil olmuş ve projenin önemi oldukça

artmıştır. Günümüzde doğal kaynak açısından oldukça önemli bir konumda olan Hazar Bölgesi bu güzergah ile alternatif bir petrol nakil projesine sahip olmuştur.

Rusya'nın tek başına kontrol ettiği ve tekelinde bulunan enerji dağıtım hatlarına bir alternatif olarak gündeme gelmiş ve dünya piyasasına enerji sağlayan bir alternatif koridor niteliği taşımaya başlamıştır. Hazar Bölgesi¹¹ kaynakları üzerinde Rusya'nın etkisi azalmaya başlamıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru hattına başta İngiltere menşei petrol şirketi olmak üzere birçok Avrupalı şirket hissedardır (Ediger, 2019, s. 41).

Harita 1:Rusya'nın Avrupa'ya Doğalgaz İhracatında kullanılan Boru Hatları

Hazar Bölgesinde yer alan enerji kaynakları Uluslararası Petrol Şirketlerinin dikkatini bu bölgeye yoğunlaştırmıştır. Bu bölgede başarılı olan Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru hattı sonrasında yeni projeler ortaya çıkmış bu durum Rusya'nın Hazar Bölgesindeki hakimiyet alanını tehdit etmeye başlamıştır. İkinci bir adım olarak

¹¹ Asya-Avrupa sınırında, Orta Asya, Kafkasya ve İran'ın ortasında yer almaktadır. Jeopolitik, jeostratejik ve doğal kaynaklar bakımından büyük önem taşıyan hazar denizi, başta hukuksal konumu olmak üzere pek çok konuda uluslararası tartışma ve krizin odağında yer almaktadır.

görülen Türkmenistan Doğalgazının Azerbaycan'a aktarılması ve sonrasında Türkiye'ye ulaşan gazın Avrupa Ülkelerine pazarlanmasını amaçlayan Trans Hazar doğal gaz boru hattı projesi Batılı şirketler tarafından ortaya atılmıştır.

Rusya hedeflerine ve politikalarına ters düşecek bu proje karşısında yeni bir proje üretmek zorunda kalmıştır. Rusya Trans Hazar projesine karşı çıkararak Mavi Akım projesini ortaya çıkarmıştır. Türkiye'yi bu anlamda ikna eden Rusya Türkiye ile yeni bir doğal gaz anlaşması imzalamıştır. 1997 tarihi 15 Aralık günü Türkiye ve Rusya arasında Mavi Akım Projesi mutabakatı yapılmıştır. Mavi Akım Projesi ile aracı bir ülkeye ihtiyaç duymadan Rusya'dan doğrudan Karadeniz yoluyla Türkiye'ye doğalgaz ihracatı yapılması hedeflenmiştir. Mavi Akım Projesi yine iki devleti kapsayan üçüncü bir anlaşma olarak küresel bir niteliği sahip olmayan yalnızca Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuştur. (Kemaloğlu, 2019)

Mavi akım projesi Türkiye açısından Trans Hazar boru hattı projesi ile karşılaştırıldığında Türkiye'nin aleyhine gözüken bir proje olarak görülmüştür. Bunun sebeplerinden bir tanesi Türkiye'nin doğalgaz ithalatında Rusya'ya bağımlılığının artmasına sebep olmuş ve Sağladığı kaynak çeşitliliğinde uzak kalmasına neden olmuştur. Rusya Mavi akım projesi ile Türkiye' sağladığı doğalgazda 'da kısıtlayıcı maddeler öne sürmüştür. Bu maddelerden bir tanesi Türkiye'nin Mavi Akım ile ithal ettiği doğalgazı ihraç etmek istemesi durumunda Rusya Devleti'nden onay alarak bu işlemi gerçekleştirebileceği kabul edilmiştir. Türkiye'nin tek başına karar alarak Avrupalı Ükelere Doğalgaz ihracatı yapmasının önüne geçilmiştir (Kakışım, 2019, s. 80).

Rusya Mavi Akım projesini Türkiye'ye imzalatarak enerji pazarında stratejik bir kazanım sağlamıştır. Doğu Batı enerji koridorunu savunan ülkelere karşı kazanım elde etmiştir. Rusya Mavi Akım Projesinin hızlı bir şekilde tamamlanması için gerekli bütün destekleri sağlarken, Doğu Batı enerji hattını oluşturabilecek Trans Hazar Projesini engelleyecek birçok adım atmıştır. Bu durum Türkiye açısından olumsuz sonuçlar taşımaktadır; Türkiye Doğalgaz İthalatında Rusya'ya Mavi Akım ve Battı hattı projeleriyle daha çok bağlanmış ve stratejik olarak önemli bir durumda olacağı ve kaynak çeşitliliği sağlayacağı Trans Hazar projesinden uzaklaşmasına neden

olmuştur. Rusya ile Türkiye arasında oluşan bağımlılık Türkiye'nin aleyhine Rusya'nın lehine olarak değişmiştir. (Sakal, 2019, s. 93)

Türkiye'nin stratejik konumu yeni projelerinin merkezinde yer almasına ve rekabet sahası içerisinde konumlanmasına neden olmuştur. Mavi Akım Projesinin ardından ABD ve AB birliği tarafından yeni bir proje ortaya çıkmıştır. 2004 yılında ortaya çıkan Nabucco Projesinin amacı Türkmenistan, Azerbaycan, Irak ve İran'dan ihraç edilecek doğalgazın Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine pazarlanması düşünülmektedir. Nabucco Projesi şüphesiz Rusya'nın çıkarlarına ters düşmekte ve Rusya'da bu projeye karşılık yeni bir proje üretmesine sebep olmuştur. Rusya Nabucco projesine alternatif olarak Güney Akım Projesini ön plana çıkarmıştır. (Gaffarlı, 2019)

Güney Akım projesi ile Rusya Karadeniz'de yer alan münhasır ekonomik bölgelerinden¹² geçecek doğal gaz hattı projesini devreye sokmuştur. Güney Akım Projesi ile Türkiye Rusya arasındaki Karadeniz deki münhasır bölge üzerinden Avrupalı ülkelere doğal gaz ithalatı gerçekleştirecek olan Rusya; Ukrayna ile yaşadığı sorunlardan dolayı enerji aktarımı yollarını güvence altına almayı amaçlamıştır. Güney Akım Projesi Türkiye ve Rusya'nın ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlayacak ve karşılıklı bir bağımlılık oluşturacak bir anlaşmadır (Kakışım, 2019, s. 80).

Türkiye'nin yıllardır politikasını sürdürdüğü ve bu anlamda birçok adım attığı Avrupa Birliği serüveninin olumsuz sonuçlanması ve beklediği adımların atılmamasından dolayı Rusya'ya daha yakın bir ilişki kurulması gündeme gelmiştir. 2009 yılında bu yakınlaşma yeni bir anlaşmanın oluşmasına katkı sağlamıştır. Türkiye ve Rusya; Doğalgaz, Petrol ve Nükleer Enerji konusunda işbirliğinin gelişmesi ve artırılmasını amaçlayan 20 protokol anlaşmasına imza atmıştır.

Nükleer Enerji konusunda Türkiye'de önemli adımlar atmaya başladığı bu dönemde Rusya ile ilk nükleer santralin kurulması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Bu protokollerde Rusya'ya Karadeniz deki münhasır ekonomik alanlarının Güney Akım projesinin gerçekleşmesi amacıyla kullanılmasına izin verilmiştir. Rusya enerji

¹² Münhasır ekonomik bölge, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi uyarınca bir devletin deniz kaynaklarının araştırılması ve kullanılmasında su ve rüzgar enerjisi de dahil olmak üzere özel haklara sahip olduğu deniz bölgeleridir.

pazarını sağlamak adına aldığı bu izin sayesinde şüphesiz ki büyük bir kazanım elde etmiştir.

Türkiye Güney Akım Projesi karşılığında verdiği tavizlere karşı Samsun Ceyhan Petrol Hattı'na Rusya tarafından petrol sağlama garantisi almıştır. Fakat Bu projeler başlamadan iptal edilmiştir (Kakışım, 2019, s. 81). Bunun Temel Sebebi Güney Akım Projesinin Avrupa Birliği ülkelerinin bu projeyi desteklememesi, Bulgaristan ile yaşanan sorunlar ve yüksek maliyetler söz konusu olması olarak gösterildi. Türkiye'de Samsun Ceyhan Petrol Boru Hattı ise Türkiye'nin maliyetin yüksek olduğunu belirtmesi ve Rusya'nın bu projeyi yeterli derecede desteklememesinden dolayı iptal edildiği şeklinde kamuoyuna yansımıştır (Samsun Gazetesi, 2013).

2011 Yılında Türkiye ve Azerbaycan arasındaki enerji işbirliğini oluşturan ve Rusya'nın yakından takip ettiği Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi anlaşması imzalanmıştır. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi(TANAP) amacı, Hazar Denizi kıyısında yer alan Azerbaycan'ın doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşmasını sağlayacak doğalgaz boru hattı projesidir. TANAP Projesi ile Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) ve Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP) ile birleşerek Güney Doğal Gaz Koridorunu oluşturacak bir doğalgaz ağı kurulması amaçlanmaktadır. 2011 yılında imzalan anlaşmanın inşasına 2015 yılında başlanmıştır. 2018 yılında tamamlanan proje Trans Adriyatik Boru Hattı'nın tamamlanması ile birlikte İtalya'ya ulaşacak oradan Azerbaycan Doğalgazı Avrupa ülkelerine pazarlanacaktır (TANAP, 2018).

Rusya'nın enerji pazarı politikalarına ters düşmekte olan TANAP Türkiye açısından Doğu Batı arasındaki Enerji koridorundaki rolünü güçlendirmiştir. Rusya'nın Avrupalı Ülkeler üzerinde kurduğu enerji politikası kozunun azalmasına ve Avrupa Pazarına İthal ettiği Doğalgaz Miktarının düşmesine neden olmuştur.

Türkiye Rusya arasındaki ilişkiler Türkiye'nin Rusya'nın enerji politikalarına ters düşen projelerinde yer almasına karşı herhangi bir kesintiye uğramamış hatta farklı alanlarda birçok alanda işbirliğine gidilmiştir. Bu alanlardan bir tanesi Türkiye açısından oldukça büyük bir öneme sahip olan Akkuyu Nükleer santralidir. 2010

yılında Türkiye'nin ilk Nükleer santralının yapılması konusunda Rusya ile anlaşmaya varılmıştır. Ülkeler arası ilişkilerde yeni bir boyut olan Nükleer enerji konusu ortaya çıkmıştır. Mersin'de yapılması planlanmış olan Nükleer Santralın işletilmesi ve İnşaat sürecinin Rusya Tarafından yürütülmesi iki ülke arasındaki enerji işbirliği alanını genişletmiştir. Mersin'de devam eden Nükleer santral inşaatı tamamlandığında Dünya'da enerji elde edilen en büyük santrallerden bir tanesi olacaktır (AKKUYU NGS, 2018).

2014 yılında Türk Akım Projesi Rusya Devlet Başkanı Putin'in Ankara ziyaretinde gündeme gelmiş ve Güney Akım Projesi'nin yerine Putin, Türk Akım projesini inşa etmek istediklerini belirtmiştir. Kapasitesi 65 Milyar Metreküp olması planlanan proje sayesinde Türkiye ve Avrupalı Ülkelerin Doğalgaz ihtiyaçlarının karşılanması hedeflenmekte idi. Mavi Akım Projesine 'de değinen Putin bu projenin hacminin artırılmasının ve Rusya'dan doğal gaz ihraç eden Türk firmalarına indirim yapılmasına kararı alınmıştır. Türkiye açısından 'da oldukça önemli bir proje olan Türk Akımı Projesi 2015 tarihinde yaşanan uçak krizi sebebiyle iki ülke arasında yaşanan gerginliklerden dolayı askıya alınmış ve bu alanda yapılması planlanan çalışmalar durdurulmuştur (Sputniknews, 2019).

Yaşanan kriz şüphesiz ki iki ülke açısından da oldukça olumsuz sonuçlar doğurmuş enerji alanında yapılan çalışmalar askıya alınmıştır. Türkiye Doğalgaz konusundaki bağımlılığı sebebiyle Rusya'nın Doğalgaz akışını kesmesinden çekinmiş ve bu konuda adımlar atmaya başlamıştır. Azerbaycan ile yapılan enerji aktarımı anlaşması olan TANAP' ın daha hızlı bir şekilde tamamlanması için süreci hızlandıracak mutabakat anlaşmasına imza atmıştır. Buna ek olarak Katar'dan LNG ithali için girişimlerde bulunmuştur. Türkiye'nin Rusya'ya olan bağımlılığını şüphesiz karşılamayacak olan bu kaynakların Türkiye'nin Rusya'ya doğalgaz alanında olan bağımlılığını bir göstergesi olmuştur. Türkiye Kriz döneminde kısa vade 'de sağlayacağı çözümlerin yeterli enerji kaynağı sağlama noktasında yetersiz olacağını görmüştür. Bu nedenle Enerji talep güvenliğini bir tek ülke ile olan ilişkilerine bağlanmayacağını tecrübe ederek görmüştür. Enerji Arz Güvenliği alanında adımlar atmak zorunda olduğunu bir kere daha görmüştür. (Özdemir V. , 2017)

Türkiye Rusya arasında yaşanan kriz de Rusya kendi ekonomisini olumsuz etkileyecek doğalgaz yaptırımlarından kaçınmaya özen göstermiş daha çok Türkiye'nin ekonomik yapısına zarar verecek adımlar atmaya çalışmıştır. Uluslara arası alanda enerji fiyatlarının düşük olduğu dönemde baş gösteren kriz 'de Rusya kendi ekonomisini korumak adına enerji yaptırımlarına gitmemiş ve bu durumdan dolayı herhangi bir enerji krizi yaşanmamıştır. Fakat burada açıkça görülmüştür ki Türkiye'nin Rusya'ya enerji konusunda bağımlılığı oldukça yüksektir. Bu durumda Türkiye açısından oldukça riskli bir durumdur (Kakışım, 2019, s. 84).

2016 yılı Mart ayında Türkiye tarafından Rusya Devlet Başkanı Putin'e Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından yazılan mektup ilişkilerin yumuşamasına neden olmuştur. Ardından Türkiye'de yaşanan 15 Temmuz başarısız darbe planı girişiminde Rusya'nın Türk Hükümetinin yanında olduğunu belirtmesi, darbenin ABD tarafından organize edildiğini düşünülmesi ve Batılı devlet liderlerinin darbeye sessiz kalması Türkiye'yi Rusya'ya yakınlaştıran ve ilişkilerin düzelmesine neden olan olaylardan bir tanesidir. Putin'in Erdoğan'ı arayan ilk lider olması ilişkilerin yumuşamasında oldukça önemli bir rol oynamıştır (Hürriyet, 2019).

Türkiye Rusya İlişkilerinde kriz sürecinin sona ermesinin ardından iki ülke arasında normalleşme süreci yaşanmış ve bu durum enerji sahasına da yansımıştır. İlk olarak 2016 yılı Ekim ayında Türk Akımına yönelik iki devlet arasında mutabakata varılmıştır. Daha önce tek bir hat olarak düşünülen Türk Akımı Doğalgaz Boru hattı 2 ye bölünmüştür (Kakışım, 2017, s. 454). Bu iki hattın bir tanesi Türkiye'nin enerji arz talebini karşılamak için yapılacak diğeri de Avrupa'ya aktarılacak şekilde planlanmıştır. Türk Akımı projesinin tamamlanmasının ardından Batı Hattı'nın devre dışı bırakılması kararlaştırılmıştır. Türkiye'de 2017 yılında inşaatına başlanan Türk Akımı projesinde ilk hattın doğalgaz ile doldurulmasına test amacıyla başlanmıştır (TurkStream, 2019).

Türkiye Rusya arasında yaşanan kriz sonrasında bir çok alanda olduğu gibi Enerji alanında da işbirlikleri artarak devam etmektedir. Fakat Bu alanda Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması açısından alternatif enerji arz kaynakları büyük önem taşımaktadırlar. Bunların Başında Şüphesiz TANAP projesi yer almakta ve önümüzdeki yıllarda aktarılan doğalgazı miktarının artırılması amaçlanmaktadır.

Türkiye uzun dönem de Rusya'ya olan bağımlılığını düşürmesi ve alternatifler sağlaması iki ülke ilişkileri açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir.

1.2.2. Türkiye ve Rusya Arasındaki Doğal Gaz Nakil Projeleri

Harita 2 : Türkiye İle Rusya Arasındaki Doğal Gaz Boru Hatları (T.C Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2019)

1.2.2.1. Batı Hattı

Türkiye ve Eski Sovyetler Birliği arasında 1984 'te imzalanan 25 yıl boyunca geçerliliğini koruyacak olan Rusya –Türkiye Doğalgaz sevkiyatı anlaşması 1987 yılından itibaren yürürlükte bulunuyor. Doğalgaz Aktarım Rotası Olarak Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan üzerinden Türkiye sınırlarının Avrupa yakasına oradan da Ankara'ya uzanıyor. Türkiye ile Rusya arasında imzalanan bu anlaşma yalnızca ekonomik ilişkilerin dışında Rusya'nın enerji politikasının bir yansıması olarak da görülebilir (Kazgan, 2003).

Türkiye Batı Hattından Yaklaşık Olarak 30 yıldır Doğalgaz İthalatı gerçekleştiriyor. 1980 'li yıllarda artan enerji ihtiyacı ve konutlarda artan doğalgaz ihtiyaçları sonucu Sovyetler Birliği ile Doğalgaz Anlaşması imzalanmıştır. Türkiye Rusya aracında imzalanan ilk doğalgaz anlaşması niteliğini taşıyan bu anlaşma Türk Akımı Projesinin gündeme gelmesiyle birlikte önemini yitirmiştir. Türk Akımı Projesinin ilk ayağının tamamlanmasının ardından bu projeye son verilmesi kararlaştırılmıştır (NTV, 2017) .

1.2.2.2.Mavi Akım Gaz Boru Hattı

Harita 3:Mavi Akım Projesinin Güzergahı (T.C Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2019)

Türk Doğalgaz şirketi BOTAS ve RUS doğalgaz şirketi Gazexport arasında imzalanan 25 yıllık Doğal Gaz Alım Satım sözleşmesi ile Rusya'dan alınan doğalgazın Karadeniz'den doğrudan bir doğalgaz boru hattı ile Türkiye'ye aracı ülke olmadan ulaşmasını hedefleyen projedir. Bu proje kapsamında Yıllık 16 Milyar m³ doğalgazın Türkiye'ye aktarılması hedeflenmektedir. Anlaşma Gereğince Boru Hattı Projesinin Rusya Sınırları içerisinde kalan kısmın inşaatı ve Karadeniz'den geçen hattın finansmanı Rus Şirketi Gazprom tarafından Türkiye' kısmının finansmanı ve inşaatı ise Botaş tarafından gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Türkiye Topraklarında yer alan Mavi Akım Doğal Gaz Alım Satım Sözleşmesi kapsamında Samsun üzerinden Ankara'ya ulaşması hedeflenmiş 2005 yılında tesis aktif olarak çalışmaya başlamıştır (T.C Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2019).

Rus Şirketi Gazprom'un verileri dikkate alındığında 2005 yılından itibaren 2017 yılına kadar yaklaşık olarak 158 Milyar Metre Küp doğalgazın aktarımının yapıldığı belirtilmiştir. Türkiye Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı kullanılmadan önce 5 Şehirde kullanılan Doğalgaz altyapısı günümüzde bütün kentlerde ve ilçelerde kullanılmaya başlanılmış ve altyapı çalışmaları büyük bir hızla ilerlemeye devam etmektedir.

Türkiye, Günümüzde Gazprom'un en büyük 2. Doğalgaz Alımı konusunda Müşterisidir. Mavi Akım projesi kapsamında alınan doğalgazın %50'lik kısmı bu hat üzerinden Türkiye'ye gelmektedir (Anadolu Ajansı, 2019).

1.2.2.3. Türk Akım Açık Deniz Boru Hattı

Harita 4 : Türk Akım Projesinin Güzergahı (Egepolitik.com, 2019)

Türkiye İle Rusya arasında 2014 yılında Gündeme Gelen Rusya kıyılarından bir tanesi olan Anapa üzerinden Karadeniz Aracılığıyla Türkiye'nin Avrupa Kıtası kısmına ulaşan doğal gaz aktarım anlaşması projesidir. Proje Gündeme geldiği yıllarda tek bir boru hattı ile bu doğalgazın taşınması öngörülmüş fakat ilerleyen yıllarda 2 boru hattı şeklinde oluşmasına karar verilmiştir. 2 boru hattından 1 tanesi doğrudan Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla diğeri ise Avrupa ülkelerinin ihtiyacını karşılamak amacıyla konuşlandırılmıştır. Rusya Kıyılarından bir tanesi olan Anapa'dan başlayacak olan boru hattı Türkiye'de Kırıkköy beldesine ulaşacak 930 kilometrelik bir hattı öngören projedir (Ntv, 2019).

Türk Akımı Projesi Türkiye ile Rusya arasında imzalanan en büyük doğalgaz projelerinden birisidir. Türk Akımı Projesi Türkiye ile Rusya arasında yaşanan kriz döneminde askıya alınmasına rağmen günümüzde düzelen ilişkiler sayesinde 2019 yılı Ekim ayında tamamlanmış ve Kırıkköy'e ulaşmıştır. Yıllık 63 milyar metreküp taşıma kapasitesine sahip Türk Akımı projesinin 14 milyar metreküplük kısmı Türkiye'nin

ihtiyaçları karşılaması konusunda doğrudan Türkiye'ye aktarılması, kalan 49 milyar metreküplük kısmında Avrupalı ülkelere ihraç edilmesi öngörülmektedir (Cnntürk, 2019).

Dünyadaki en hızlı büyüyen enerji tüketicilerinden biri olan Türkiye, Türk Akımı ile kendi enerji tedarik güvenliğini artırdığı gibi, bunun yanında, bölgedeki enerji tedarik eden ve talep eden ülkeler arasındaki stratejik konumunu güçlendirme imkanı bulabilir. Bu bağlamda bulunduğu bölgedeki enerji pazarında doğal gaz fiyatlarının tespit edilmesinde de Türkiye'yi kritik bir noktaya tařıdđı için, doğal gaz fiyatlarında düşüş yaşanmasına imkan verebilir. Aynı zamanda, kısa vadede enerji arz güvenliğini artırma avantajları sunabilir. Türkiye 2017 yılı itibariyle ithal ettiği doğal gazın % 55'ni yani yaklaşık 27 milyar m³ kadarını Rusya'dan sağlamaktadır. Bu bağlamda Rusya'dan ithal edilen gazın bir kısmının güzergâhının değişmesi ülkenin arz güvenliği açısından olumlu neticeler verecektir. (Akkaya, 2019)

Ancak Türk Akımı, her ne kadar güzergah çeşitliliği yaratsa da Türkiye'nin doğal gaz tedarik ettiği ülkeleri eşitlendirmemektedir. Bu durum Rusya'ya olan doğal gaz ithalat bağımlılığını da devam ettirmektedir. Türk Akımı ile sorun yaşanan transit lke Ukrayna devre dışı bırakılarak enerji güvenliği riski azaltılmaktadır. Bununla birlikte bu noktada Türkiye ve Rusya arasında, başta Suriye olmak üzere potansiyel kriz alanları dikkate alındığında, Ukrayna rneğinde olduğu gibi herhangi bir kriz patlak verdiğinde Rusya, Türkiye'ye olan doğal gaz akışını kesebilir ya da sınırlandırabilir. Bu nedenle Türkiye, ciddi bir enerji arz güvenliği krizi ile karşı karşıya kalabilir. (Akkaya, 2019)

Rusya açısından bakıldığında Türk Akımı projesinin, TANAP'ın bir parçası olan Güney Gaz Koridorunun önünde bir engel olacağı iddia edilmektedir. Çünkü TANAP ve Avrupa Birliği'nin Güney Gaz Koridoru Projeleri, Rusya için Avrupa gaz piyasasındaki hakimiyetini devam ettirmesi açısından stratejik bir engel olacaktır. Bu nedenle Rusya'nın, Avrupa'nın doğal gaz piyasası üzerindeki hâkimiyetini tehdit eden TANAP'ın uygulanabilirliğini zayıflatmak için Türk Akımı'nı teşvik ettiği iddia edilmiştir. Dönemin Enerji Bakanı Yıldız'ın iki boru hattının, Türk Akımı ve TANAP'ın, "dostça bir yarışmaya başlayacağına" dair yorumları, TANAP yatırımcılarının yanı sıra Azerbaycan hkmetinde tereddütlere yol açmıştır. (Erşen, 2018)

1.2.3. Türkiye Rusya Arasında Nükleer Enerji Alanında İşbirliği (Akkuyu Nükleer Santrali)

1950'lerde ve 1960'larda geliştirilen nükleer enerji dünyanın gelecekteki tüm taleplerini karşılayabilecek, mucizevi ve sınırsız bir enerji yaratma yolu olarak övgüyle karşılanmıştır. Nükleer enerji sektörü, 1960'larda ve 1970'lerde hızlı bir büyüme göstermiştir. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na (IAEA) göre, 2017'nin sonunda dünyanın 30 ülkesinde toplam 399 operasyonel reaktör bulunmaktadır. IAEA'ya göre dünyada çalışabilir durumdaki reaktör sayısı 2018 sonu itibari ile de 454'tür. Bu, çalışabilir durumdaki reaktörlerden bazıları ise uzun zamandır atıl durumdadır. Japonya bunun en iyi örneğidir. Ülkede 42 çalışabilir reaktörden sadece 9 tanesi çalışmaktadır. 2019 başında dünyada 28 reaktörün de uzun süredir elektrik üretmediği, atıl durumda olduğu bilinmektedir. Nükleer taraftarları "çalışabilir" kelimesinin ardına saklanarak, dünyada nükleer enerjinin tercih edilme durumunu olduğundan iyi göstermeye çalışmaktadır. Aynı durum yapımı sürdürdüğü söylenen 55 reaktör için de geçerlidir. Bu 55 reaktör arasında, Japonya'da yapımı Fukuşima kazasından sonra duran ve tahminen hiç tamamlanmayacak iki reaktör, Ukrayna'da yapımına 1986 ve 1987 yıllarında başlanan ve 33 yıldır bitirilemeyen iki reaktör gibi birçok gecikmiş, inşaatı durmuş veya düşük kapasiteli reaktörler yer almaktadır. Bu reaktörler, yapımı süren reaktör sayısını çok göstermek için inşaat süreçlerine bakılmaksızın yıllardır IAEA'nın listesinde tutulmaktadır (EDAM, 2019).

Türkiye'nin halihazırda herhangi bir faal nükleer santral bulunmama ile birlikte, ilginç bir şekilde nükleer enerjiyle ilgili uzun ve karmaşık bir geçmişi vardır. Türkiye'de somut bir şekilde nükleer santral kurulması girişimi 1970'lerde ortaya çıkmış, Doğu Akdeniz kıyısında küçük bir koy olan Akkuyu, Türkiye'nin ilk nükleer santrali inşaatı için seçilmiştir. Bununla birlikte, 1970'lerin sonlarında yapılan ilk girişimler, çevre ve sağlık üzerindeki etkiler, atık yönetimi ve ekolojik zararlarındaki belirsizlikler gibi ihtilaflar nedeniyle sivil toplumun tepkisine yol açmış, girişimler de neticesiz kalmıştır. 1980 askeri darbesinin ardından, askeri idare Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nu (TAEK) yeniden yapılandırmış ve 1982'de Akkuyu için yeni bir girişim başlatmıştır. Kısa bir süre sonra yeni tesisler için yer seçimi çalışmaları

yapılmıştır. Sonunda Sinop İnceburun nükleer santral inşası için seçilmiştir. Fakat finansman belirsizliği ve sivil toplum tepkisi gibi bazı tartışmalar nedeniyle, firmalar tekliflerini geri çekmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte meydana gelen Çernobil kazası bile, Türkiye nükleer santral yapımı düşüncesini engellememiş, 1990'larda nükleer santral inşası konusunda girişimlere devam edilmiştir. Bu girişimler üzerinde, 1992'de Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından hazırlanan raporda "Türkiye'nin enerji üretim kaynaklarını çeşitlendirmedeği sürece 2010 yılında bir enerji kriziyle karşı karşıya kalabileceğinin" öngörülmesi de etkili olmuştur. 1992'de koalisyon hükümeti döneminde bu rapor doğrultusunda girişimler tekrar canlandırılmıştır. Bu raporun ardından, nükleer enerji bir kez daha hükümet tarafından öncelikli planlar arasına alınmışsa da, bu planların somutlaştırılması politik, ekonomik ve teknik nedenlerden dolayı ertelenmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin tek başına iktidara gelmesi, Türkiye'nin nükleer enerji tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Doğal gaz ithalatına bağımlılık konusundaki artan endişelerden sonra, özellikle Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak ve tedarik güvenliğini sağlamak için alternatif bir enerji kaynağı olarak nükleer enerji, hükümetin gündeminde yeniden yer almıştır. Akkuyu ilk seçenek olarak Sinop İnceburun ise ikinci seçenek olarak kabul edilmiştir. TAEK ve Enerji Bakanlığı, önerilen nükleer programın yasal arka planının hazırlanmasında işbirlikçi bir çaba ortaya koymuştur. 2007 yılında ihalenin kuralları, seçim süreci ve elektrik üretimine ilişkin ilkeleri düzenleyen bir kanun çıkarılmıştır. Gerekli yasal düzenlemeler yapıldıktan sonra, 2008 yılında Akkuyu'da bir nükleer santral kurma kararı alınmıştır (Kakışım, 2017).

Yeni bir ihale sürecinden kaynaklanan gecikmeleri önlemek için hükümet 2010 yılında Rusya ile ikili hükümetler arası nükleer işbirliği anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre, Rosatom Akkuyu Nükleer Santrali'ni hizmet dışı bırakma işlemine kadar yap, işlet ve devret yöntemiyle inşa edecek ve işletecektir. Türkiye Akkuyu'dan 15 yıl boyunca üretilecek olan elektriği, kWh başına yüzde 12,35 dolar fiyatla satın alacaktır. Nükleer yakıt, Rusya tarafından sağlanacak ve yine Rusya nükleer atık imhasından sorumlu olacaktır. Ek olarak, anlaşmaya uygun olarak, gerekli insan gücünü oluşturmak için, 2015'ten itibaren nükleer teknoloji uzmanı ve mühendis yetiştirmek üzere Türkiye'den Rusya'daki üniversitelere öğrenci gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu anlaşmaya göre, Akkuyu, bir devletin egemen topraklarında,

başka bir devlete ait ve işletilen ilk nükleer santral olacaktır. Rusya ile yapılan anlaşmadan kısa bir süre sonra Fukuşima'da ki felaket 2011'de gerçekleşmiştir. Ancak, Türk hükümeti projeyi geri çekmemiş, hatta askıya almamıştır. Tam tersi, Sinop NPP inşası için 4480 MW kapasiteli ve 22 milyar dolar maliyetle, ikinci bir nükleer enerji santrali kurmak için Japonya ile benzer bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre, santrali inşa edecek proje şirketinin % 51'lik hissesi Japon konsorsiyumuna ait olacaktır (Akkaya, 2019).

Bu projelerden özellikle Akkuyu Santrali, siyasi, ekonomik ve çevresel nedenlerle birçok kesim tarafından eleştiriye maruz kalmıştır. Türk hükümeti, Akkuyu nükleer santralının inşası ve işletilmesiyle ilgili olarak Rusya'ya ayrıcalık tanımakla suçlanmıştır. Bunların yanında, santralin Türkiye'nin enerji güvenliği açısından fırsatların yanı sıra bazı sakıncalar sunduğu görülmektedir. Bu çerçevede Akkuyu'da yapılacak nükleer santralin yıllık 40 Milyar kWh elektrik üretimi yapması planlanmaktadır. Bu miktardaki elektriği üretmek için 8 Milyar m³ doğal gaz ithal edilmesi gerekmektedir. Bu şekilde doğal gaz maliyetinin ise yaklaşık 3,6 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir. Neticede, Türkiye nükleer enerji seçeneğini yürürlüğe sokabilirse dış piyasalara olan enerji bağımlılığı da önemli ölçüde azalacaktır. Nükleer santral bu çerçevede pozitif katkı sunacağından bulunabilirlik açısından enerji kaynaklarını çeşitlendirme yoluna gidilmesinin önemli bir adım olduğu belirtilmektedir. Nükleer santralde, uranyum yakıtı kullanılarak atom parçalanıp elde edilen ısı yoluyla önemli bir enerji elde edilmektedir. Bu sebeplerle petrol ya da doğal gaza bağlı üretim yapan santrallerde yakıt maliyeti yükseldiğinde üretim maliyeti de % 60- 80 civarında artacaktır. Bunun yanında bu tür artışlardan nükleer santrallerde üretim maliyeti % 10 etkilenmektedir. (Kemaloğlu, 2019)

Son dönemlerde doğal gaz, petrol ve kömürde gerçekleşen aşırı fiyat artışları ekonomik bağlamda Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemektedir. Nükleer enerjiyi ön plana çıkaran ekonomilerde kaynak bazlı olarak fiyatların daha sabit olması hidrokarbon fiyatlarındaki dalgalanmaların olumsuz etkilerini ortadan kaldırmaktadır. Şüphesiz enerji fiyatlarının sürekli dalgalandığı ortamda fiyat istikrarı sağlanacağından enerjinin karşılana bilirliliği açısından da santralin fırsatlar sunacağı ifade edilmektedir. Nükleer enerjinin, yenilenebilir enerjiye kıyasla çeşitli avantajları vardır. Yenilenebilir enerji kaynakları mevsimsel şartlar nedeniyle 7 gün 24 saat

çalışmadığından, bu tür bir enerji yenilenebilir enerjiye alternatif veya yardımcı olarak değerlendirilebilir. Zira , temel yük tesisi yeterliliğine sahip nükleer santraller sürekli çalışabilir. Dahası, yenilenebilir enerji kaynakları arasında kaynak çeşitliliğinin sağlanması gereklidir. Çünkü rüzgarlı ve yağmurlu günlerin sayısı iklime bağlıken güneş enerjisi yalnızca gün boyunca kullanılabilir. Nükleer enerji santralleri, bakım süreleri hariç, yılda 8000 saat çalışma kapasitesine sahip olduklarından, çalışma saatleri bakımından yenilenebilir enerji kaynaklarına göre önemli bir avantaja sahiptir. Bu nedenlerle, Akkuyu Santrali, kaynak çeşitliliği sağladığından dolayı ön plana çıkmıştır. (Akkaya, 2019)

Bir NATO ülkesinde bir nükleer santralin kontrol edilmesiyle kazanılan stratejik kaldıraç ek olarak, Akkuyu projesi, Rusya için ekonomik açıdan önemlidir. Ukrayna krizini takiben yaptırımlar, AB'nin doğal gaz taleplerini azaltması, petrol fiyatlarının düşmesi ve doğal gaz fiyatlarındaki düşüş eğilimi Rusya ekonomisini ciddi şekilde etkilemiştir. Ancak, Rusya ekonomik kriz nedeniyle projenin finansmanında zorluklarla karşılaştıktan sonra, Türkiye'nin proje ile ilgili daha cazip seçenekler sunması gerekmektedir. Türkiye'nin vaat edilen stratejik yatırım kararı kabul edilirse, Rus yatırımları artarak devam edecektir. Santralin enerji güvenliği açısından sunmuş olduğu söz konusu fırsatlarla birlikte Türkiye'nin Rusya'ya bağımlılığını güçlendirdiğini de belirtmek gerekmektedir. Rusya ile enerji alanındaki işbirliği, küresel ve bölgesel güçleri jeopolitik açıdan dengeleyen bir etkidir. Bununla birlikte, Rusya'ya aşırı bağımlılığın politik ve ekonomik sonuçları da dikkate alınmalıdır. Bu kırılgan durumda, doğal gaza alternatif olarak nükleer enerji konusunda Rusya ile işbirliği yapmak, bağımlılık ilişkisini daha karmaşık ve çok yönlü hale getirme potansiyeline sahip olup, Rusya'nın yararına olan ilişkinin mevcut asimetrisini arttırmaktadır (EDAM, 2019)

1.3.TURİZM ALANINDA TÜRK RUS İLİŞKİLERİ

Turizm sektörü; sosyal, kültürel ve ekonomik yapıyı doğrudan ya da dolaylı olarak etkileme gücüne sahip sektörlerin başında gelmektedir. Turizm sektörünün özellikle son yıllarına bakıldığında sürekli bir büyüme ivmesi ve artan bir çeşitlilik gösterdiği gözlemlenmektedir. Ayrıca turizm günümüzde dünyanın en hızlı büyüyen ihracat sektörlerinden biri haline almıştır. Turizmin ekonomi üzerindeki etkisine bakıldığında, ülkenin genel ekonomik yapısını da olumlu yönde değiştirmekle kalmayan aynı zamanda ülkedeki birçok sektörü aktif hale getiren bir sektör gözlemlenmektedir (O. Karkacier, 2017, s. 154).

Günümüz ekonomi koşulları altında turizm sektörü, küresel gayri safi yurt içi hasılanın¹³ %9'unu etkileme gücüne sahip ve dünyadaki her 11 işten birine imkân sağlayan bir ekonomi kalemi konumundadır. Günümüz koşulları altında en önemli gerçeklerden biri olarak kabul gören küreselleşme, tüm dünyayı ekonomik, sosyal ve kültürel yönden etkisi altına almakta ve artık dünya küreselleşme akımının getirilerine göre yeniden şekil almaktadır. Doğal olarak yaşanan bu değişimden tüm dünya olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Turizm sektörü ise, küreselleşme olumlu etkilenen sektörlerin başında gelmektedir. Turizmin küreselleşmeden bu denli olumlu etkilenmesinin nedeni ise, küreselleşme ile birlikte günümüz koşullarında bilgi alış verişinin kolaylaşmış ve hızlanmış olmasıdır. Ayrıca bilgi akışının kolaylaşmasının bir getirisi olarak insanların dünyada olup biten gelişmelerden daha çok haberdar olmaya başlaması bu durumun nedenleri arasında gösterilmektedir. Bilgiye ulaşımın kolaylaşması, insanların hem farkındalığını hem de merakını arttırmıştır. İnsanların yaşadığı bilgiye ulaşma merakı beraberinde daha önce haberdar olmadıkları yeni kültürleri tanıma ve yeni deneyimler kazanmaya duyulan isteği beraberinde getirmiştir. Küreselleşme¹⁴ ile birlikte yalnızca bilgi akışı kolaylaşmamış, ulaşımın da kolaylaşması sağlanmıştır. Ulaşım imkânlarının artması insanları daha çok seyahat etmeye teşvik etmiştir. Nitekim Türkiye Otelciler Federasyonu'nun yayınladığı rapora göre tüm dünyada seyahat eden insanların sayısı

¹³ Gayrisafi yurt içi hasıla (GSYİH), bir ülkenin ekonomik büyüklüğünün birkaç ölçütünden biridir. GSYİH, GSMH'den farklı olarak, bir ülke sınırları içerisinde belli bir zaman içinde, üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin para birimi cinsinden değeridir.

¹⁴ Küreselleşme, ürünlerin, fikirlerin, kültürlerin ve dünya görüşlerinin alış verişinden doğan bir uluslararası bütünleşme sürecidir. Küreselleşme kavramının en çarpıcı özelliklerinden biri, olası etkilerinin çok sayıda ve çeşitli olduğu izlenimini vermesidir.

2018 yılının ilk 9 aylık döneminde geçmiş yıla göre %5 oranında bir artış göstermiştir (TÜROFED, 2019, s. 4).

Sınırlar ortadan kalktıkça yani küreselleşmeyle birlikte dünya daha da küçülmeye başlamış ve insanların daha uzak mesafelere seyahat etme eğilimi artış göstermiştir. Her geçen yıl dünya turizminin üretimdeki payı artmakta ve aynı zamanda turizm hareketlerinin batıdan doğuya doğru kaydığı görülmektedir. Bu gelişimle birlikte turizm değerlerine sahip olan ülkeler dünya turizminden daha fazla pay almaktadır. Son elli yılda turizmin, dünyanın en büyük ekonomik sektörlerinden biri haline geldiği çalışmalarla vurgulanmaktadır (UNWTO, 2013, s. 16). Alt yapı yatırımlarının artması, sağlık ve güvenlik alanındaki iyileşmeler turizmin gelişmesinde rol oynayan önemli faktörler arasında yer almaktadır. Bu gelişmeler sonucunda turizm gelirleri artış göstermektedir (H.Pamukçu, 2016). Ülkemiz gerek doğal, gerek tarihi ve kültürel zenginlikleri bakımından turizmin gelişmesine olanak tanıyan uygun koşullara sahiptir. Ülkemizin bu koşulları yanı sıra tarihi ve coğrafi konumunun yarattığı diğer avantajlarını da devreye sokması durumunda dünya turizm pazarından daha yüksek oranda yararlanması mümkün olacaktır (Akova, 1997, s. 264) .

Türkiye açısından 2018 yılı eski günlerine dönüş yılı niteliği taşıyan bir yıl olmuştur. Bu bağlamda Türkiye, ülkeyi ziyaret eden insan sayılarında 2014 yılı rakamlarına yeniden ulaşılmış ve 2017 yılında dünya sıralamasında ulaştığı yerini sağlamlaştırmıştır. 2018 yılının ülkeye katkılarına rakamsal olarak baktığımızda, Türkiye'yi ziyaret eden yabancı turist sayısı %21,84 artarak 39.488.401 olduğunu gözlemleyebiliriz. Ayrıca durum bu rakamlarla sınırlı kalmamış ve toplam ziyaretçi sayısı %21,45 oranında artarak 46.112.592 insan sayısına ulaşmıştır. Böylece ülke 2018 için beklenen 36 milyon turist sayısının üzerinde bir rakama, yani yaklaşık olarak 39,5 milyon turist sayısına ulaşmıştır. 39.5 milyon rakamına ulaşan ziyaretçi sayısının geliri ise ilk 9 aylık dönemde bir önceki yıla göre %13,9 artarak yaklaşık 23 milyar ABD Doları olarak kaydedilmiştir. Bu veriler, 2019 yılı için de umut vaat edici olmuştur. 2019 yılının umut vaat eden yıl olmasının bir sebebi de, bu yılın Türk- Rus yılı ilan edilmesi ve bunun getirisi olarak ülkemize en çok turist gelen ülkelerin başında gelen Rusya Federasyonu'ndan gelecek turist sayısının daha artması beklentisinin oluşmasıydı. Bu bağlamda toplam olarak ulaşılan turist sayısı, 2019

yılında 50 milyon civarına ulaşılması ön görülmekteydi ki bu da 2023 yılı için konulan hedefe önceden ulaşılması anlamı taşımaktadır (TÜROFED, 2019, s. 12).

Turizm sektörü, dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi Türkiye’de de sürekli gelişim gösteren bir endüstri olma özelliğini korumaya devam etmektedir. Bu açıdan Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın verileri incelendiği zaman Türkiye turizminin son çeyrek asırda ulaştığı nokta gözler önüne serilmektedir. Ancak bu noktada turizm sektörünün gelişim tarihine bakacak olursak endüstrisinin başladığı doksanlı yıllarda ülkeyi turistik amaçlı ziyaret eden insan sayısı 5.3 milyon iken 2000’li yıllarda bu rakam 10 milyonları aşmıştır. 2010’lu yıllara gelindiğinde bu endüstri artık dünya pazarında önemli bir yer edinmeyi başarmış ve 30 milyon rakamlarını çoktan aşmıştır. Sektörde son gelinen aşamaya bakıldığında ise Türkiye dünya sıralamasında turistlerin tatil yeri olarak tercih ettikleri ülkeler kategorisine 6.sıraya çıkmayı başarmıştır. Bu durumun istikrar ile devam etmesi ve çeşitli turizm kaynakları ile alternatif destinasyonlar¹⁵ oluşturma imkânlarına sahip olması münasebetiyle ülkemizin 2020’li yıllarda ağırlayacağı turist sayısı ile dünya sıralamasında ilk 5 ülke arasında olacağı kesin gibi görülmektedir. Türkiye Cumhuriyetin 100. Yılına tekabül eden 2023 hedeflerinin arasında “50 milyon turist 50 milyar ABD Doları” turizm geliri hedeflemek gibi oldukça güçlü bir madde bulunmaktadır. Şüphesiz bu hedefin konulmasında ki yegane sebep; Türkiye’nin Avrupa, Asya ve Afrika gibi üç kıtanın tam ortasında kalan bir coğrafi konuma sahip olmasından kaynaklanan 5 saatlik uçuş mesafesi ile bu üç kıtaya hakim konumu itibariyle avantajlı olmasıdır. Türkiye sadece coğrafi üstünlüğü bakımından değil, yeni havalimanları ve diğer yatırımlarının sonuçlanması ile rakiplerine göre daha avantajlı bir konuma ulaşmış ve yabancı ziyaretçiler için cazibe merkezi halini almıştır. Her ne kadar 2016 yılı turizm açısından kayıp yıl olarak nitelendirilse de Rusya ile düzelen ilişkiler ve yeni pazarlar sayesinde 2017 yılı bir yeniden doğuş yılı olmuştur. Bu sürecin devamı olarak 2018 yılı da turizm sektörünün yeniden eski günlerine dönüşünün sergilendiği bir yıl olarak kayıtlara geçmiştir (TÜROFED, 2019).

¹⁵ Destinasyon, turizm sektörünün en önemli bileşimlerinden biridir. Kelime anlamı ile destinasyon, varış yeri, gidilecek yer anlamını taşımaktadır. Destinasyon kavramı ise Coltman’ın (1989) yaptığı tanıma göre içinde turistler için cazip kabul edilecek farklı doğal çekicilikleri ve özellikleri barındıran yerlerdir.

Turizmin gelişmesi neticesinde çoğalan turist sayısı ve değişen seyahat kalıplarının sonucunda, ulaşım ihtiyacı da benzer şekilde artış göstermiştir (TUSİAD, 2012, s. 30). Liberalleşme¹⁶ sürecine giren Türk Sivil Havacılık sektöründe havayollarının modernizasyon ve hizmet standartlarını geliştirmesinin yanı sıra, özel sektör havayollarının sayılarında, filo kapasitelerinde ve sektörden aldıkları paylarda önemli artışlar olmuş ve 1990'lı yıllardan itibaren havayollarının gayretleri ile uluslararası pazardaki pay %50'lerin üstüne çıkmıştır (Korul, 2003, s. 37). Turizm sektörü, ulaşımında yabancılarının çoğunun, yerli turistlerin ise git gide daha fazla hava yolunu tercih etmeleri nedeniyle sivil havacılık sektörüne etki eden en önemli sektördür (Yazgan, 2013, s. 437). Turizm amaçlı ulaşım, havaalanına gidiş-dönüş, uçuşlar ve varış noktasında yapılan bütün ulaşım aktivitelerini kapsamaktadır (TUSİAD, 2012, s. 30). Bu nedenle turizm amaçlı ulaşım havacılık sektörünü doğrudan etkilemektedir. Yani turizm ve havacılık sektörlerinin birbirlerindeki değişimlerden kolayca etkilendiği ve etkileşimli bir şekilde gelişme gösterdiği görülmektedir. Ülkemiz turizm açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Ülkemiz açısından önemli pazarlardan biri Rusya'dır (TÜİK, 2017). Rusya'dan ülkemize gelen turist sayısında önemli bir artış görülmekte birlikte, seyahatlerdeki artışın muhtemel nedenleri arasında içerisinde ulaşım, konaklama, geziler ve transferlerin de olduğu paket turların sayılarının artması sayılabilir (TÜROFED, 2019). Gelecek yıllarda ülkemizde Rusya kaynaklı turizm harcamalarının artış göstermesi beklenmektedir.

Rusya Federasyonu Federal Güvenlik Birimi Sınır Hizmetleri verilerine göre, 2018 yılının üçüncü çeyreğinde Rusya Federasyonu'ndan turist akışının %6.45 artış göstermesinin yanı sıra yabancı ülkelere yapılan seyahat sayısı da %7.34 oranında yükselmiştir. Artış sağlanan bu verilerin yanında seyahat edilen destinasyonların sayısında da büyük ölçüde bir artış yaşandığı gözlemlenmiştir. 2018'in yılının Ocak – Eylül arası dönemde Rusya Federasyonuna bağlı vatandaşların yabancı ülkelere 34,855.313 gibi bir rakam miktarında seyahat gerçekleştirmişlerdir. Bu rakamın 2017 yılının aynı dönemi ile kıyaslanması durumunda %6.45'lik bir artışa tekabül

¹⁶ Ekonomik anlamda kamunun ekonomik aktivitelerden çekilerek bu alanı daha çok özel kesime bırakması, özelleştirmeler, piyasaya giriş ve çıkışların kolaylaştırılması, dış ticaretin serbestleştirilmesi anlamındadır.

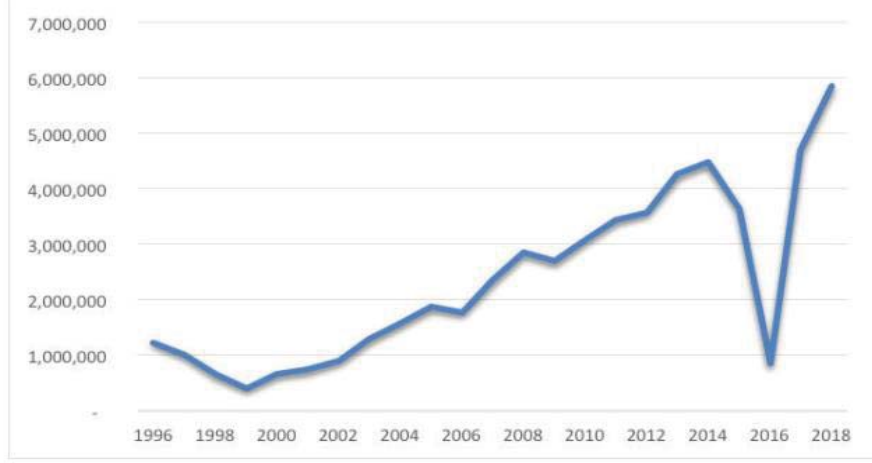
etmektedir. Turizm sektöründe yaşanan iyimser havaya rağmen büyüme oranları¹⁷; geçen yılından daha düşük oranlarda seyretmiştir. Öyle ki 2016 yılına kıyasla Rusların yurt dışına seyahat sayılarındaki artış 2017 yılının ilk üç çeyreklik döneminde %24,14 olarak gerçekleşmişti. 2018 yılında ise bu oranın 4 katı tutarında bir düşüş yaşamıştır. Büyüme oranlarında yaşanan belirgin düşüş üç temel faktör ile açıklanabilmektedir: zayıf atılmış bir temel olarak nitelendirilen 2016 yılında elde edilen turizm verilerinin oldukça düşük olması, 2018 yılında nüfusun gerçek harcanabilir gelirinde bir büyümenin yaşanmaması ve 2018 baharından bu yana rublenin¹⁸ değerinde meydana gelen ciddi düşüş. Varış sayılarına bakıldığında; 2018'in ilk 3 çeyreğinde toplam sıralamada ve yabancı destinasyonlar sıralamasında tartışmasız lider geçen yıl olduğu gibi 5.053.594 seyahat ile Türkiye olmuştur. Türkiye'nin; Rusların yurt dışında toplam seyahat sayılarındaki payı %14,5 olarak gerçekleşmiştir (TÜROFED, 2019, s. 10).

Son olarak, turizm sektörü iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde önemli role sahip olan bir ekonomi kalemidir. Uzun bir süredir, Türkiye ve bilhassa Türk Rivierası; Rus turistler açısından cazip görülen destinasyonların başında yer almaktadır. Bu bağlamda, sektörün önemi dikkate alındığında, Cumhurbaşkanı Putin'in SU-24'ün düşürülmesine misilleme olarak uygulamaya koyduğu yaptırımlardan en olumsuz etkilenen turizm sektörü olmuştur. Antalya'nın Türkiye açısından turizm sektörünün başını çekmesinden dolayı, buraya olan direkt uçuşların yasaklanma turizm endüstrisi üzerinde yıkıcı bir etki oluşturmuştur. Şehirdeki otellerin büyük kısmı özellikle Rus turistlere hizmet vermiş ve bazı oteller bu spesifik müşteri kitlesine cazip gelecek şekilde tasarlanmıştır. Türkiye'ye gelen Rus turist sayısı 2000 yılındaki 700.000 seviyesinden 2014 yılında 4,5 milyona yükselmiştir (Tablo 4). Kuşkusuz, Kırım'ın ilhak edilmesinin sonrasında Rusya'ya uygulanan yaptırımlar ve Rus ekonomisindeki yavaşlama sonucu turist sayısında bir azalma meydana gelmiştir. 2015 yılında, turist sayısı 3,7 milyona gerilemiştir. Rusya'nın yaptırımları sonucunda ziyaretçi sayısında

¹⁷ İktisadi büyüme, bir iktisatta zaman içinde mal ve hizmet üretimi miktarında artış olmasıdır ve para yaratımında artış olmasına bağlıdır. Büyüme, geleneksel olarak reel veya reel GSYİH artış oranı yüzdeleriyle ölçülür.

¹⁸ Ruble, Rusya para birimidir. Rusya Çarlığı, Rus İmparatorluğu ve Sovyetler Birliği döneminde de para birimi olarak ruble kullanılmıştır. 1 Ruble 100 kاپike bölünür. Rusya Federasyonu haricinde kullanıldığı ülkeler ise Abhazya ve Kuzey Osetya'dır.

çok daha keskin bir düşüş yaşanmış ve sayı 900.000'e gerilemiştir. Ancak ilişkilerin tekrar rayına oturmasının ardından, turist sayılarında hızlı bir toparlanma yaşanmış ve turist sayısı 2017 yılında 4,7 milyona, 2018'de ise 6 milyona yükselmiştir.

Tablo 4 : 1996 ile 2018 yılları arasında Türkiye'ye gelen Rus turist sayıları. Kaynak : EDAM

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI ÖRGÜTLER AÇISINDAN TÜRKİYE- RUSYA İLİŞKİLERİ

Uluslararası örgütler günümüz dünya siyasetinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. 19.yüzyılın sonunda devletlerarası ittifakların kurulması ile başlayan bu sürecin özellikle 1.Dünya Savaşının sonunda kurumsal örgütlemelere evirildiği ve günümüzdeki çok aktörlü alanın ortaya çıktığı görülmektedir.

Günümüz uluslararası örgütleri, gerek kurumsal yapıları gerekse belirledikleri ortak vizyonları kapsamında gerçekleştirdikleri etkinlikleri ile devletlerden daha az olmayan bir faaliyet sergilemektedirler. Literatürde uluslararası örgütler “üyelerinin ortak amaçlarını gerçekleştirmek üzere hareket eden iki yada daha fazla egemen devlete mensup üyelerden oluşan ve bunların aralarında bir anlaşma ile kurulmuş bulunan devamlı ve formel yapılar” olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası örgütler, literatürde hükümetler arası örgütler ve hükümet dışı örgütler olarak ikili bir ayrıma sahiptirler. Buna göre örgütlerin hükümetler arasında resmi bir anlaşma ile kurulmuş olmaları halinde hükümetler arası bir örgütten söz etmek mümkündür.

Özellikle 1960’lı yıllardan itibaren ortaya çıkmaya başlayan küreselleşme olgusu ile birlikte her şey gibi hem uluslar ve devletler hem de ilişkiler daha karmaşık bir hal almıştır. Bu bağlamda küreselleşme olgusu, devletlerarası ilişkilerin doğasında ciddi bir değişime sebebiyet vermiştir. Özellikle bu dönemde ulus devletlerin sayısında meydana gelen artış ve uluslararası örgütlerin de aynı düzeyde artışı dünya politikasında birçok yeni aktörün ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Burada özellikle belirtilmesi gereken bir husus da uluslararası örgüt ile uluslar üstü örgüt kavramaları arasındaki farklılıktır (Gazigil, 2012, s. 6). “Uluslar üstü örgütler, üyelerin son söz söyleme hakkını ya da egemenlik haklarını bir bütün olarak yada kısmen bir üst kuruluşa, bir örgüte devrettikleri ortak yapılar olarak tanımlanabilir.” Bu bağlamda Rusya ile Türkiye ilişkilerine yeni bir boyut kazandıran Uluslararası örgütler incelenmiştir.

2.1.Bağımsız Devletler Topluluğu

8 Aralık 1991 tarihinde Minsk kentinde, Beyaz Rusya (Belarus), Rusya ve Ukrayna Devlet başkanlarının katılımı ile oluşan Bağımsız Devletler Topluluğu, 21 Aralık'ta Estonya, Letonya, Litvanya, Ukrayna ve Gürcistan hariç tüm eski Sovyet Cumhuriyetleri tarafından imzalanan anlaşma ile resmen kurulduğunu ilan etmiştir. Gürcistan, topluluğa Aralık 1993 yılında katılım kararı almış ancak Güney Osetya Savaşının ardından alınan meclis kararı ile 15 Ağustos 2008'de BDT'den ayrıldığını resmi olarak duyurmuştur. Gürcistan'ın topluluktan ayrılmasından hemen öncesi olarak varsayabileceğimiz 2005 yılında üyelikten ayrılma kararı almış ancak Gürcistan'dan farklı olarak topluluğa gözlemci ülke olarak katkıda bulunmaya devam edeceğini belirtmiştir.

Topluluk kuruluş yıllarında siyasi amaçlar güden bir birlik olarak kurulmuştur. Ancak BDT'ye üye ülkelerin kendi aralarında yapmış oldukları ekonomik iş birliği ve ortaklık anlaşmaları bağlamında topluluk ekonomik bir boyuta taşınmıştır. BDT şu anki konumu itibariyle yaklaşık 240 milyonluk nüfusa sahip bir alana yayılması ile dünyanın toplam doğal kaynaklarının yüzde 25'i ve sanayi potansiyelinin yüzde 10'una sahip önemli bir güç merkezi halini almış bir topluluktur. (Gazigil O. , 2012)

Bağımsız Devletler Topluluğu Organları;

1. Devlet Başkanları Konseyi
2. Hükümet Başkanları Konseyi
3. Parlamentolar arası Asamble
4. Dışişleri Bakanları Konseyi
5. Ekonomik Konsey
6. İcra Komitesi
7. Savunma Bakanları Konseyi
8. Sınır Muhafız Komutanları Konseyi
9. Terörle Mücadele Merkezi
10. Devletlerarası Banka
11. Devletlerarası İstatistik Komitesi
12. İşbirliği Komiteleri

BDT ülkeleri arasında dar ve geniş çerçevede ticari ve ekonomik, sosyal ve insani alanlarda iş birliğinin artırılması gibi önem arz eden konuların yanı sıra diğer

önemli hususlarında ele alındığı toplantılar gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıların ardından Rasulzoda ile Lebedev basın toplantısı düzenlemiştir. Rasulzoda konuşmasında “Dünyada yaşanan olayların BDT ülkelerinin sosyoekonomik gelişmesini, istikrarını ve güvenliğini etkilediğini” belirtmiştir. Ayrıca “Bu bağlamda BDT çerçevesinde iş birliğini pekiştirmenin neticesi olarak bazı küresel süreçlerin ülkelere negatif etkisini azaltabileceğini” de konuşmasına eklemiştir. Bu gelişmelere ek olarak Rasulzoda toplantı sonucunda BDT ülkeleri arasında iş birliğinin geliştirilmesine yönelik 15 kararın alındığına dikkati çekmiştir. Rasulzoda, BDT üyesi ülkelerin nükleer veya radyasyon kaza durumuna hazırlık ve kaza sonuçlarının giderilmesi ve yardımlaşma konularında iş birliği anlaşması imzaladıklarını belirtmiştir (TRT Avaz, 2019).

Rusya Federasyonu, Orta Asya bölgesindeki hâkimiyetini kaybetmesinin ülke çıkarları bağlamında bir tehdit unsuru oluşturduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Rusya açısından Türkiye Cumhuriyeti’nin politikaları önem kazanmıştır. Bu bağlamda Türkiye, Sovyet sonrası dönemin başlarında belirsizlik içinde kalan BDT ülkeleri yerine Rusya Federasyonu üzerinden politikalarını belirlemeyi tercih etmiştir. Sonrasında ise, Rusya Federasyonu’nu dışarıda tutan ve aktif politika belirlemek isteyen bir Türkiye Cumhuriyeti meydana gelmiştir. Bu durumunun gelişmesinin iki nedeni vardır. İlk neden olarak; Rusya Federasyonu’nun Batı yanlısı politikaya evrilmesi ve yakın çevreden uzaklaşması gösterilebilir. İkinci olarak ise, İran’ın bölgeye yönelik politikaları karşısında ABD ve Batılı devletlerin Türkiye Cumhuriyeti’ne destek vermeleri etkili olmuştur denilebilir. 1995 yılına gelindiğinde ise, Türkiye Cumhuriyeti artık süreci iyi okuyabilmiş ve Rusya Federasyonu ile dengeli ve iş birliğine dayalı politika belirlemiştir. Ayrıca bu dönem içerisinde Türkiye Cumhuriyeti, Orta Asya’da ABD ile birlikte hareket ettiğinden Rusya Federasyonu açısından ulusal güvenliğine tehdit görülmesi anlaşılabilir bir durum olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, BDT ülkelerine yönelik Pantürkizm yaklaşımı ile politik hat belirlediğinden ve BDT çerçevesindeki Türk devletlerinin tek çatı altında birleştirme fikri üye ülkeler tarafından bir karşılık bulamamıştır. Orta Asya devletleri, Türkiye Cumhuriyeti’nin ekonomik anlamda tek başına yetemeyeceğini düşündükleri için bu yaklaşıma sıcak bakmamışlardır. Rusya Federasyonu’nun BDT bünyesinde önem verdiği başkaca bir konu ise; Rus nüfusunun ve Rus dilinin öneminin yitirilmemesidir.

Rusya Federasyonu, bu gerekçe ile dış politika aracı olarak gördüğü nüfus ve dil konusunu BDT devletlerinin iç işlerine karşı da kullanmaktadır. ABD'nin Irak müdahalesinin olduğu dönemde Orta Asya'daki faaliyetlerini bölgedeki BDT ülkeleri ile kurduğu ilişkiler üzerinden yapmıştır. (Gazigil O. , 2012)

2.2.Şanghay İşbirliği Örgütü (SİÖ-SCO)

Çin, Rusya, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan'ın kurucu üye olarak yer aldıkları Şangay İşbirliği Örgütü, üye ülkeler arasındaki güvenin artırılması, sınır bölgelerinin silahsızlandırılması ve bölgesel işbirliğinin teşvik edilmesi amacıyla 1996 yılında kurulmuştur. Kurulan bu örgüte 2001 yılında Özbekistan'ın katılmasına kadar “Şangay Beşlisi” şeklinde isim verilmiştir. Örgüt 1996-1997 yıllarında, kurucusu olan beş üye devletin devlet başkanları, sırasıyla Şangay ve Moskova'da bir araya gelerek “Sınır Bölgelerinde Askeri Güvenin Artırılması” anlaşmasını imzalamışlardır. Ardından 1998-2000 yıllarında Almatı, Bişkek ve Duşanbe'de yapılan zirve toplantılarında siyaset, ekonomi ve güvenlik konuları ele alınmıştır.

14-15 Haziran 2001 tarihinde Şangay'da yeni bir zirve düzenlenmiş ve bu zirvede terörizm, ayrılıkçılık ve köktencilik gibi tehdit unsuru arz eden konulardan dolayı Özbekistan devletinin de birliğe alınması kararı verilmiştir. Özbekistan'ın “Şangay Beşlisine” katılmasına dair ortak deklarasyonun, 6 üye devlet tarafından imzalanmasının ardından örgüt resmen hayata geçirilmiş oldu (T.C. Dış İşleri Bakanlığı, 2019).

ŞİÖ, uluslararası alanda kendini göstermeye çalışan ve bağımsızlıklarını pekiştirmeyi amaçlayan Orta Asya devletleri için, daha çok Rusya-Çin dengesinde gelişen ve Rusya'nın uyguladığı baskıyı bir nebze azaltmayı amaçladığı için önem arz eden bir örgüttür. Bunun dışında Orta Asya devletleri için etkin ve nüfuzlu bir uluslararası örgütün kurucu üyeleri arasında olmak oldukça önemli bir durum niteliği taşımaktadır (Poğda, 2012, s. 74). Örgüt daha çok Rusya ve Çin arasındaki SSCB sonrası dönemden kalan sınır sorunlarını çözmek amacıyla kurulmuş olmasına rağmen, ilerleyen süreç içerisinde ortaya çıkan esas hedef; örgüte üye devletler arasında derinleşen askeri, ekonomik ve kültürel bağların gelişmesi ile beraber Batı Bloku ve ABD karşısında yeniden bir blok oluşturmak olduğu ifade

edilebilir. Örgüt içerisinde gelişim sağlanmasının ardından, 2004 yılında ilk kez örgüt bütçesi hazırlamıştır. Ayrıca 2005 yılında Özbekistan'da var olan Amerikan askerlerinin bu bölgede oluşuna tepki gösterilmiş ve ABD askerlerin bölgeden uzaklaştırılması sağlanmıştır (Moldagulova, 2016, s. 78).

2007 yılına gelindiğinde ise, dünyada meydana gelen küresel ekonomik krizin ABD ve AB devletlerinde büyük yıkımlara sebep olduğu dünya kamuoyu tarafından gözlemlenmiştir. Ancak bu dönemde Brezilya, Rusya, Çin, Güney Afrika ve Hindistan'ın oluşturdukları BRIC¹⁹ grubu bu kriz durumunu kendi lehlerine çevirerek ekonomik büyümelerine devam etmişlerdir. Yaşanan bu gelişmeler, dünya kamuoyunda ekonomi "Batı'dan Doğu'ya mı kayıyor" sorularını akıllara getirmiştir. Bu durumu kanıtlar nitelikte olan bir gelişme ise 2001 yılında küresel ekonominin % 17 gibi bir oranını oluşturan BRIC bu oranı 2011 ekonomik krizinin olumsuz etkilerine rağmen % 25 çıkarmayı başarması gösterilmektedir.

Devamlı bir yükseliş sürecinde olan Şanghay üyesi devletler, özellikle son 10-15 yıl içerisinde yaptıkları büyük atılımlarla Çin merkezli bir Uzakdoğu ekonomisini dünya siyaseti ve ekonomisinin gündemine taşımışlardır. Bu düşüncenin oluşmasında ki en büyük etkenlerden biri de bölge ülkeleri içerisinde yer alan Pakistan, Hindistan ve İran devletlerinin örgüte gözlemci statüsü ile dâhil edilmeleri ve zaman ilerledikçe ABD karşısında önemli bir güç haline gelmeleri gösterilmektedir. Orta Asya bölgesinde Rusya merkezli olarak Orta Asya İşbirliği Örgütü, Avrasya Ekonomik Kalkınma Örgütü gibi örgütler de bulunmaktadır. Ancak bu örgütlerden hiçbiri Şanghay İşbirliği Örgütünün kaydettiği başarılarla ulaşamamıştır. ŞİÖ kadar kendilerini uluslararası alanda duyuramamışlardır (Onarıcı, 2019).

Kazakistan, Kırgızistan, Çin, Rusya, Tacikistan tarafından kurulan örgütün bugün 8 üyesi, 4 gözlemcisi ve 6 tanede diyalog ortağı bulunmaktadır. Örgütün gözlemci ülkeleri; Afganistan, Belarus, İran ve Moğolistan'dır. Diyalog ortakları ise; Türkiye, Azerbaycan, Kamboçya, Nepal, Sri Lanka ve Ermenistan'dır.

¹⁹ BRICS terimi, Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'nın ekonomilerini kastetmek için kullanılır. BRICS, bu ülkelerin İngilizce isimlerinin baş harflerinden oluşur.

Türkiye'nin örgüte diyalog ortaklığı 6-7 Haziran 2012 tarihinde Beijing'de düzenlenen devlet başkanları zirvesinde oy birliği ile kabul edilmesinin ardından başlamıştır (Haberler, 2019).

Türkiye Cumhuriyeti, Orta Asya'nın Petrol ve doğalgazı ile Hazar petrollerinin uluslararası alanda dolaşımının geçiş güzergâhının odak noktasında bulunması münasebetiyle önem teşkil etmektedir. Buna bağlı olarak Bakü – Tiflis- Ceyhan ham petrol boru hattı, Bakü – Tiflis – Erzurum doğalgaz boru hattı, İran – Türkiye Cumhuriyeti doğalgaz boru hattı ve Mavi Akım projeleri çerçevesinde önemli projeler içerisinde de yer alması Türkiye'nin konumunu güçlendirmektedir. Rusya Federasyonu açısından önemli olan konu ise, bu boru hatlarının güvenliğinin sağlanmasıdır.

Çin'in Kafkaslardan Avrupa'ya bağlanacak yeni ipek yolu yaratma isteği Türkiye Cumhuriyeti üzerinden çözümlenecektir. Bu açıdan Türkiye Cumhuriyeti, hem Rusya Federasyonu hem de Çin ile ilişkilerin derinleşmesini sağlayarak bölgesinde etkin olma ve bölgesel güç dengeleri içerisinde aktif politika belirleyebilme imkânına sahip olmaktadır. Ayrıca son dönemde Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında gelişen diplomasi ile rekabet çizgisinden işbirliği eksenine evirildiği gözlemlenen bir durumdur. Türkiye Cumhuriyeti, doğusu ile Kafkaslar yolu üzerinden Orta Asya'ya Batı'sında Balkanlar'dan Adriyatik Denizi'ne, Güneyinde Fırat ve Dicle üzerinden Körfez ile Orta Doğu'ya ve son olarak Karadeniz jeopolitiğinde Doğu Avrupa ve Rusya Federasyonu'na açılacak noktada olması nedeniyle jeopolitik avantaja sahip oldukça güçlü bir konumdadır. Dolayısıyla Şanghay İşbirliği Örgütü ve NATO ayırımına gitmeden taraflar arasında denge politikası yapabilme becerisinde de sahip bir politika izlenmesi gerekmektedir (Gönül, 2018).

2.3.Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü

Kolektif Güvenlik Anlaşması, 15 Mayıs 1992 yılında Özbekistan'ın başkenti olan Taşkent şehrinde Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan bir araya gelerek imzaladıkları bölgesel kapsamı olan bir anlaşma niteliğindedir. Uzatılma ihtimalinin de olduğu ifade edilerek 5 yıllığına yapılan anlaşma, anlaşmaya üye ülkelerin meclisleri tarafından da onaylanmasının ardından 20 Nisan 1994 tarihinde resmîyet kazanmıştır. Günümüzde anlaşmaya Ermenistan, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan üyedir. Kolektif Güvenlik Anlaşması, SSCB'nin dağılmasının ardından Eski Sovyet ülkelerinde istikrarın devam ettirilmesi için önem teşkil eden bir anlaşmadır. İlk etapta BDT'yi oluşturan anlaşma ile birlikte Sovyet Cumhuriyetlerinin barışçıl yolla ayrılmaları sağlanmıştır. Ayrıca hem kendi aralarında hem de uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanımından kaçınmalarını sağlamıştır. İkinci olarak, Kolektif Güvenlik Anlaşması, bağımsızlığını yeni kazanan devletlerin askeri ve savunma alanlarını geliştirme aşamasında dış tehditlere karşı güvenlik garantörü olma niteliğine sahiptir. (Gazigil O. , 2012)

1 Kasım 1995 tarihinde Kolektif Güvenlik Anlaşması, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 102. Maddesi dikkate alınarak BM Sekreterliğine kayıt olmuştur. Kolektif Güvenlik Anlaşması 11 maddeden meydana gelen bir anlaşmadır. Anlaşmanın giriş bölümünde, üye devletlerin kendilerine ait olan silahlı kuvvetlerini kurmaları gerektiği, ortak güvenliğin sağlanması ve anlaşma maddelerinin yerine getirilmesi gerekliliğine önemli atıflar yapılmaktadır. Anlaşmanın en önemli maddesi olarak kabul edilen 1. Maddesine göre; üye devletlerin, başka bir taraf devletin aleyhinde diğer askeri ittifaklara ve gruplara katılmaları yasaklanmaktadır. Anlaşmanın 2. ve 4. Maddeleri ise, kolektif güvenlikle alakalı konuları kapsamaktadır. Kolektif Güvenlik Anlaşmasının bir diğer önemli maddesi olan 2. maddesine göre, üye devletler kendi ülkelerinin çıkarlarını ve geleceği ilgilendiren tüm uluslararası güvenlik konuları üzerinde birbirine danışabilir ve kendi tavırlarını ortaya koyabilme hakkına sahiptirler. Üye ülkelerden birinin veya birçoğunun güvenliğine, toprak bütünlüğüne veya egemenliğine yönelik bir tehdidin ortaya çıkması durumunda ya da uluslararası barış ve güvenliğe karşı bir tehdit durumunda, ortak danışma mekanizmasını faaliyete

geçirir ve konumlarını belirleyerek ortaya çıkan tehdidi bertaraf etmek için girişimde bulunabilirler.

Kolektif Güvenlik Anlaşması'nın bel kemiğini ise 4. madde oluşturmaktadır. Bu maddeye göre, anlaşmaya taraf ülkelerin birine yapılan saldırı, üyelerin tümüne yapılan saldırı olarak kabul edilecek ve ona göre tedbir alınacaktır. Maddenin devamı şu şekilde devam etmektedir: “taraf devletlerin herhangi birine karşı saldırganlık durumunda, diğer tüm üyeler o devletin isteği üzerine askeri yardım dâhil gerekli yardımı sağlayacak ve BM Şartı'nın 51. maddesi doğrultusunda, kolektif savunma hakkının kullanılması için emirlerinde bulunan araçlarla destek verecektir”. Tehdidi yok etmek için silahlı kuvvetler kullanımına karar verme anlaşmanın 6. maddesi gereğince üye devletlerin başkanlarının yetkisinde olan bir durum statüsündedir. (Purtaş, 2006)

Anlaşmaya üye ülkelerin toprakları dışında, silahlı kuvvetlerin kullanılmasına karar verilmesi ancak uluslararası güvenlik için ve BM Şartı ile taraf devletlerin kanunlarına uygun olarak gerçekleştirilebilir. Anlaşmanın 10. maddesi üyelik ile ilgili bilgileri kapsamaktadır. Buna maddeye göre, Kolektif Güvenlik Anlaşması, amaçlarını ve ilkelerini paylaşan tüm ülkelere açık bir örgüt niteliğindedir. Ancak, bu maddenin geliştirilmesi esnasında devletlerin üyelik meselesini düzenleyen özel bir protokol kabul edilmiştir. Bu protokolda anlaşmaya katılmak için üye devletlerin hepsinin onayı ön şart olarak eklenmiştir. Ayrıca protokolün, 1992 yılında imzalanan Kolektif Güvenlik Anlaşması'nın bir parçası olduğu belirtilmiştir. Üye devletlerin başkanlarından oluşan Kolektif Güvenlik Konseyi (KGK), anlaşmada adı geçen tek organ niteliğindedir. Taraf devletler arasında işbirliğinin sağlanması ve ortak faaliyetlerin yürütülmesi, Kolektif Güvenlik Konseyi ve onun oluşturduğu organlar tarafından temin edilecektir. Örgütün organları şu şekildedir; Sekreterlik, Savunma Bakanları Konseyi (SBK), Güvenlik Konseyi Sekreterler Komitesi (GKSK) ve Dışişleri Bakanlar Konseyi (DBK).

Dış siyasette yaşanan değişiklikler ve Kolektif Güvenlik Anlaşması ülkelerinde meydana gelen olaylar dikkate alınarak yeni güvenlik tehditleriyle mücadele edebilmek için 2000-2001 yıllarında önemli adımlar atılarak, üye devletlerin başkanlarıyla gerçekleşen üç zirve Kolektif Güvenlik Anlaşması'nın etkinliğini

arttırılması noktasında önem taşımaktadır. Bu zirveler; 2000 yılının mayıs ayında gerçekleşen Minsk Zirvesi, aynı yılın ekim ayında yapılan Bişkek zirvesi ve Mayıs 2001 tarihinde gerçekleşen Erivan Zirvesidir. Minsk Zirvesi'nde, devlet başkanları konseyi tarafından Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya olarak üç farklı güvenlik alanının kurulması kararı alınmıştır. Bişkek'te gerçekleşen konsey toplantısında kolektif güvenlik güçleri sistemi oluşturulmasına dair anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca bu dönemde Kırgızistan'daki Batıkent olayları, Orta Asya için Kolektif Hızlı Konuşlandırma Güçleri'nin (KHKG) kurulmasına yol açmıştır. Bu güçlerin oluşmasına dair madde Erivan Zirvesi'nde kabul edilmiştir. Ancak, yapılan zirvelerde Kolektif Güvenlik Anlaşması ülkeleri kendi aralarında temel sorunlar üzerinde uyuşmazlıklar yaşamaktaydı. (Sapmaz, 2008)

Yaşanan gelişmeler neticesinde, Kolektif Güvenlik Anlaşması'nın, askeri amaçlı bir uluslararası bölgesel örgüte dönüştürme fikri meydana çıkmıştır. 2002 yılının mayıs ayında Moskova'da gerçekleşen Kolektif Güvenlik Anlaşmasınının 10. yıldönümü toplantısında üye ülkeler, örgütün uluslararası bölgesel örgüte dönüştürülmesine ilişkin karar almışlardır. Anlaşmaya taraf devletler, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün, NATO ve ŞİÖ ile işbirliğine hazır olduklarına dair kararlarını bu toplantı sonucunda ilan etmişlerdir. Aynı yılın Ekim ayında Kişinev zirvesinde taraf devletler Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütünün, Tüzüğü ve Hukuki Statüsü ile ilgili Anlaşmaya vararak imzaları atmışlardır. 18 Eylül 2003 tarihinde tüm üye ülkeler tarafından onaylanan anlaşmanın yazılı şekilde Genel Sekretere teslim edilmesiyle KGAÖ resmîyet kazanmıştır. Ayrıca bir sonraki yılın aralık ayında örgüte, BM Genel Kurulu önergesiyle Gözlemci statüsü verilmiştir. Bu tarihten sonra Kolektif Güvenlik Anlaşması uluslararası güvenlik mekanizmasının bir unsuru halini almıştır (Baimuratov, 2014, s. 13).

Rusya Federasyonu, NATO yayılcılığına karşı oluşturmuş olduğu Kolektif Güvenlik Örgütü'nü üç bölgesel komutanlık örgüsü içerisinde faaliyette bulunmasına yönelik çalışma yapmaktadır. Bunlar; Beyaz Rusya, Kafkasya'da Ermenistan, Orta Asya'da Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan üzerinden organize etmektedir. Bu anlamda Ermenistan, KGÖ'ne üye olan tek devlet olması nedeniyle Rusya Federasyonu için çok önemli noktadadır. Dolayısıyla Ermenistan Rusya Federasyonu'nun güvenlik şemsiyesi altında olduğundan daha cüretkâr çıkışlar yapıp

Azerbaycan'ın toprak işgalini gerçekleştirmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik de politik baskı yapmaktadır (Gönül, 2018).

2.4.AGİT (Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı)

Soğuk Savaş döneminde oldukça önemli bir misyon üstlenen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK)²⁰, Doğu Blokunun dağılmasındaki en önemli rolü üstlenmiştir. Doğu Blokunun yıkılması ile sona eren soğuk savaş döneminden sonraki süreç içerisinde AGİK'in önem arz eden misyonu sürekliliğini korumuştur. Doğu Blokunun dağılmasının ardından, AGİK'in görevi Sovyet coğrafyasında yer alan ve bağımsızlığını yeni kazanan devletlerin batılılaşma sürecine yardımcı olmak şeklinde ifade edilmiştir. Bu görev kapsamında bölge ülkelerde demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, serbest piyasa ekonomisi gibi batılı değerlerin kazandırılmasında gayda değer başarılarına imza atmıştır.

Önemli bir göreve sahip olan AGİK 1994 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na (AGİT) dönüşmüştür (Karabulut, 2011). Bu süreç 1994 yılında Budapeşte'de gerçekleştirilen Dışişleri Bakanları Konseyi Konferansı sırasında Konferansın örgütü dönüştürülmesi için gerekli alt yapının hazır bulunduğu belirtilmesi ile karara bağlanmıştır. Kurulan bu örgütün faaliyet alanları; olası çatışmaların önceden saptanması, silahların denetiminin sağlanması, diplomatik girişimlerin teşvik edilmesi, insan hakları ve demokrasi ilkelerine bağlı kalınmaya devam edilmesi, ekonomik ve çevresel güvenliğin tesis edilmesi şeklinde sıralanabilir (Sönmezoğlu, 2005).

2-3 Aralık 1996 tarihinde AGİT'in beşinci zirve toplantısı Lizbon'da gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen bu zirvede “ Lizbon Zirve Deklarasyonu” ve “21. Yüzyılda Avrupa İçin Genel ve Kapsamlı Güvenlik Modeli İçin Lizbon Deklarasyonu” şeklinde iki adet bildiri imzalanmıştır. İmzalanan bildirimler ile değişen güvenlik ortamına ayak uydurmak için yapılması gerekenler belirlenmiştir. 1999 senesinde, örgütün altıncı zirvesi olarak düzenlenen zirve, İstanbul Zirvesi olmuştur.

²⁰ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), 1970'li yıllarda Avrupa'nın bölünmüşlüğüne bitirmek, güvenlik ve istikrarını sağlamak ve devletlerarasında işbirliğinin geliştirilme amacıyla Helsinki 'de 3 Temmuz 1973 kurulmuştur.

Bu zirve ile beraber “ İstanbul Zirve Deklarasyonu” ile “ Avrupa Güvenlik Şartı”²¹ imzalanmıştır (Karabulut, 2011).

21. yüzyıl içerisinde yaşanan olayların, çok boyutlu ve karmaşık bir yapı içermesi nedeniyle AGİT’in geliştirilmesine yönelik çabaların 2000’li yıllarda da devam etmesi kararı alınmıştır. Bu nedenle 2003 yılında Maastricht Bakanlar Konseyi kapsamında “21. Yüzyılda Güvenlik ve İstikrara Yönelik Tehditlere Yönelik AGİT Stratejisi” kabul edilmiştir. 2010 Astana Zirvesi kapsamında kabul edilen “Güvenlik Topluluğuna Doğru” başlıklı bildiri ile AGİT bölgesini kapsayan bir güvenlik topluluğunun inşa edilmesi gerektiği dile getirilmiş ve bu vesile ile kapsamlı bir işbirliğine dair güvenlik ve bölünmezlik üzerine yeni bir vizyon belirlenmiş oldu (Türkiye ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), 2019). Bu zirvenin en önemli sonuçlarından biri ise, zirvenin AGİT’in, Asya bölgesine açılımını sağlaması ve üye devletler arasında güven ilişkisi ve işbirliği gibi hayati unsurlar noktasında anlaşmaya varılması olmuştur.

AGİT, güvenlik konusunda dünyanın en önde gelen organizasyonu niteliğine sahiptir. Örgüt, ABD’den Avrupa’ya ve Orta Asya’dan Moğolistan’a uzanan bir coğrafyada işbirliğini kapsayan önemli oluşumdur. Ayrıca AGİT, Diplomasiyi öne çıkaran müzakereler ve istişareler ile kriz anı ve sonrasında olumsuzlukları ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar yapmaktadır. AGİT bünyesinde alınan kararlar hukuki değil siyasadır dolayısıyla hukuken bağlayıcılığı olmasa da uluslararası kuruluş gibi faaliyette bulunmaktadır.

AGİT’in Rusya Federasyonu için anlamı ise, NATO’nun etkinliğinin ve genişlemesinin sınırlamaya yönelik bir örgüt olarak görmektedir. Rusya Federasyonu’nun AGİT’i güçlendiren ve etkinliğinin artmasına yönelik verdiği önerilerin reddedilmesi sonrası AB ve NATO, Rusya Federasyonu’nun başkaca önerilerini kabul etmiş ve yaptığı ihlalleri görmezden gelmiştir. Rusya Federasyonu, AGİT organizasyonuna faaliyetlerinde çifte standart, merkez sekreterliğinin etkin olmaması, askeri konunun geriletilip sadece insani boyutunun güçlenmesi ile siyasi

²¹ Avrupa Güvenlik Şartı (İstanbul Şartı), 21. yüzyılda AGİT bölgesinin güvenlik, barış ve istikrarının güvence altına alınabilmesi için gerekli ilke ve yöntemleri belirlemiştir.

olarak Rusya Federasyonu'nun yıpratılacağı gerekçesi ile eleştirel yaklaşmaktadır (Gönül, 2018).

Türkiye Cumhuriyeti'nin temel haklar ve özgürlükler, demokratikleşme gibi konularda sıkıntı yaşamaması AGİT çerçevesinde kendisine etkileşim alanı yaratmaktadır. Bu anlamda Türkiye Cumhuriyeti daha cüretkâr adımlar atması ve kendi iç dinamikleri ile istikrarlı bir sürece evrilmesi ile beraber AGİT ekseninde etki alanı daha çoğalacaktır. AGİT faaliyetleri kapsamında etkilenebilecek ülkelerin başında Türkiye Cumhuriyeti gelmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin yakın kara, deniz ve kıta havzaları eksenindeki konumu Balkanlardan Orta Asya'ya kadar geniş coğrafyada tarihsel kökleri ile kültürel zeminini ortaya koymaktadır. Bu nokta da AGİT, Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa ve Asya arasındaki güç dengelerini, NATO bünyesindeki faaliyetlerini ve küresel etkileşim noktalarında büyük önem taşımaktadır (Gönül, 2018).

2.5.KEİB Üyesi Olarak Türkiye-Rusya İlişkileri

KEİ, üyesi ülkelerin potansiyellerinden, coğrafi yakınlıklarından, ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı özelliklerinden yararlanarak aralarındaki ikili ve çok taraflı ekonomik, teknolojik ve sosyal ilişkilerini çeşitlendirmeleri ve daha da geliştirmeleri, böylelikle Karadeniz havzasının bir barış, istikrar ve refah bölgesi olmasını amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşmak için seçilen araç ise ekonomik işbirliğidir.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (KEİ) kuruluş düşüncesinin temelinde 1980'lerde eski Sovyetler Birliği'nin gıda ve tüketim mallarına ve ülkemizin de enerjiye olan ihtiyacının karşılanması çerçevesinde bir işbirliği kurulması fikri yer almaktadır. Bu fikir, Romanya ve Bulgaristan'ın da katılımı ile bölgesel bir işbirliği zemininde olgunlaşmaya başlamıştır. Başlangıçta, amaç olarak bir serbest ticaret bölgesi oluşturma fikri ön plana çıksa da, daha sonra hedefin ekonomik işbirliği çerçevesinde değerlendirilmesi kararlaştırılmıştır.

İşbirliğine ilişkin ilk somut toplantı Türkiye'nin ev sahipliğinde 19 Aralık 1990'da Ankara'da yapılmıştır. Toplantıda, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve

Ermenistan temsilcilerinin de dâhil olduğu eski Sovyetler Birliği heyeti ile Romanya ve Bulgaristan temsilcileri yer almışlardır. Toplantı sonucunda işbirliğinin temel prensipleri üzerinde uzlaşmaya varılmış olup, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği"nin kurulması hususunda anlaşma sağlandığı resmen açıklanmıştır. Daha sonra 12-13 Mart 1991 tarihlerinde Bükreş'te, 23-24 Nisan 1991 tarihlerinde Sofya'da uzman düzeyinde toplantılar gerçekleştirilmiş, KEİ'nin amaçları ve prensipleri üzerinde görüş birliğine varılmıştır. 3 Şubat 1992 tarihinde Türkiye'nin ev sahipliğinde gerçekleştirilen toplantıda, Türkiye, Rusya Federasyonu, Romanya, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Ukrayna ve Bulgaristan KEİ ile ilgili temel belgeyi parafetmişlerdir. Anılan belge, 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul'da düzenlenen ve yukarıda geçen dokuz üye ülkenin yanı sıra, Yunanistan ile Arnavutluk'un da kurucu üye olarak katıldığı Zirve toplantısında on bir ülkenin devlet veya hükümet başkanları tarafından imzalanarak, "İstanbul Zirvesi Bildirisi" adı altında resmen işlerlik kazanmıştır. (Yalçınkaya, 2017)

Yalta'da 5 Haziran 1998 tarihinde Devlet veya Hükümet Başkanları tarafından imzalanan KEİ Şartı'nın 1 Mayıs 1999 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmesiyle KEİ bölgesel bir ekonomik işbirliği örgütüne dönüşmüştür. 2004 yılında Sırbistan'ın da katılmasından bu yana örgütün 12 üyesi bulunmaktadır. (Yalçınkaya, 2017)

Karadeniz'e NATO'nun girme konusunda Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu birlikte hareket etmektedir. Rusya Federasyonu ve Ukrayna arasında tansiyonun düşürülmesini isteyen Bulgaristan ve Romanya, Karadeniz'e NATO'nun müdahil olmasını istemektedirler. 11 Eylül sonrası ABD'nin Akdeniz'e yönelik harekât planında Karadeniz'i de katması Türkiye Cumhuriyeti'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesinin zarar görebileceğine yönelik Rusya Federasyonu ile Karadeniz'de oluşan sorunun sahildevletleri ile çözülmesi gerektiğini gerekçe göstererek engellemişlerdir. BLACKSEAFOR, BM ve AGGT kapsamında görev yapabileceği gibi amaçları çerçevesinde başkaca uluslararası faaliyette de bunabilecektir. Karadeniz dışında görev alması halinde kuvvetler statüsü içinde özel düzenlemeye tabi tutulacaktır. Kuvvetle ilgili siyasi kararlar dış işleri veya savunma bakanlarının temsilcilerinin yapacakları istişareler ile belirlenecektir (Gönül, 2018).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2010VE SONRASI TÜRKİYE RUSYA İLİŞKİLERİ

3.1.Arap Baharı Süreci

Tunuslu Muhammed Bouazizi adında üniversite mezunu seyyar satıcının polisler tarafından dövülmesi ve tezgahına el konulması üzerine, Bouazizi kendisini valilik binası önünde ateşe vermiştir. Bu olaydan sonra ölen genci destekleyen ve daha fazla özgürlük isteyen gençler internet aracılığı ile organize olmuş ve protesto gösterilerine başlamışlardır. Böylece Arap Baharı olarak anılan ve tüm Arap dünyasına yayılan bir süreç hayat bulmuştur.

Tunus'tan sonra olayların sıçradığı ilk ülke Mısır olmuştur. Haziran 2010 da polislerin uyuşturucu çeteleri ile rüşvet alışverişini görüntüleyen videoyu internetten paylaşan Halid Said isimli genç polisler tarafından öldürülmüştür. Bu olay sonrası ülkenin çeşitli bölgelerinde gösteriler başlamış ve Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek²²'in devrilmesine kadar olaylar devam etmiştir (Akyüz, 2011).

Arap Baharının Tunus'un ardından Suriye'yi hedef alması ve ayaklanmaya dönüşmesiyle beraber bu durumdan en çok etkilenen ülkelerden biride Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Çünkü iki ülke arasında hâlihazırda 910 km uzunluğunda en uzun sınır hattı bulunmaktadır. Dolayısıyla bu coğrafyada meydana gelen bir ayaklanma ülkemizi de yakından ilgilendirmektedir. Geçmişte yaşanan su krizi, Hatay krizi ve PKK kampları sorunlarında Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye gerilimli bir dönemin ardından ilişkilerin normalleşmeye başladığı bir dönemde patlak veren Arap Baharı, iki ülkenin diplomatik anlamda sorunlu bir süreci de beraberinde getirmiştir. (Işık, 2017)

Suriye'de yaşanan olayların iç savaşa dönmesinin ardından olayı yakından takip eden Türkiye'de bu durum endişe ile karşılanmıştır. Çünkü yaşana iç savaş Türkiye için, mülteci akını ihtimali demektir. Olası ekonomik krizler ve özellikle Kürt sorununun bir getirisi olarak stratejik sorunlar yaşanacak olması dolayısıyla,

²² Muhammed Hüsnü Said Mübarek, Mısırlı asker ve devlet adamı. 1981-2011 yılları arasında Mısır cumhurbaşkanı. 2011'in Ocak ayında başlayan yaygın halk gösterilerinden sonra, önce 10 Şubat 2011 tarihinde yetkilerini yardımcısı olan Ömer Süleyman'a devretti, ertesi gün de görevinden istifa etti.

Suriye'nin yaşadığı süreç Türkiye için endişe uyandırıcı olmuştur. Yine tüm bunlara ek olarak Ortadoğu bölgesine yönelik İslami söylemler ile ön plana çıkan Türkiye, "medeniyetler ittifakı süreçlerine İslam Dünyası'nı temsil etme düşüncesiyle hareket ederek bölgeyle bütünleşme" politikasını izlemektedir. Günümüzde de gerçekleşen mülteci akımı ile Türkiye'nin bu noktada ne kadar haklı bir öngörüsü olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çerçeveden Ortadoğu'daki halk hareketleri ile birlikte, genelde Türk dış politikası, özelde ise bölgeye dönük dış politika etki alanını genişletmektedir (Özdemir, 2012, s. 180-190).

3.1.1. Arap Baharı Sürecinin İlişkisel Boyutu

Türkiye Cumhuriyeti, Suriye krizinde muhalefetin yanında yer alan bir siyaset güderek Esad'ın iktidardan gitmesini talep edenleri desteklemiştir. Bu gerekçe ile Suriye muhaliflerine silah ve maddi yardımda bulunmuştur. Buna karşı Arap coğrafyasının ABD'nin hegemonyasına²³ girmesini istemeyen İran, Çin ve Rusya Federasyonu bu nedenle Esad'a destek veren ülkeler arasında olmuştur. Rusya Federasyonu, son dönemlerde çok kutuplu dünya düzeninde merkez ülke²⁴ olma söylemi ile Ortadoğu coğrafyasında Suriye krizi üzerinden pozisyon almaya devam etmektedir.

Suriye krizinin çözümünde Türkiye ve Rusya farklı politikalar gütmeyi tercih etmişlerdir. Bu durumun nedeni ise, 2000 yılı ile birlikte her iki ülkenin Ortadoğu coğrafyasına yönelik aktif bir dış politika geliştirmek istemeleri olmuştur. Türkiye, Erdoğan'ın iktidara gelmesi ile ülkenin dış politika önceliğini Ortadoğu'ya verirken Viladimir Putin ise Kafkaslardan sonra Ortadoğu'ya ağırlık vermiştir (Çağlar, 2012, s.

²³ Hegemonya, bir sistem içerisindeki bir elemanın diğerlerinden üstün, baskın olduğunu belirtir. Marksist teoride daha teknik ve has olarak kullanılmıştır. Antonio Gramsci'nin eserlerinde baskın sınıfın boyun eğenlerin izniyle gücü kazanması olarak bahsedilmiştir.

²⁴ Küresel sistemin işleyişi esas olarak "merkez" (*core*) ülkeler olarak adlandırılan sermaye ve teknoloji sahibi – çoğunlukla da Britanya ve Fransa gibi eski sömürgeci küresel Batı imparatorlukları – büyük güçlerin kontrolindedir. Bunların yanı sıra sistemde iki tür ülke daha vardır: 1) Sistem tarafından hammadde ve ucuz işgücü kaynağı olarak tamamen talan edilen "çevre" (*periphery*) ülkeleri (örneğin Sahra-Altı Afrika, Güney Asya ve Güney Amerika ülkelerinin ekseriyeti). 2) Hem coğrafi olarak, hem de teknolojik kalkınma seviyesi bağlamında "merkez" ile "çevre" arasında konuşlanan ve sistemdeki rolleri çoğunlukla ikisi arasındaki lojistik bağlantıyı sağlamak olan "yarı-çevre" (*semi-periphery*) ülkeleri yani gelişmekte olan ülkeler diye tabir ettiğimiz içine Türkiye'nin de dâhil olduğu büyük grup. Bunlar sistem içerisinde ne merkez kadar kalkınmış ve etkindir, ne de çevre kadar az-gelişmiş ve mutlak sömürüye açık konumdadır. Merkez güçler tarafından sömürülürken kendileri de çevre ülkeleri üzerine bir ölçüde hâkimiyet kurabilirler.

15).Nitekim Suriye krizinde Ankara, Esad rejiminin değişmesi gerektiği fikrini savunmaya devam ederek Suriye halkının demokratik bir şekilde seçilen iktidara bırakılmasını müdafaa etmiştir. Moskova ise ülke çıkarları gereği olarak Esad rejiminin korunması gerektiği yaklaşımını savunmaya devam etmiştir (Günay, 2019, s. 81).

Rusya Federasyonu, Türkiye'nin değişen Esad rejimi politikasına ilk başta temkinli yaklaşıp da devam eden süreçte rejimin devam etmesi gerektiği kanısına varmıştır. Bu şekilde Rusya'nın rejimi desteklemesi Moskova-Şam ilişkilerine pozitif etki yaratırken, rejimin değişmesini isteyen Türkiye ile ilişkilere negatif bir etki meydana getirmiştir. Ankara ve Şam arasında yaşanan ve devamlı olarak artan gerilime ilk açıklama Rusya Federasyonu Yakın Doğu Özel Temsilcisi Bogdanov'dan gelmiştir. Bogdanov'a göre, Türkiye ve Suriye arasında yaşanan olayların tekrarlanmaması için iki ülkeye ait güvenlik güçlerinin doğrudan diyalog kurması gerektiğini belirtmiştir. Dışışleri Bakanı Lavrov ise Ankara-Şam arasında "Sıcak Hat" kurulması gerektiğini ve bu gerçekleştiği takdir de yanlış anlaşılmalari önleyebileceğini ifade etmiştir. Ancak Esad rejimi Rusya'nın "Sıcak Hat" önerisine onaylasa da Türkiye bu öneriyi ret etmiştir (Orsam, 2012).

Aralık 2012 yılında Ankara, Suriye'de yaşanan iç savaşın Türkiye'nin Suriye sınır hattının güvenliğini tehdit ettiği gerekçesiyle Suriye sınırına konuşlandırmak amacıyla NATO'dan patriot²⁵ füzelerinin talep etmiştir. Dönemin Türkiye Dışışleri Bakanı Davutoğlu, başta Rusya olmak üzere hiçbir ülkenin Türkiye'nin NATO'dan patriot füzesi talebi ile ilgili kaygı beyan etmesini gerektirecek bir durum olmadığını belirtmiştir. Ankara tarafından yapılan bu açıklamanın ardından sonra Rusya Federasyonu Dışışleri Bakanlığı sözcüsü Lukaşeviç bu olayın bölgeye istikrar getirmeyeceğini ifade etmiştir.

Dönemin Başbakanı Erdoğan ve Başkan Putin "Suriye'de toprak bütünlüğünün ve bölgede istikrarın sağlanmasına dair amaçlarının aynı olduğunu ifade ettiğinden Türkiye ve Rusya'nın Dışışleri Bakanları sorunun gerçek bir çözümü için yoğun

²⁵ Patriot (Phased-Array Tracking and Intercept Of Target) Patriot füzeleri ilk kez 1991'deki Körfez Savaşında Suudi Arabistan ve İsrail'i korumak için kullanıldı. 2003 yılında ABD öncülüğünde Irak'a yapılan operasyonda da yine Patriot füzelerine başvuruldu. Patriot füzesavar sistemi o zamandan bu yana, ABD ve bazı NATO ülkelerinin tercih ettiği savunma sistemi olma özelliğini koruyor.

diyalog mekanizmaları oluşturmalarıdır” denilmektedir. Rusya ülkedeki krizin herhangi bir uluslararası müdahale ya da askeri yollarla çözülmesinden ziyade diplomatik kanallarla çözümün bulunması gerektiği fikrini savunmuştur. 2012 Haziran’ında gerçekleşen Cenevre Konferansı’nda öngörülen sonuçlar neticesinde hem Rusya hem de Türkiye, Suriye’de geçici bir hükümet oluşturulmasına yönelik yol haritasını desteklemişlerdir. Söz konusu çözüm önerisi Ankara-Moskova hattında Suriye krizine yönelik ortak hareket etme imkânını sağlayabilecek bir zemin oluşturmuştur. Bu noktada en önemli sorun ise, şüphesiz Cenevre Mutabakatı’nda kurulması öngörülen geçiş hükümetinin yapısı olmuştur. Zira Suriye’de Beşar Esad’ın iç savaş sırasındaki uygulamaları nedeniyle, oluşturulacak olan geçiş hükümetinin bir parçası olması oldukça sorunlu görünmektedir. Öte yandan Rusya’da bazı çevrelere göre Esad hala ülkedeki en güçlü lider konumundaydı. (Çağlar, 2012)

Dönemin Başbakanı Erdoğan ve Devlet Başkanı Putin Suriye krizinin başlamasından bu yana gerek ikili ziyaretlerde gerekse uluslararası zirvelerde pek çok kez bir araya gelmiştir. Ancak Suriye söz konusu olduğunda önceliklerin ve politika önerilerinin farklılaştığı ortaya çıkan bir gerçek olmuştur. Dokuzuncu yılına girdiğimiz Suriye krizinin başından bu yana Dönemin Başbakanı Erdoğan Suriye’de sayısı giderek artan sivil kayıplara yoğunlaşırken, Devlet Başkanı Putin ise Batı’nın önderliğinde bir askeri müdahalenin önlenmesi konusunu diretmekteydi. Gelinek noktada liderlerin “amacın aynı ancak araçların farklı” olduğunu belirtmesi Ankara ve Moskova’nın Suriye konusunda karşılıklı farklılıklarını şimdilik kabul ettikleri anlamına gelmektedir. Tüm farklılıklara rağmen Suriye krizi, Ankara ve Moskova’nın farklılıkları olduğu gibi kabul edip, anlaşmazlıkların diğer alanlardaki ilişkilere, özellikle de enerji sektöründe yakalanan ivmeye, sirayet etmemesi konusunda başarılı olduğunu göstermektedir (USAK, 2013, s. 27).

Türkiye ile Rusya arasında 2010’lu yıllarda gelişme gösteren ilişkileri ölçmek adına en önemli sınav Suriye krizinin ortaya çıkması olmuştur. Kriz süresince Rusya ve Türkiye farklı blokları desteklemişler ve örtülü rekabete sebebiyet vermişlerdir. Fakat bu rekabete rağmen üst seviyedeki işbirliklerini sürdürmeye de ihmal etmemişlerdir. Ayrıca iki ülke de ayrı düştüğü konular olmasına rağmen kamuoyu önünde birbirlerini eleştirmekten kaçınmışlardır. Böylelikle geleneksel "düşman"

algısının tekrardan kamuoyuna hakim olup, dış politikada farklı hamleler yapılmasına engel olunmak istenmiştir.

Rusya, Suriye krizi konusunda Türk hükümetinin sert tutumunu kamuoyu huzurunda eleştirmemeyi tercih etmiştir. Ayrıca iki ülke arasında politik tutum ve farklılıklara rağmen ikili ilişkilerde iki ülke de ortak çıkarlar hususunda ilişkilerini iyileştirmek ve üst seviyeye doğru yön vermeye devam etmiştir. Bu farklılıklara verilebilecek en önemli örneklerin başında, Rusya'nın PKK'yı terör örgütü olarak görmeyip, PKK'nın uzantısı olan PYD²⁶ yi (Partiya Yekîtiya Demokrat/Demokratik Birlik Partisi) meşru sayması gelmektedir. Özetle, Rusya diplomatik yolları ve Türkiye'nin en yumuşak karnını²⁷ fazlasıyla kullanmayı sürdürmüştür (Işık, 2017).

3.2.Ukrayna Krizi'nin Türk Rus İlişkilerine Etkileri

Coğrafi konumunun getirdiği sınırlamaları aşmak isteyen Rusya için Karadeniz'in kuzeyini ele geçirmek kaçınılmaz bir hedefdir. Bu hedefin ardından ise batıda Boğazlara ve Balkanlar'a, doğuda Kafkasya'ya hâkim olmak gibi büyük hedefleri mevcuttur. Rusya'nın bu hedeflerinin yegâne amacı güneye inme yani sıcak denizlere ulaşma siyasetidir. Bu bağlamda gerek jeopolitik konumu gerekse iklimi ve doğal kaynakları gibi nedenlerle Kırım, Rusya için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Kırım, Rusya'nın Karadeniz ve Akdeniz havzasına açılmasının tek yolu olmasından dolayı ayrıca bir öneme sahiptir. Rusya için Kırım'a hâkim olmak demek; Karadeniz'de askeri ve ticari üsse sahip olmak ve Rusya'nın, kendisine karşı mücadele eden Kuzey Kafkasya halklarını denizden kuşatmasına imkânı sağlamak gibi stratejik bir öneme sahiptir. Bu nedenle Rusya, Kırım'ı ilhak ederek bölgede iktidarının kurulmasını ve daimi olmasını sağlayacak adımlar atmıştır. (Çelikpala, 2019)

Rusya, Kırım'ı ilhak ettikten sonra bölgede iktidarının kalıcı olması için çalışmalara başlamıştır. Bu bağlamda bölgenin idaresi, nüfusu, toprak sistemi ve kültürel alanlarında çok yönlü sömürge, iskân ve asimile politikaları yürütmüştür.

²⁶ PYD tam adı ile Demokratik Birlik Partisi, 2003 yılında Kürtler tarafından Suriye'nin kuzeyinde kurulmuş bir siyasi partidir. Günümüzde hala faaliyet göstermektedir.

²⁷ 1980'li yılların sonunda, Uluslararası İlişkiler teorisyeni Joseph Nye tarafından kullanılan "Yumuşak Güç", yani "Soft Power" terimi, "bir devletin, diğer bir devlet üzerinde güç veya zor kullanmadan, bu devlete istediğini yaptırabilme yeterliği" olarak açıklanmaktadır.

Yürütülen politikaların temelini; demografik üstünlük sağlamak, bölgenin verimli kaynaklarına sahip olmak, Osmanlı Devleti'ne taraftar olan kitleyi her ne şekilde olursa olsun bölgeden uzaklaştırmak, Müslüman nüfusun dini ve kültürel değerlerini bozmak ve böylece onların dinamizmini sağlayan bu değerlerden koparılarak Ruslaştırılmasına zemin hazırlamak oluşturmaktadır.

Çarlık Rusya'sı döneminde, Bolşevizm Döneminde ya da Komünizm rejiminin hakim olduğu dönemler boyunca, Rusların Kırım Türklerine karşı yürüttükleri “yok etme” politikası hiçbir zaman değişmemiştir. Sovyet Rusya'nın ilhak ederek hakimiyeti altına aldığı Kırım'da Sovyet rejimi, Kırım'ın Ruslaştırılması ve Kırım Türklerinin tamamen yok edilmesi politikası doğrultusunda hareket etme anlayışını devam ettirmiştir (Şahin, 2017).

Ortadoğu'da yaşanan halk hareketlerinin sürdüğü bir döneme denk gelen Ukrayna'daki kriz, Türkiye ile Rusya arasında yeni bir problemlili alan oluşturmuştur. Türkiye, Karadeniz'de istikrarı önemseyen bir ülke olarak, Ukrayna Krizi'nde "orta yol siyaseti" izlemeyi ülke çıkarları gereği tercih etmiştir. Bu yüzden Rusya ile yürüttüğü ikili ilişkilerine zeval vermeden sürdürmeyi ve aynı zamanda da Kırım'ın ilhakına karşı çıkarak Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunma şeklinde politika yürütmüştür. Fakat bu politikaları izlerken de Batılı ülkelerin Rusya'ya yönelik ekonomik yaptırım kararını uygulamaya da yanaşmamıştır. Aslına bakılacak olunursa, Rusya'nın Kırım'ı elinde tutması Türkiye açısından oldukça endişe verici bir durumdur. Çünkü Rusya böylelikle, bölgedeki en önemli deniz gücünün kontrolünü tamamen elinde bulundururken, yarımada'ya yerleştirebileceği 400 kilometrelik menzili olan füzelerle de askeri dengeyi kendi lehine çevirebilme ihtimali çok yüksektir. Rusya'nın Ukrayna ve Suriye'de yaşanan krizler nedeniyle Batılı ülkelerle ilişkileri gergin bir hal almıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin de bir NATO²⁸ müttefiki olduğu gerçeğini hiçbir zaman unutmamıştır. Nitekim Rusya, Ukrayna krizinin ardından Karadeniz'e geçiş yapan ABD bandrollü gemiler hususunda Türkiye'yi resmi olarak uyarmıştır. Rusya, Türkiye'ye yaptığı uyarılarda Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne vurgu yaparak, Ukrayna ve Kırım meseleleri doğrultusunda Karadeniz'deki geleneksel Montrö dengesini eskisi

²⁸ Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü, 4 Nisan 1949'da 12 ülke tarafından imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması'na dayanarak kurulan ve farklı dönemlerde 17 ülkenin daha katıldığı uluslararası askerî ittifak. Örgüt üyeleri herhangi bir dış güçten gelebilecek saldırıya karşı ortak savunma yapmaktadır.

gibi korunması konusunun giderek zorlaştığı da gözlemlenen bir durumdur (Erşen, 2018, s. 49).

Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 9 Ekim 2017 tarihinde Ukrayna'da "Türkiye'nin Ukrayna'nın egemenliğini, Kırım dahil toprak bütünlüğünü ve siyasi birliğini desteklemeye devam edeceğini bir kez daha ifade ettim. Kırım'ın yasa dışı ilhakını tanımadık ve tanımayacağız." demiştir. Rusya tarafı ise bu açıklamaya zıt bir açıklamada bulunarak karşılık vermiştir. Rusya Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Zakharova, Erdoğan'ın yaptığı bu açıklama üzerine kendisine sorulan soruya, "'Herhangi birinin Kırım'ı tanıdığı ya da tanımadığı yönündeki herhangi bir açıklaması, bu kişi her kim olursa olsun, Kırım'ın, Rusya'nın parçası olduğu gerçeğini değiştirmez" şeklinde cevap vermiştir (Sezer, 2017).

Ukrayna krizinin devam ettiği süre içerisinde Vladimir Putin, bakanlarıyla birlikte Türkiye'ye gelerek "Türk Akımı" gibi büyük bir yatırımı gündeme getirmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere hem Rus tarafı hem de Türk tarafı ikili ilişkilerin fikir ayrılıklarına rağmen artarak devam etmesi gerektiği bilincindedir.

Rusya doğalgaz ihracının büyük bir kısmını Ukrayna üzerinden sağlamaktadır. Ukrayna ile yaşanan kriz sonrasında da Türk Akımı hamlesiyle birlikte Ukrayna güzergahı mecburiyetini azaltmış ve diğer taraftan da yeni bir transit yol yaratarak hem Türkiye hem de Avrupa pazarına ihracına devam edebilecektir. Türk Akımı projesi ile ikili ilişkilerde karşılıklı bağımlılığın hızla artarak devam edeceği ve böylece Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin daha sağlıklı ve sağlam bir zemine oturacağı öngörülmektedir. İki ülke arasındaki ilişkilerin hızla artması, her iki devletin de ikili ilişkilerinde doğabilecek sorunlara karşı işbirliklerine zarar vermeyecek şekilde aksiyon alabilecekleri mümkün hale gelecektir (Yeltin, 2019).

3.3.Uçak Krizinin Türk-Rus İlişkilerine Etkisi

Rusya ile Türkiye arasında yaşanan uçak krizinin ayak sesleri 2015 yılında iyice hissedilirken, ilk gerilimler 2012 yılına dayanmaktadır. 22 Haziran 2012 tarihinde TSK'ya ait Malatya'da konuşlu 7. Ana Jet Üssü'nden kalkan RF-4E Phantom tipi bir keşif uçağı, havalandıktan bir buçuk saat sonra Hatay'ın güneybatısında Akdeniz açıklarında, Rusya'nın yerleştirdiği hava savunma sistemi ile hiçbir uyarı

yapılmadan düşürülmüştür. (Milliyet, 2012) Ardından Başbakan Tayyip Erdoğan'ın grup toplantısında yaptığı “TSK'nın angajman kuralları²⁹ artık yeni aşamaya göre değiştirilmiştir. Suriye'den sınırimıza yaklaşan her askeri unsur tehdit olarak değerlendirecek ve askeri hedef olarak muamele görecektir” açıklamasından sonra sınırdaki askeri hareketlilik gözle görülür biçimde artmıştır. Bu çerçevede 11 Ekim 2012 tarihinde Moskova'dan havalanan Suriye Havayolları'na ait RB-442 sefer sayılı A-320 Airbus tipi bir yolcu uçağı, kargosunda silah taşındığı yönünde istihbarat alınması üzerine Türk hava sahasından geçerken F-16 jetleri tarafından Ankara'ya indirilmiş ve bulunan askeri yüklere el konulmuştur. Bu olay Türkiye-Rusya ilişkilerinde gerginlik yaratmışsa da bir krize dönüşmeden aşılmıştır. Yine belirlenen bu yeni kurallar çerçevesinde Türkiye, 23 Mart 2014'te Suriye'ye ait Rus yapımı bir MIG-23 savaş uçağını, 16 Mayıs 2015'te ise Hatay'da sınır ihlali yapan Suriye askeri helikopterini düşürmüştür (Habertürk, 2015).

2015 yılı içinde Rusya-Türkiye arasında yaşanan ilk gerilim, Putin'in 24 Nisan'da Ermenistan'daki törenlere katılmasının söz konusu olduğu dönemde yaşanmıştır. Putin'in Moskova'da düzenlenen “soykırımların olmadığı bir dünya” adlı bir programa gönderdiği mesaj da 1915 olayları ile ilgili olarak “Soykırım” ifadesini kullandığına ilişkin haberler basında yer almıştır (Aljazeera Turk, 2015). Bunun üzerine Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in basın sözcüsü Dmitri Peskov, “Başkanın ağzından Erivan'da soykırım ifadesi tek bir sefer çıktı, o da Birleşmiş Milletler tarafından zamanında kabul edilen soykırım bildirgesiyle ilgili, onun dışında Putin 1915 olayları hakkında soykırım tanımı yapmadı” açıklamasını yaparak, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmeye devam etmesini ümit ettiklerini vurgulamıştır (NTV, 2017).

Böylece iki ülke arasındaki gerginlik bir kez daha krize dönüşmeden aşılmıştır. Rusya'nın, Suriye krizine müdahalede bulunmasının ardından Rus uçaklarının üç kez hava sahası sınırlarımızı ihlal etmiştir. Bunun üzerine 01 Ekim 2015 tarihinden itibaren taraflar arasında beş adet resmi görüşme gerçekleştirilmiştir. Resmi görüşmelerin

²⁹ Angajman kuralları, askerî unsurların kuvvet kullanımı sırasında uyması gereken yasa veya kuralları tanımlayan kavram. Kavrama ilk defa, 1958'de Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı tarafından yayınlanan Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms adlı sözlükte yer verilmiştir.

yanında defalarca yapılan telefon görüşmelerinde de gerek Dışişleri Bakanlığı gerekse Genelkurmay Başkanlığı yetkilileri tarafından bu ihlallerden rahatsız olduğu ve bunları devam etmesi durumunda hiç istenmeyecek sonuçların ortaya çıkabileceğini dile getirerek Rusya hükümetini uyarılmışlardır. Ayrıca “angajman kurallarının Rusya’nın dikkate almamasının devlet ciddiyetine yakışmadığı, her devletin diğer devlete karşı sınırlar söz konusu olduğunda çok hassas davranması gerektiği” hemen her gün yapılan ikili görüşmelerde ifade edilmiştir (Milliyet, 2015).

5 Ekim 2015 tarihinde ise Rusya’ya ait savaş uçağının Türk hava sahasını ihlal ettiği açıklanmış, Rus büyükelçi dışişlerine çağrılarak duyulan rahatsızlık Rusya’ya iletilmiştir. Rus savunma bakanlığı hava sahası ihlalini hava koşullarına bağlamıştır. Olayın ciddiyetinin gösterilmesi açısından yine 16 Ekim 2015’te Genelkurmay Başkanlığı, Türk hava sahası içerisine giren bir insansız hava aracının üç defa ikaz edilmesine rağmen hareketine devam etmesi üzerine düşürüldüğünü açıklamış, Rusya Savunma Bakanlığı Silahlı Kuvvetleri Baş Karargâhı Ana Harekât Komutanı Korgeneral Andrey Kartapolov, Türkiye’nin kendi topraklarında Rus insansız hava aracını vurduklarına dair tüm haberleri yalanlamıştır (T24, 2015).

24 Kasım 2015 tarihine gelindiğinde ise Türkiye-Suriye Sınırı’nın ihlal edilmesi nedeniyle, Türkiye tarafından, 2012 yılında ilan edilmiş olan “angajman kuralları” uygulanarak Rusya’ya ait SU-24 savaş uçağı düşürülmüş ve yeni bir kriz döneminin başlangıcı olmuştur.

Erdoğan Rus uçağının düşürülmesine müteakip Putin’i telefonla aramasına rağmen cevap alamamıştır. Putin, Erdoğan’ın tüm görüşme taleplerini geri çevirerek bir bakıma görüşme ve uzlaşmadan kaçmayı tercih etmiştir. Erdoğan France 24 kanalına verdiği mülakatta “Bir Rus uçağı olduğu belli olmuş olsaydı belki uyarıların türü farklı olabilirdi. Bu uyarılar çok daha farklı bir zeminde ulaştırılarak, farklı yerler devreye sokulmak suretiyle bu hava sahası ihlalinin önü kesilebilirdi” (Haber, 2015) açıklamalarında bulunmuşsa da Rusya tatmin olmamıştır. Zira Putin bu ifadelere, “Türkiye’nin düşürülen uçağın Rus uçağı olduğunu bilmemesi mümkün değil, Biz Türkiye’yle sadece komşu değil aynı zamanda dosttuk. Özür bile dilemeyeceklerini söylediler. Ne yapalım bu Türkiye’nin seçimi.” açıklamalarıyla karşılık vermiştir. (İmanbeyli, 2015)

Uçak krizinin ardından iki ülke arasındaki ilk doğrudan temas, 3 Aralık 2015 tarihinde AGİT³⁰ toplantısında gerçekleşmiş, Rus Dış İşleri Bakanı Lavrov ve Türk mevkidaşı Çavuşoğlu ile bir araya gelmiştir. Çavuşoğlu, görüşmenin iki ülkeye yakışır bir olgunlukta geçtiğini, ilişkileri tekrar rayına sokabilmek için görüşmelerin devam etmesi gerektiğini söylerken, Lavrov yeni bir şey duymadığını ifade ederek, gazetecilerin görüşmeden fotoğraf almasına bile izin vermeyerek diplomasiden uzak bir tavır sergilemiştir. Öte yandan Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Rus Devlet Başkanı Putin'in 15 Aralık'ta yapmayı planladığı görüşme iptal edilmiş, 2010 yılından bu yana düzenli olarak yapılan Türkiye-Rusya Üst Düzey İşbirliği Konseyi³¹ görüşmeleri askıya alınmıştır (Türk, 2015).

Krizin başlamasından üç ay sonra 2016 yılında ekonomi ve turizmde krizin etkileri hissedilmeye başlamıştır. Ancak Türkiye asıl zararı Suriye'de ve terörle mücadelede görmüştür. Çünkü Türkiye'nin bu süreçte Suriye 'de PKK/PYD ve IŞİD³² 'le olan mücadelesi sekteye uğramış, PKK ve Suriye'deki kolu PYD, Türkiye-Rusya gerginliğini kullanarak özellikle Kuzey Suriye'de mevzi kazanmaya başlamıştır.

Rusya'nın aldığı tedbir ve yaptırım kararları, yönelttiği suçlamalar ve Rusya'daki Türk vatandaşlarını da kapsayacak şekilde geliştirdiği orantısız tepkiler karşısında Türkiye'nin 'savunmacı' ve 'temkinli' bir davranış sergilediği görülürken, uçağı düşürülen ve bu nedenle hem dış politika algısı hem de devlet başkanının prestiji ciddi bir darbe almış olan Rusya'nın, çok daha 'saldırgan' ve 'kontROLSÜZ' bir davranış sergilediği görülmektedir. Türkiye, Rus jeti krizi sonrasında Rusya'nın aksine krizi tirmandırmaya yönelik değil, sağduyulu ve tansiyonu düşürmeye yönelik davranışlar sergilemiştir. Dönemin Başbakanı Davutoğlu ve Dönemin Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu

³⁰ Örgütün Amacı: AGİT, güvenliğin üç boyutunda (siyasi-askeri, ekonomi-çevre ve insani) ilke, norm ve standartlar geliştirmekte, yükümlülüklerin uygulanma durumlarını izlemekte, esnek müzakere ve siyasi diyalog forumu teşkil etmekte, ayrıca katılımcı Devletlerin demokratikleşme, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı alanlarındaki çabalarına destek ve yardım işlevi görmektedir.

³¹ 2010 yılında ihdas edilen Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK) iki ülke ilişkilerinde kurumsallaşan işbirliği dönemini başlatmıştır. Yılda bir kez dönüşümlü olarak düzenlenen Konsey toplantılarına iki ülke liderleri eş başkanlık etmektedir. ÜDİK bünyesinde, Dışişleri Bakanlarının başkanlık ettiği Ortak Stratejik Planlama Grubu (OSPG); ÜDİK çatısı altındaki diğer bir organ olan, iki ülke arasında sivil toplum düzeyindeki temasları hızlandırması öngörülen Türk-Rus Toplumsal Forumu (TF) önemli bir işleve sahiptir.

³² Irak ve Şam İslam Devleti veya 2014'ten beri kullandığı resmî isimle İslam Devleti, ağırlıklı olarak Irak ve Suriye'de etkinlik gösteren, bu bölgede hilâfet devleti kurmak amacıyla güvenlik güçlerine ve sivillere karşı eylemler yapan yasa dışı, silahlı ve ele geçirdiği topraklardaki meşruluğu hiçbir ülke tarafından kabul edilmeyen terör örgütü.

diplomatik temaslarda bulunmak amacıyla Rus tarafıyla işbirliği yapmaya çalışmıştır. Rus jetinin düşürülmesi sonrasında ölen Rus pilotun na'sının askeri törenle Ankara'dan Moskova'ya götürülmesi sırasında Türk töresine uygun biçimde davranılmıştır. Ayrıca Erdoğan'ın 'Rus uçağı olduğunu bilseydik farklı davranırdık' açıklamaları, Türkiye Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun Antalya'daki Rus ailelerle kahvaltıda buluşması, Dönemin Kültür ve Turizm Bakanı Mahir Ünal'ın Rus turistlere "Türkiye son derece güvenli bir ülkedir, bunu siz de biliyorsunuz. Türkiye sizin evinizdir. İsteğiniz gibi Türkiye'ye gelebilir ve burada rahat konforlu bir şekilde tatilinizi geçirebilirsiniz." açıklamaları Türkiye'nin sağduyusunu gösteren açıklamalar olmuştur. Rusya ise bu yaklaşıma karşın Rus jetinin düşürülmesinden sonra, kendi iddialarını somut kanıtlarıyla ortaya koyamamasına rağmen, mevcut krizi yatıştırarak kontrol altına almak yerine, krizi olabildiğince tırmandırmaya çalışmış, Türkiye ile olan ilişkilerini her alanda kesme/aksatma yoluna başvurmuştur. (Taşçı, 2015)

Kriz dönemini aşabilmek için iki ülkenin diplomatları ve iş dünyasının temsilcileri yetersiz kalmıştır. Bu doğrultuda Dönemin Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev, gerilen iki ülke ilişkilerinin normalleşmesi için arabuluculuk rolünü üstlenmiştir. (Kafkassam, 2016) Nazarbayev³³'in arabuluculuğu olumlu sonuç vermiş, Rusya artık Türkiye ile ilişkilerinin normalleşmesi için yeşil ışık yakmaya başlamıştır. İlişkilerde normalleşmenin ilk sinyallerinden biri 27 Mayıs'ta gelmiştir. Rusya lideri Vladimir Putin, Atina'da Dönemin Yunanistan Başbakanı Aleksis Çipras'la yaptığı görüşmede Türkiye ile ilişkileri düzeltmek istediklerini ifade etmiştir. Fakat Putin ilk adımın Ankara'dan gelmesi gerektiğinin de altını çizmiştir. Putin, beklediklerini söylediği 'ilk adım' ile Ankara'dan özür dilemesini istediklerini kastetmiştir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı Erdoğan, 24 Kasım sonrası Rusya ile gerilen ilişkileri yeniden canlandırmak için Moskova'yla ilk üst düzey resmi teması yazılı olarak Haziran'da kurmuştur. Erdoğan 12 Haziran'da kutlanan Rusya Günü³⁴ nedeniyle Putin'e, "Rusya Federasyonu'nun Milli Günü vesilesiyle şahsınızda tüm Rus halkını milletim adına tebrik eder, önümüzdeki dönemde Türkiye ve Rusya arasındaki münasebetlerin hak ettiği seviyeye yükselmesini temenni ederim"

³³ Nursultan Äbişulı Nazarbayev, Kazak siyasetçi, Kazakistan Cumhuriyeti'nin ilk devlet başkanı ve Türk Keneşi ömür boyu onursal başkanı.

³⁴ Rusya 12 Haziran 1990'da "SSCB'den çıkarak bağımsızlığını" ilan etti. Şimdi bu tarih, "Rusya Günü" olarak kutlanıyor.

ifadelerini kullandığı bir tebrik mesajı yollamıştır. İkili ilişkilerde yaşanan gerilim dönemlerinde iki lider yüz yüze görüşmeyi reddetmiş ayrıca karşılıklı tebrik mesajları da göndermekten kaçınmıştı. Ancak normalleşme sürecinde Dönemin Başbakanı Binali Yıldırım da Rusya Başbakanı Dmitri Medvedev’e benzer bir kutlama mesajı yollayarak ilişkilerin düzelmesinden memnun olduklarının sinyali vermiştir. Kremlin Sözcüsü Dmitriy Peskov, Erdoğan’ın mektubunun “cevap verilecek özelliklere” sahip olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Peskov, “Türkiye ile iyi ilişkileri yeniden tesis etmek istiyoruz ama Ankara belirli eylemleri gerçekleştirmeden ilişkilerin normalleşmesi mümkün değil” vurgusunu yaparak bir kere daha somut adımlar beklenildiğinin altı çizilmiştir. (Yılmaz, 2016)

Uçak krizinin ardından Rusya ile yürütülen uzun ve gizli diplomatik trafik sonucu, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Putin’e göndereceği bir mektupla ilişkilerin yumuşatılması kararı alınmıştır. Putin, düşürülen uçak nedeniyle mektupta özür ifadesinin yer almasını istiyor ve tazminat bekliyordu. Türkiye ise mektupta bu ifadelerin yer almasına karşı çıkıyordu. Bu nedenle Türkiye’nin hazırladığı taslak mektupta özür yerine “mazeret görün, kusura bakmayın, af edersiniz” anlamına gelen Rusça “İznivite” kelimeleri eklenmiş, tazminat yerine ise ‘pilotun ailesinin acısını hafifletmek için adım atmaya hazırız’ vurgusu yapılmıştır (Sabah Gazetesi, 2016).

Rus tarafı imzasız mektubu incelerken, 22–24 Haziran 2016 tarihleri arasında Özbekistan’ın Taşkent şehrinde düzenlenen Şangay İşbirliği Örgütü³⁵ Zirvesine katılan Kazak Lider Nazarbayev, 22 Haziran akşam saatlerinde Türkiye’ye ‘acil’ kodu ile, “Putin’le Taşkent’te beraberiz. Putin, imzasız ve taslak olarak giden mektubu onayladığını söylüyor. Siz de uygun görürseniz imzalı olarak gönderin. Putin hazır” mesajı ileterek, zirvenin sona ereceği 24 Haziran günü öğle saatlerine kadar mektubun Putin’e ulaştırılması halinde krizin aşılabileceğini belirtmiştir. Bu mesaj üzerine Cumhurbaşkanı Erdoğan Putin’e gidecek mektuba son şeklini vermek için Cumhurbaşkanlığı sözcüsü ve özel temsilcisi İbrahim Kalın ve Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar’ı çağırmıştır. Mektuba 23 Haziran akşamı son şekli bu toplantıda verilmiştir. Erdoğan’ın imzaladığı mektubun Putin’e elden teslim etmesi için özel

³⁵ ŞİÖ ilk olarak 1996 yılında ÇHC, RF, Kırgızistan, Tacikistan ve Kazakistan tarafından üye ülkeler arasında güvenin artırılması, sınır bölgelerinin silahsızlandırılması ve bölgesel işbirliğinin teşvik edilmesi amacıyla “Şangay Beşlisi” adıyla kurulmuştur.

temsilcisi Kalın'a talimat vermesi üzerine mektup gece saat 03.00'da havalanan uçakla yola çıkmıştır. Uçak havada iken ülke hava sahalarına girmek için gerekli izinler alınmış, uçak yerel saatle 12:15 civarında Taşkent'e inmiş ve zirvenin bitmesine kısa bir süre kala zirvenin yapıldığı kongre merkezine ulaşılmıştır. Kapıda heyeti karşılayan Kazak lider mektubu gözden geçirmiş ve uygun olduğunu belirtmiş, Rus liderin danışmanı aracılığı ile mektup Putin'e verilmiştir. Putin mektubu okuduktan sonra olumlu görüş bildirmiştir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Putin'e yazdığı, büyük yankı uyandıran mektubun içeriğiyle ilgili "Rusya ile de biliyorsunuz bir uçak krizi meselemiz vardı. Bu olumsuzluğu da ortadan kaldırmaya yönelik adımlarımızı attık. Gönderdiğim mektupta hem yaşanan hadiseden duyduğumuz üzüntüyü ifade ettim, hem de bölgesel iş birliği imkânlarını hatırlattım." ifadelerine yer vererek bunun biz özür mektubu olmadığını altını çizmiştir. (Habertürk, 2017)

Rus tarafının Erdoğan'ın Putin'e gönderdiği mektubu, 'özür' mektubu olarak algılayıp, basına da bu şekilde yansıtmasına karşın, Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın yaptığı açıklamada, Erdoğan'ın gönderdiği mektupta 'özür' ifadesinin yer almadığını, Rus askeri uçağının düşmesiyle ilgili derin üzüntü duyulduğunun ifade edildiğini vurgulamıştır (BBC, 2016).

Erdoğan'ın Putin'e gönderdiği mektup Kremlin³⁶'de sıcak karşılanmış, Rusya Federasyon Konseyi Başkanı Valentina Matviyenko, mektubun Rusya ve Türkiye'nin ilişkilerinin düzelmesi için temel oluşturabileceğini açıklamıştır. Bu açıklamaları normalleşme adımları izlemiş, önce Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin yedi ay aradan sonra ilk kez telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir. Cumhurbaşkanlığı kaynakları 40 dakika süren görüşmenin çok olumlu geçtiğini, ilişkilerin normalleşmesinin konuşulduğunu, Putin'in İstanbul'daki terör saldırısını kınayarak, Cumhurbaşkanımızın şahsında tüm Türk halkına ilettiğini ve liderlerin yüz yüze görüşme konusunda anlaşmalarını belirterek 29 Haziran 2016 tarihi itibariyle Türkiye-Rusya ilişkilerinin normalleşme sürecine girdiği duyurmuştur.

³⁶ Kremlin, "kale", "hisar", "şato" anlamlarına gelen ve çoğu tarihi Rus kentinin merkezinde bulunan muhkim yapılar bütünü. En tanınışları Moskova Kremlinidir. Moskova'daki Kremlin Sarayı, devrim öncesinde Rus çarlarının ikâmetgâhıydı.

Ardından da Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ve Rus mevkidaşı Lavrov, Soçi’de bir araya gelmiştir.

Normalleşme sürecinin başlamasını takiben 15 Temmuz 2016’da Türkiye’de FETÖ tarafından bir darbe girişimi gerçekleşmiştir. Darbe girişimi ardından Putin, “Türkiye’de seçilmiş hükümetin yanında yer aldıklarını” belirterek, Cumhurbaşkanı Erdoğan’a, ailesine ve Türk halkına geçmiş olsun dileğinde bulunmuştur. Ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan, 9 Ağustos tarihinde Rusya’ya resmi ziyarette bulunmuş, kriz dönemindeki olumsuz gelişmelerin izlerini silmek ve yaptırımların kaldırılması ve işbirliğinin geliştirilmesi konularında görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerin neticesinde Eylül ayının başında tarım ürünlerine uygulanan yaptırımlar kaldırılmış ve turizm seferleri yeniden başlamıştır. 10 Ekim’de ise Türk Akımı projesini hayata geçiren anlaşmayı imzalamışlardır. Türk-Rus ilişkilerinin yeniden rayına oturtulmaya çalışıldığı bu dönemde Rusya’nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov’a suikast gerçekleştirilmiş, olay sonrası Putin’in, ‘suikastin ilişkileri bozmayacağını’ açıklaması üzerine ilişkilerde uçak krizi benzeri bir kopma yaşanmamıştır. 03 Mayıs 2017 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Rusya Devlet Başkanı Putin, uçak krizinin ardından 5. kez bir araya geldiklerinde ise Putin “İlişkilerimizin iyileşme süreci tamamlandı.” derken Erdoğan “Artık normalleşme sürecinin ötesine geçiyoruz.” ifadelerini kullanmıştır. Liderler, vize serbestisi ve domatese yönelik kısıtlamalar dışındaki konularda mutabık kalmıştır (Sputnik, 2017).

3.4. 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri

15 Temmuz 2016 tarihinde ülkemizde Fetullah Gülen Terör Örgütü (FETÖ) tarafından organize edilen darbe girişimi yaşanmıştır. Yapılan darbe girişiminin başarısız olmasının ardından Türkiye, Fetullah Gülen’in, ABD’den iadesini talep etmiş ancak olumlu bir sonuç alamamıştır. Bu durum sonraki günlerde Dönemin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Süleyman Soylu’nun “Darbenin arkasında Amerika Birleşik Devletleri var” açıklamasını yapması ile Türkiye-ABD ilişkilerinde gerginlik arttırmıştır. (T24, 2016)

Darbe girişimi öncesinde ABD’nin, Suriye iç savaşında istenen adımları atmaması ve PYD’ye verdiği desteği arttırması gibi politikaları benimsemesi

halihazırda ilişkilerin istenilen seviyede yürütmesini engelleyen unsurlar arasındadır. Ayrıca ülkemizde yaşanan bu gergin süreç kapsamında Avrupa Birliği'nden (AB) de başarısız darbe girişimine karşı beklenen tepkinin gelmemiş, aksine Türkiye'nin aleyhine eleştiriler yapmışlardır. Bundan dolayı tıpkı ABD ile olan ilişkilerde olduğu gibi Türkiye-AB ilişkilerinde de bir gerginlik süreci yaşanmıştır. Bu bilgiler ışığında bakıldığında Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin gerilmesi ülkemizin Rusya ile yakınlaşma ortamı oluşturmuştur. Türkiye'nin Batı'dan beklediği desteği alamaması üzerine 2016 yılının ikinci yarısından itibaren başlayan Rusya-Türkiye ilişkilerinin normalleşme süresi, Rusya'nın desteği açıkça belirtmesi ile hız kazanmıştır. Bu durum iki ülke arasındaki diyalog kanallarının işlerlik kazanmasına katkıda bulunmuştur. (Gönül, 2018)

Normalleşme sürecinde olan ikili ilişkiler Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 15 Temmuz sonrasında gerçekleştirdiği ilk yurt dışı gezisini 9 Ağustos 2016 tarihinde Rusya'ya olması, ayrıca bu ziyaretin Rusya Devlet Başkanı Putin ile Konstantin Sarayı'nda iki saat süren bir görüşme niteliğinde olmasının ardından iyice düzelmeye başlamıştır. Görüşme sonrasında Putin'in açıklamaları şu şekilde gerçekleşmiştir: "Bugün Türkiye'nin iç siyasetinde yaşanan zor duruma rağmen buraya gelmeniz hepimizin ikili ilişkilerin normalleşmesini istediğinin bir göstergesidir. Bu da her iki ülke halklarının yararına olacaktır". Erdoğan ise yaptığı açıklamayla "Türk-Rus ilişkilerinin normalleşme yolunda ilerlediğini, 9 ay önce yaşanan krizin izlerinin hızlı bir şekilde silinmeye çalışıldığını ortaya koymuştur. Çünkü Türkiye-Rusya ilişkileri çok farklı ve olumlu süreç yaşamaya başlamıştır. İnanıyorum ki şimdi attığımız ve atacağımız bu adımlarla çok daha farklı bir sürecin içerisine gireceğiz. 15 Temmuz darbe girişiminde, ertesi gün sizlerin lider noktasında bizi arayışı hem tüm heyetimizi hem de tüm halkımızı mutlu etmiştir". (Gönül, 2018)

Günümüze kadar süren ilişkilerde iki tarafın özellikle Suriye'deki politikaları kapsamında zıt görüşlerde olması dikkat çekmiştir. Ancak darbe girişiminin ardından yaşanan yakınlaşma bu görüş farklılıklarında dahi ılımlı bir hava oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu kapsamda bakıldığında 24 Ağustos 2016 tarihinde başlatılan Fırat Kalkanı Operasyonu'na karşı Rusya'nın sessiz kalması ve Suriye'nin kuzeyini DEAŞ

ve PKK³⁷dan temizlemek için başlatılan operasyonun başarılı bir şekilde devam etmesine olanak sağlaması gibi adımlar atılmıştır. İyileşme süreci bu adımlarla iki lider 3 Eylül 2016'da Çin'de yapılan G-20 Zirvesi³⁸'ne katılım sağlamış ve iki saatlik bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Görüşmenin sonucunda ilk olarak Putin bir açıklama yapmış ve ikili ilişkilerin her geçen gün daha ileriye taşındığını ifade etmiştir; "Türkiye'de iç siyasi hayatın normalleşmesini görmekten memnuniyet duyuyoruz. Türkiye'nin zor bir dönemden geçtiğini görüyoruz. Türkiye terörle mücadele etmektedir ve önemli tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır, bunu biliyoruz. Zaten terörle mücadeleyle ilgili pozisyonlarımızı daha önce anlatmıştık birbirimize. Türkiye'deki durumun normalleşmesi konusunda önemli başarılar var ama normalleşme tamamen sağlandıktan sonra daha hızlı bir şekilde ileriye gidebileceğiz".

2016 yılının son çeyreğine doğru ilişkiler iyice sıklaşan görüşmeler nezdinde devam etmiştir. Bu bağlamda gerçekleştirilen en önemli görüşme; Rusya Devlet Başkanı Putin'in 10 Ekim 2016'da 23. Dünya Enerji Kongresi'ne katılmak üzere İstanbul'a gelmesi sonucunda yaşanmıştır. Gerçekleştirilen toplantı sonrasında ilişkilerin normalleşmesi ile ilgili olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan şu açıklamayı yapmıştır; "Türkiye ile Rusya arasındaki normalleşme sürecinin aynen devam edeceğine inancım tamdır. Bölgedeki mevcut görüşmeler çok hassas bir konudur. Suriye konusunu etraflıca ele alma imkânımız oldu. Bu konuda ne gibi işbirliği yapabiliriz, bunların değerlendirmesini yaptık. Türk Akımı konusunun da aramızda değerlendirmesini yaptık. Sürecin hızlandırılması konusunda da az önce atılan imza ile noktayı koyduk". (Sezer, 2017)

3.5.Elçi Karlov Suikasti'nin Türkiye Rusya İlişkilerine Etkileri

Aralık 2016'da Esad Rejimi, Rusya Federasyonu hava kuvvetlerine bağlı savaş uçaklarının destekli saldırısıyla Halebi tekrar geri almıştır. Bu olaydan sonra Türkiye'de özellikle Rusya Büyükelçiliği ve konsoloslukları önünde kendini sözde

³⁷ PKK, Türkçe tam adı ile Kürdistan İşçi Partisi, Türkiye'nin doğu ve güneydoğusu, Irak'ın kuzeyi, Suriye'nin kuzeydoğusu ve İran'ın kuzeybatısını kapsayan bölgede devlet kurmayı amaçlayan yasadışı terör örgütüdür.

³⁸ 20 Maliye Bakanı ve Merkez Bankası Başkanı Grubu, dünyanın en büyük ekonomileri arasında yer alan 19 ülkeden ve Avrupa Birliği Komisyonu'ndan oluşuyor. Daha çok İngilizce Group of 20 kavramının kısaltması olan G20 adıyla bilinir.

İslamcı örgüt olarak tanımlayan gruplar tarafından protesto gösterileri düzenlenmiştir (Hürriyet, 2016). Protestoları düzenleyen bu gruplar Halebi geri alma sürecindeki yaşanan sivil ölümlerin sorumlusu olarak Rusya'yı göstermiştir (AA, 2016). Bu protestoların ardından Türk-Rus Toplumsal Forumu Eş Başkanı Türk Milletvekili Çonkar, "Burada Rusya'nın rejim üzerindeki etkisi ve yönlendirme gücü bilindiği için Türk halkı bence doğru adrese tepkilerini gösteriyor. Burada Rusya'dan beklentimiz aynen Türkiye'nin göstermiş olduğu insani hassasiyeti Rusya'nın da göstermesidir. Bunu kamuoyunun haklı tepkisi olarak okumak lazım" diyerek protesto gösterilerinin haklılığını savunmuştur (SputnikNews, 2016). Türkiye'de Rusya'ya karşı artan protestolar, ikili ilişkilere ve bölgedeki olumlu adımlara yansımıştır. Nitekim Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov, 19 Aralık 2016 tarihinde Ankara'daki Çağdaş Sanatlar Merkezi'ndeki "Kalingrad'dan Kamçatka'ya (Çankaya Belediyesi Çağdaş Sanatlar Merkezi)" adlı fotoğraf sergisi açılışına katıldığı sırada Ankara Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü'nde görevli Mevlut Mert Altıntaş tarafından düzenlenen silahlı saldırı sonucunda suikasta uğrayarak hayatını kaybetmiştir.

Suikast öncesi 20 Aralık 2016 tarihinde Türkiye-İran-Rusya Dışişleri Bakanlarının Suriye krizinin çözümü için Esad rejimi ve muhalifler arasında barış görüşmelerine aracılık etmek için amacıyla Moskova'da bir toplantı gerçekleştireceklerdi (Türkiye Gazetesi, 2018). Bu yüzden elçi suikastının bu önemli toplantıdan bir gün önce gerçekleştirilmesi, Türk ve Rus hükümetleri arasında Kasım 2015'te yaşanan uçak krizine benzer gerilim ve kopmanın yaşanması amaçlanarak gerçekleştirilmiştir. Rusya medyasında suikast sonrası yayınlanan haberlerde Rus büyükelçisinin katili, ABD'de yaşayan Fethullah Gülen ile ilişkili olduğunu belirten nitelikteydi. Ankara, Gülen'i 15 Temmuz 2016'da bir darbe girişiminde bulunmakla suçlayarak diğer sebeplerin yanı sıra Rusya'nın Türk tarafını bu konuda önceden uyardığını dile getirmiştir (Vesti.ru, 2018). Ancak BBC Rusya haberine göre Fethullahçı Terör Örgütü'nün, Karlov suikasti düzenlemesinde tutarsızlık olduğunu ifade etmiştir. Bu beyanını desteklemek amacıyla; "Büyükelçi Karlov'un arkasından yapılan çekimde suikastçı Altıntaş, "Allah kaheri! Biz, cihad uğruna Hz. Muhammed'i destekleyenlerin soyundanız! Suriye'yi unutma, Halep'i unutma!" "Bu suçlardaki elleri cezalandırılacak!". "Bu sloganlar, Gülen'in destekçilerinin sözlerinden daha fazla Suriye'deki muhalefetin destekçilerinin sözlerine benzer bir nitelik taşımaktadır.

Ayrıca Gülen, büyükelçiye yapılan saldırıyı sert bir şekilde kınamıştır” (Ivshina, 2019) şeklinde kanıtlamaya çalışılmıştır. Hatta 24 Kasım 2015 tarihinde Türkiye-Rusya arasında yaşanan uçak krizinde, Rus savaş jetlerini düşüren Türk pilotların olay sonrası hizmetlerine devam ettiğini ancak Türkiye’de 15 Temmuz 2016’da darbeye teşebbüs edildikten kısa bir süre sonra Cumhurbaşkanı Erdoğan, her iki orduyu da Gülen’e yardım etmekle suçlamıştır. Ayrıca Erdoğan, pilotların Ankara ile Moskova arasındaki ilişkileri kötüleştirmek için Rus jetlerinin kasten düşürdüğünü ifade etmiştir (Ivshina,2019). Karlov suikasti sonrası açılan soruşturmaya göre suikastçı Altıntaş çok sayıda önemli "elektronik" iz bırakmıştır. İncelenen bu elektronik deliller sayesinde sık sık aradığı tespit edilen çok sayıda FETÖ bağlantılı memurlar tutuklanmıştır (Ivshina.2019). BBC Rusya, soruşturma için en zor işin terörist Altıntaş’ın bırakmış olduğu deliller olan telefon ve dizüstü bilgisayarın içeriğine erişmek olduğunu ve Türk güvenlik hizmetlerinin bunu yapamadığını belirtti. Soruşturmaya Rus özel servisleri de katılım sağlamıştır. Türk devlet medyasına göre, Ruslar Altıntaş’ın akıllı telefonunu hacklemeye çalışmış, ancak başarılı olamamışlardır şeklinde bir açıklama yapmışlardır. Ancak Aralık 2017'ye kadar Moskova'dan gelen uzmanların Altıntaş’ın bilgisayarının sabit diskinden alternatif bilgi çıkarma yöntemlerini kullanarak bazı verileri okuyabildiği bildirmiştir. Soruşturmaya göre, Karlov’u öldürmeden önce Altıntaş tüm dosyaları bilgisayardan silmiştir. Ayrıca Rus uzmanlar sabit diskte Fethullah Gülen'den bahseden iki belgeyi ve hizmet kelimesini içeren 690 dosya bulmuştur. Bundan sonra, Büyükelçi Karlov’un suikastıyla ilgili soruşturma, hem Ankara’ya hem de Moskova hükümetleri yakından takip etmiştir (Ivshina,2019). Rusya Devlet Başkanı Putin, Karlov suikasti sonrası yapmış olduğu ilk açıklamada “saldırganı kimin yönlendirdiğini bilmek için soruşturma başlattıklarını ve “...bu cinayet, bir provokasyondur ve Türkiye-Rusya ilişkileri ile Suriye'deki barış sürecini bozmayı hedeflemektedir." (BBC, 2016) dedi.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Erdoğan ise Putin ile hemfikir olduklarını onun yapmış olduğu açıklamaya benzer ifadeler kullanarak "Bu, Türkiye ile Rusya ilişkilerinin normalleşme sürecini bozmaya yönelik bir provokasyondur. Rusya yönetimi de Türkiye Cumhuriyeti yönetimi de bu provokasyona gelmeyecek kadar irade sahibidir" (BBC, 2016) beyan etti. İki ülke liderlerinin suikast sonrası

yapmış oldukları açıklamalarla olayı soğukkanlı idare ederek Uçak krizi gibi ikili ilişkilerin gerilmesine ve kopmasına izin vermemişlerdir.

3.6.Astana ve Soçi Görüşmeleri Bağlamında Türkiye Rusya İlişkileri

Arap Baharının oluşturduğu ortamın bir sonucu olarak ortaya çıkan Suriye krizi 2011 yılından itibaren devam etmektedir. Krizin çok boyutlu olması nedeniyle önerilen ve uygulanmış olan çözüm yolları ile istenilen başarı sağlanamamıştır. Ancak uygulanan yolların orantılı olarak etkili olduklarını da inkâr etmek mümkün değildir. Suriye sorunu halk uyanışı durumundan çıkarak mezhep, etnik ve dış güçlerinin çıkarları üzere devam eden bir durum halini almıştır. Dolayısıyla Suriye'deki krizi milli uyanış ve hareket olarak görmek yerine, güçlerin politik denge sağlama uğruna ortaya çıkardıkları savaş arenası olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bugün çeşitli terör örgütleri ile birlikte bölgedeki ülkelerin temsilci faktörleri de Suriye bölgesinde savaşa katılmaktadır. Ayrıca, süper güç devletleri de aynı şekilde kendi menfaatlerini sağlamak için krize çözüm getirmek savaşın boyutunu artırma gayreti içerisinde girmektedirler.

Çok aktörlü Suriye krizini ancak bölgesel ve uluslararası güç sahiplerinin aktifliği, BM'nin³⁹ ciddi çözüm arayışı, barışı tercih eden ülkelerin ortaya koyacakları rol haritası çözebilecektir. Bu bağlamda "Astana Görüşmeleri" bütün öne sürülmüş çözüm planlarından daha etkin olduğu tespit edilmiştir. Nitekim "Astana Görüşmeleri" süreci başladığından beri üç önemli ülke; Rusya, Türkiye ve İran kriz çözümü üzere gerekli adımları atarak Suriye'deki problemin çözümündeki alt yapıyı hazırlayıp BM ile anlaşma sağlayarak krizi son aşamalarına kadar getirmiştir. Geline nokta ise çok ümit vericidir. Ayrıca küresel sorunların çözümünde savaşlar ve silahlar değil siyasi diyalog ve görüşmelerin etkin olduğu Astana Görüşmeleri neticesinde hem fikir olunan bir konu halini almıştır. Suriye krizi sadece Suriye'yi değil, bölgesel ve küresel ölçekte diğer ülkeleri de etkileyen büyük bir krizdir. Söz konusu kriz, Türkiye, İran ve

³⁹ Birleşmiş Milletler, 24 Ekim 1945'te kurulmuş; dünya barışını, güvenliğini korumak ve uluslararası ekonomik, toplumsal ve kültürel bir iş birliği oluşturmak için kurulan uluslararası bir örgüttür.

Rusya'yı doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir. Bu nedenle Suriye krizinin çözümü de ancak bu 3 ülke tarafından öne sürülmüştür (Golkarian, 2017).

20 Aralık 2016'da yayınlanan haberlere göre Türkiye, Rusya ve İran, Suriye'de ateşkes yapılması konusunda bir anlaşmaya varmışlardır. Anlaşma Moskova'da bir araya gelen Mevlüt Çavuşoğlu, Sergey Lavrov ve Cevad Zarif'in tarafından gerçekleştirilmiştir. Anlaşmanın sağlanabilmesi adına düzenlenen görüşmenin ardından Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından Suriye hükümeti ve muhalifler arasında anlaşma, garantörlük anlaşması ve barış görüşmelerine yeniden başlama olmak üzere 3 anlaşma üzerinde mutabakata varıldığı açıklanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı da "Suriye'de çatışan taraflar arasında, ülke genelinde 30 Aralık 2016 günü saat 00.00 itibariyle ateşkese gidilmesi hususunda bir mutabakata varılmıştır. Bu gelişmeyi memnuniyetle karşılıyoruz" şeklindeki açıklamayla durumu onaylamıştır (stratejikortak, 2018).

Suriye krizinin sekizinci yılında sahada askerî çatışmalar sürerken, krizi çözmek adına yürütülen diplomatik arayışlar da devam etmektedir. Kriz sürecinde yani 2012 yılından itibaren ABD önderliğinde devam eden ve Cenevre'de gerçekleştirilen diplomatik toplantılar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Buna karşın uluslararası arenada Batılı siyasal düzene alternatif diplomatik çabalar olarak ön plana çıkan Astana ve Soçi zirveleri ise en azından bu aşamaya kadar Suriye'de daha büyük bir felaketin önüne geçmeyi başarabilmiştir. Suriye krizini çözmek adına Astana ve Soçi'de Türkiye, Rusya ve İran arasında yapılan görüşmeler, Suriye açısından olduğu kadar uluslararası sistemin çok aktörlü varlığını ve alternatif diplomatik imkânlarını ortaya koyması açısından da anlamlı ve önemli kriz özelliği taşımaktadır. Bu noktada üç ülkenin devlet başkanları, 14 Şubat 2019'da Suriye'de barış ve istikrarın tesisi için yürütülen ortak çalışmaları gözden geçirmek üzere Soçi'de dördüncü kez bir araya gelmiştir. Gerçekleştirilen ikili görüşmelerin ardından Üçlü Suriye Zirvesi, Cumhurbaşkanı Erdoğan, Putin ve Ruhani'nin katılım sağlamasıyla gerçekleştirilmiştir (Çalışkan, 2019).

İkili ilişkileri yeniden kurmaya, askeri işbirliği bağlamında Fırat Kalkanı⁴⁰ ile girişen iki aktörün süreci diplomatik ve siyasi alana taşıdıkları aşama Astana Süreci olarak da adlandırılan Türkiye, Rusya ve İran arasındaki işbirliğidir. 20 Aralık 2016'da İran, Rusya ve Türkiye dışişleri bakanlarının Moskova'da yaptığı toplantının ardından ilân edilen Moskova Deklarasyonu⁴¹, askeri olarak Suriye topraklarında etkinlik yürüten ve terörle mücadele eden üçlünün çabalarını siyasi çözüm alanına tahvil ederek Suriye sorununa bir çözüm getirme niyetlerinin açıklandığı bir metin olma niteliği taşımaktadır. Suriye'de 'siyasi müzakereler' için bir yol haritasını içeren belgede taraflar, Suriye'nin çok dinli, çok etnik gruplu, mezhepçi olmayan, demokratik ve seküler⁴² karakteri özellikle değinilen konular arasında yer almaktadır. Tarafların ortak olarak belirledikleri hedefleri; Suriye, Arap Cumhuriyeti'nin egemenliğine, bağımsızlığına, birliğine ve toprak bütünlüğüne saygı çerçevesinde ve BMGK'nın⁴³ 2254 No'lu kararı ile uyumlu bir şekilde krizin çözümüne yönelik belirleyici bir rol yüklenilmesidir. Üç ülkenin kendilerini Suriye Hükümeti ile muhalefet arasındaki muhtemel anlaşmanın müzakerelerinde garantörlük adı altında 'kolaylaştırıcı' olarak tanımlamaları ise 2012'den sonra Suriye konusunda atılmış en dikkati çekici adımlar arasında gösterilmektedir. Belge içerisinde insani yardımların engellenmemesinin gerekliliği, ateşkesin sağlanması ve sivillerin rahatça dolaşımının güvence altına alınması gibi konu başlıklarına yer verilmiştir. Belge değinilen konular bağlamında Suriye meselesinde yeni bir aşamaya geçilmesi anlamı taşımaktaydı. Bu belge Türkiye açısından DAESH ve El Nusra⁴⁴ gibi terör unsurlarının yanı sıra PYD/YPG ile etkin silahlı mücadelenin meşru bir zemine oturtulması ve Türkiye'ye müzahir silahlı muhalif grupların da bu unsurlardan ayrılarak meşru muhalif gruplar olarak kabullenilmesi anlamı taşımaktaydı. Bir başka açıdan bakıldığında bu belgede

⁴⁰ Fırat Kalkanı Harekâtı veya Suriye İç Savaşına Türk Askerî Müdahalesi, Türk Silahlı Kuvvetleri ve Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından eğitilmiş Özgür Suriye Ordusu grupları tarafından yapılmış ve başarı ile sona eren operasyon.

⁴¹ İran, Rusya ve Türkiye dışişleri bakanlarının Moskova'da yaptığı toplantının ardından ilân edilen deklarasyon, Suriye'de "siyasi müzakereler" için bir yol haritasını içeriyor

⁴² Seküler, dinden bağımsız, dinî ya da ruhanî olmayan; manastır düzeninin bir parçası olmayan.

⁴³ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler'in, üye ülkeler arasında güvenlik ve barışı korumakla yükümlü, en güçlü organı. Birleşmiş Milletler'in diğer organları sadece tavsiye kararı alabilirken, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararları, tüm üye ülkeler açısından bağlayıcılık taşımaktadır.

⁴⁴ El-Nusra Cephesi, silahlı cihatçı Selefi örgüt. Amacı Suriye'de Beşşar Esad rejimini devirerek bölgede bir İslam devleti kurmaktır. Birçok ülke tarafından terör örgütü olarak tanımlanmıştır. 23 Ocak 2012'de İnternet'te yayımlanan bir videoyla kurulduğu duyuruldu.

Beşar Esad⁴⁵'dan bahsedilmemesi, Türkiye'nin Esad'ı devirme önceliği ve politikasından vazgeçtiğini zımnen kabul etmesi şeklinde değerlendirilmektedir. Yaşanan sürecin Astana Süreci olarak adlandırılmasının nedeni ise gerçekleştirilen ilk toplantının Kazakistan Devlet Başkanı'nın daveti üzerine Astana'da yapılmasıdır. Deklarasyon ve süreç, üçlüyü Suriye meselesinin çözümünde sorunun taraflarını belirleyen ve bir araya getiren etkin ve meşru aktörlere dönüştürmüştür. Nitekim bu süreçte yürütülen görüşmeler, Türkiye'nin olayların başından itibaren önemseydiği PYD/YPG ile etkin bir mücadele yürütülmesi, sivillerin ve ılımlı muhalif unsurların korunması, çatışmasızlık bölgelerinin kurulması, göç konusunun gündemde tutulması ve Suriye'de kalıcı çözümün sağlanması gibi önceliklerine hizmet eden bir takım adımların atılmasını sağlamıştır. Beklenti Suriye meselesinin çözümünde Türkiye'yi Astana'da olduğu gibi, Batılı unsurların katılımıyla daha kapsamlı bir zeminde yürütülen Cenevre Süreci'nde de etkin bir aktöre dönüştürmektir. (Golkarian, 2017)

Sürecin, tarafları Suriye'deki durum ve ülkenin geleceğine ilişkin olarak uzlaşmacı bir zemine taşıdığı, benzeşen ve farklılaşan yaklaşımları ortaya koyduğu, çözüm hedefiyle olumlu adımların atılmasını sağladığı kabul edilebilir. Bu süreçte ikili ilişkilere etki eden PKK/PYD/YPG ile mücadele konusunun, Astana Sürecinde de zaman zaman öne çıktığı görülmektedir. Türkiye genelde bu bağlamda Rusya'nın desteğini yanına alsa da, Rusya'nın Suriye'deki tüm etnik grupları içeren bir 'halk kongresi' toplanması planı çerçevesinde PYD'ye yönelik tavrının ne olacağı gibi zaman zaman belirsizlikleri içeren durumlarla da karşılaşmıştır. Türkiye açısından öncelik 'terörist grupların süreçten dışlanması' iken Rus tarafının 'Suriye'deki bütün kesimleri temsil edecek bir toplantı düzenlenmesi' isteği taraflar arasında kısa süreli bir gerginliğe yol açsa da tarafların konuyu önceki dönemden farklı olarak üstünü örtmeden hızla ele aldıkları ve çözüme kavuşturdukları anlaşılmaktadır. Nitekim bu örnekte çözüm Türkiye'nin Rusya'ya kongreye PYD dışında katılabilecek Kürt grupların listesini vermesiyle çözümlenebilmiştir. Bu noktada Rus tarafının Türkiye'nin hassasiyetlerini dikkatli biçimde okuduğu ve beklentilere istenilen

⁴⁵ Beşşar Hafız el-Esad, Suriye devrik devlet başkanı ve Suriye Baas Partisi'nin lideridir. Adı Türkçeye Beşar Esad veya Beşşar Esed olarak çevrilir.

yanıtları verdiği belirtilebilir. Astana Süreci Suriye özelinde adeta ikili işbirliğini destekleyen bir sigorta görevini görmüştür.

Türkiye açısından Rusya ve İran'la Suriye'de yürütülen işbirliğinin en etkili sonuçları arasında İdlib⁴⁶'in çatışmasızlık bölgesi olarak Türkiye'nin garantörlüğüne bırakılması ve Türk askeri birliklerinin İdlib'e yerleşmesi konusu gelmektedir. TSK'nın Suriye'nin kuzeyinden kaynaklanan terörü sonlandırmak amacıyla Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ile koordinasyon içinde Afrin'e yönelik olarak 20 Ocak 2018'de başlattığı Zeytin Dalı Harekâtı kısa sürede başarıyla sonuçlandırılan bir askeri operasyon olarak kabul edilmiştir. Suriye meselesini kendi terör meselesi ile ilişkilendiren Türkiye açısından buradaki başarı; Türkiye'nin askeri kapasitesinin ortaya konulması, ABD'nin desteği ile varlığını ABD'nin kontrolündeki Münbiç ve Fırat'ın doğusuna kaydıran YPG ile mücadelede etkin bir stratejinin belirlenmesi ve bu bağlamda özellikle ABD ile ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesi gibi sonuçlar yaratmıştır. (Golkarian, 2017)

2018 yılı itibariyle Astana Sürecindeki görüşmeler neticesinde Suriye'de barışın rol alması, silahlı çatışmalara son verilmesi konusunda mutabakata varılmış ve Suriye'nin yeniden yapılandırılması konuları gündeme gelmiştir. Bu süreçte Türkiye Rusya ilişkileri önemli bir sınavdan geçmiştir. Fikir ayrılıklarının yaşandığı konular gündeme gelmeye başlanmış nasıl bir orta nokta bulunması gerektiği önemli bir sorun haline gelmiştir. Fikir Ayrılıklarının gündeme geldiği toplantılardan birisi 2018 yılı Eylül ayında yapılan Tahran Zirvesi'dir. Bu zirvede Türkiye ve Rusya arasında Silahlı unsurlar konusunda ve İdlib meselesinde farklı düşüncüler ve istekler söz konusu olmuştur. Tarafların Fikir ayrılıklarına düşmesi ya da Astana Görüşmelerinin olumsuz bir şekilde sonuçlanma ihtimaline karşı taraflar birbirlerinin görüşlerini dikkate alarak 12 maddelik bir bildiri ortaya çıkarmışlardır. Türkiye ve Rusya bu süreçte sıkı bir işbirliğine imza atarak orta yol bulma konusunda başarılı bir yol haritası çizmişlerdir. Bildiride uzlaşılan konular tarafları memnun etmemiş olsa da Astana sürecinin kesintiye uğramaması açısından oldukça önemli bir mesafe kaydedilmiştir. Türkiye, Rusya ve İran'ın bölgesel sorunları çözmek adına görüşmelere başladıkları Astana

⁴⁶ İdlib veya İdlip, Suriye'nin kuzeybatısında bulunan ve aynı isimli yönetim bölgesinin merkezi olan şehir. Halep'e 60 km uzaklıktadır. Bulunduğu ilin Türkiye'ye de toprak komşuluğu vardır.

süreci bölgesel işbirliğinin öneminin ve farklı bakış açıları ile başlayan süreçte ülkelerin fikirlerinde yaşanabilecek değişiklikleri gözler önüne sermektedir. Bu durum ikili ilişkilerin gelişmesine şüphesiz katkı sağlamış ve olayların daha nesnel bir şekilde değerlendirilmesine olanak sağlamıştır.

Bölgesel istikrarsızlıklar Türkiye Rusya İlişkileri açısından oldukça önemli bir konu başlığı olarak ele alınabilir. Bölgede önemli iki ülke olan Türkiye ve Rusya'nın farklı politika beklentileri ve farklı politik çıkarları vardır. İki ülkede bu dönemde yakaladıkları iyi ikili ilişkileri sürdürmek istemekte liderlerde bu konuda önemli çabalar göstermektedir. Son 1 yılda Erdoğan ve Putin'in 11 defa bir araya gelmesi bunun en önemli göstergelerinden bir tanesidir. 2015 yılında büyük bir krizden dönen Türkiye ve Rusya 2018 yılı itibariyle eski ilişkilerini korumaya çalışmaktadır. Bu dönemde şüphesiz en önemli meselelerden bir tanesi Suriye'de devam etmekte olan iç savaştır. Her iki ülkede iyi bir diplomasi inşa ederek bu sürecin kalıcı bir barış yoluyla sonuçlanması konusunda büyük gayret sarf etmektedirler. Türkiye'nin ABD merkezli politikalar uzak durması ve Rusya' ile ilişkilerini geliştirmesindeki en büyük sebeplerden bir tanesi de kuşkusuz Türkiye iç siyasal problemlerinde ve bölgesel sorunlar konusunda ABD suçlu olarak görmeleridir.

Türkiye Rusya arasında tesis edilen iyi ilişkilerin en önemli unsurlarından bir tanesi şüphesiz iki ülkenin' de süreç yaklaşımına odaklanması olmuştur. İki devlette süreçleri iyi tahlil etmek isteyen bir politika gütmekte ve farklı fikirler konusunda iletişim kurarak ortak bir yol bulma amacı gütmektedir (Çelikpala, 2019).

3.6.1. Soçi Mutabakatı

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin zirvesi Soçi'de gerçekleşmiştir. Yaklaşık 6 saat süren görüşme sonrasında taraflar ortak basın toplantısı düzenleyerek açıklamalarda bulunmuşlardır. Liderlerin konuşması sonrası varılan mutabakat metninin okuması yapılmıştır. "Türkiye – Rusya Federasyonu Arasında Mutabakat Muhtırası (22 Ekim 2019, Soçi) Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin aşağıdaki konularda mutabık kalmışlardır:

- Her iki taraf Suriye'nin siyasi birliği ve toprak bütünlüğünün muhafazasına ve Türkiye'nin milli güvenliğinin korunmasına olan bağlılıklarını teyit ederler.
- Terörizmin tüm şekil ve tezahürleriyle mücadele etme ve Suriye topraklarındaki ayrılıkçı gündemleri boşa çıkarma yönündeki kararlılıklarını vurgularlar.
- Bu çerçevede, Tel Abyad ve Ras Al Ayn'ı içine alan 32 km derinliğindeki mevcut Barış Pınarı Harekatı alanındaki yerleşik statüko muhafaza edilecektir.
- Her iki taraf Adana Anlaşması'nın önemini teyit eder. Rusya Federasyonu mevcut koşullarda Adana Anlaşması'nın uygulanmasını kolaylaştıracaktır.
- 23 Ekim 2019, öğlen saat 12.00'den itibaren, Rus askeri polisi ve Suriye sınır muhafızları, Barış Pınarı Harekat alanının dışında kalan Türkiye-Suriye sınırının Suriye tarafına, YPG unsurları ve silahlarının Türkiye-Suriye sınırından itibaren 30 km'nin dışına çıkarılmasını temin etmek üzere girecektir. Bu işlem 150 saat içinde tamamlanacaktır. Aynı saat itibarıyla, mevcut Barış Pınarı Harekat alanı sınırlarının batısı ve doğusunda 10 km derinlikte Kamışlı şehri hariç Türk-Rus ortak devriyeleri başlayacaktır.
- Münbiç ve Tel Rıfat'tan bütün YPG unsurları silahlarıyla birlikte çıkarılacaktır.
- Her iki taraf terörist unsurların sızmalarının önlenmesinin temini için gerekli tedbirleri alacaktır.
- Mültecilerin güvenli ve gönüllü şekilde geri dönüşlerini kolaylaştırmak amacıyla ortak çalışma yapılacaktır.
- Bu muhtıranın uygulanmasını gözetmek ve koordine etmek amacıyla müşterek bir denetim ve doğrulama mekanizması ihdas edilecektir.
- Taraflar Astana Mekanizması çerçevesinde Suriye ihtilafına kalıcı bir siyasi çözüm bulunması amacıyla çalışmalarını sürdürecektir ve Anayasa Komitesi'nin faaliyetlerini destekleyecektir." (Evrensel, 2019)

Askeri strateji uzmanı Metin Gürcan,⁴⁷ Twitter hesabından bir mesaj paylaşarak muhtırayı şu sözlerle değerlendirmiştir "ABD ile Suriye kuzeyinde

⁴⁷ Metin Gürcan, 1998-2014 yılları arası TSK'nın değişik birimlerinde çalıştı. Güneydoğu Anadolu bölgesi, Irak, Afganistan, Kazakistan ve Kırgızistan'da görev yaptı. Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde TSK'nın kurumsal dönüşüm kapasite ve isteği konusunda doktora tezini yazan Gürcan'ın Turkish Studies, Small Wars Journal, Dynamics of Asymmetric Conflict, Perceptions gibi uluslararası ve ulusal hakemli dergilerde çatışmanın

yapamadıklarımızı şimdi Rusya ile yapmaya çalışacağız. Tam bir görüş birliği yok ama sahada verilen sözleri test edeceğiz. Putin'in hiç detaya girmemesi çok ilginçti." Metin Gürcan'ın açıklamalarının ardından Gazeteci Kadri Gürsel⁴⁸ "Barış Pınarı Harekâtı bu akşam yeniden başlamayacak" dediği değerlendirmesinde muhtırada verilen 150 saatin YPG için yeni süre olduğunu belirterek Gürsel'in açıklamaları şu şekilde olmuştur: "Soçi zirvesinin sonucu: sınırdan 30 km derinliğe çekilmesi için YPG'ye 150 saatlik yeni süre. Anlamı: Rusya Suriye'deki "Kürt Sorununun" yeni sahibi. Barış Pınarı Harekâtı bu akşam yeniden başlamayacak."

Ekonomi Uzmanı Uğur Gürses ise mutabakatın ardından "Görünen o ki inisiyatifi, hali hazırda sahadaki mevcudu kabul eden ve Suriye-Rusya ikilisine bırakan bir "kervan yolda düzülür; anlaşılmadık ama anlaşmış gibi yapalım" metni ilan edilmiş" sözlerini kullanmıştır. Gazeteci Hediye Levent, Artı Gerçek'te yaptığı açıklamalarda bugün yapılan mutabakatın 2011'den bu yana süren krizde bir dönüm noktası olduğunu ve yakın zamanda Ankara ve Şam arasında Rusya arabuluculuğunda 'açıkça' görüşmelerin başlayabileceğini belirtmiştir. Levent'in açıklamaları şu şekilde devam etmiştir: "Türkiye'nin Suriye politikası düşünüldüğünde aynı zamanda Suriye'deki vekâlet savaşı düşünüldüğünde artık Suriye'de gerçekten yeni bir süreç başladı. O sürecin dönüm noktası artık adının konulduğu bugün. Suriye'de nispeten biraz daha istikrar döneminin ortaya çıkacağı ama işte mücadelenin siyasi düzeye taşınacağı. Anayasa süreçlerine yeni seçimleri konuşmaya başladığımız dönemin başladığını söyleyebiliriz. Yakın zamanda Ankara ve Şam arasında heyetlerin Rusya arabulucusunda açıkça görüştüğünü duymaya başlayacağız. 2011'den bu yana izlediğimiz süreci düşündüğümüzde dönüm noktası olacak. İdlib meselesi çok önemli. Esad bugün İdlib'i ziyaret etti bu tesadüf değil, Rusya'nın bilgisi dışında yapılmış olması olasılık dahilinde değil. Sahadan ve İdlib'den sert bir mesaj verildi. Bunu Rusya'nın mesajı olarak değerlendirebiliriz" açıklamalarında bulunmuştur (T24, 2019).

değişen doğası, terörizm, ayaklanma ve ayaklanmaya karşı koyma, sivil asker ilişkileri, dış politika ve askeri strateji konularında yayımlanan pek çok akademik makalesi bulunuyor.

⁴⁸ Kadri Gürsel, Türk gazeteci ve yazardır. Günümüzde Cumhuriyet gazetesinde yazarlık faaliyetlerini sürdürmektedir.

NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, Suriye'nin kuzeydoğusunda uygulanan ateşkesin, ülkedeki krize siyasi çözüm getirilebilmesi için bir temel oluşturabilecek nitelikte olduğunu belirtmiştir. Rusya ile Türkiye arasında varılan Suriye anlaşmasına dair yorum yapmaktan kaçınan Stoltenberg, ateşkesi kastederek "Siyasi çözüme doğru olumlu adım atılabileceğini görmüş olduk" ifadelerinde açıklamalarına eklemiştir. Stoltenberg'in açıklamalarına ek olarak Türkiye'nin, Suriye'de Barış Pınarı Harekatı'nı düzenlediğini hatırlatan Lavrov, "Türkiye, uzun süre güvenlik konusunu dile getirdi. Türkiye'nin, güvenliğinin sağlanması yönündeki endişelerine önem veriyoruz" ifadelerini kullanmıştır.

İki ülke arasında Suriye'yi aşan boyutta işbirlikleri olduğuna dikkat çeken Oytun Orhan,⁴⁹ bunun en önemli ayağını savunma sanayinin oluşturduğunu belirterek, açıklamalarında Rusya'dan alınan S-400 hava savunma sistemine dikkat çekmiştir. Oytun Orhan, "S-400'lerin denemeleri başlatıldı, bu tabii önemli bir gelişme. Bu, Türkiye'nin Amerika tarafınca 'S-400'lerin aktive edilmemesi' talebine uymayacağı anlamına geliyor ki yapılan açıklamalar da 'S-400'lerin depolarda tutulmak üzere alınmadığı' yönünde ve hatta ikinci bir satışa ilişkin bazı görüşmelerin olabileceği anlaşılıyor. Dolayısıyla Türkiye-Rusya işbirliği Suriye ile başlayan ama onu aşan boyutta bir derinlik kazanıyor. İlişkilerin daha geniş boyut kazanması da Suriye'deki sorunların; YPG gibi, İdlib gibi, aşılması konusunda fırsat sunacaktır" şeklinde konuşmuştur.

Son olarak Sergey Lavrov, Türkiye ile Rusya arasında Ekimde Soçi'de varılan mutabakatın uygulandığını vurgulayarak, "Mutabakatın uygulanması, Suriye'deki durumu istikrara kavuşturdu" sözleriyle değerlendirmede bulunmuştur (Anadolu Ajansı, 2019).

3.7.S-400 Savunma Sistemi Bağlamında Türkiye Rusya İlişkileri

Türkiye, 1960'lı yılların sonlarından beri balistik füze tehdidi altında bir ülkedir. Ancak balistik füzelerin Türkiye'nin tehdit algılamalarında yer bulması 1991

⁴⁹ ORSAM Suriye Çalışmaları Koordinatörü Siyaset Bilimci Yazar.

Körfez Savaşı⁵⁰ sırasında olmuştur. Savaştan sonra Türkiye, balistik füzelere karşı da kullanılabilecek uzun menzilli hava ve füze savunma sistemi tedarikine yönelik girişimlerde bulunmuştur. Ancak bu yöndeki girişimlerin tamamı sonuçsuz kalmıştır. Nihayet 30 Haziran 2006 tarihinde SSİK tarafından Türk Uzun Menzilli Bölge Hava ve Füze Savunma Sistemi (T-UMBHFSS) Projesi'nin başlatılması kararı alınmıştır. Projede Amerikan Raytheon ve Lockheed Martin firmaları Patriot PAC-3 Konfigürasyon III (PAC-2 GEM-T/PAC-3 füzeleri), Çinli CPMIEC firması FD-2000, Fransız-İtalyan EuroSAM konsorsiyumu SAMP/T (Aster 30 Blok 1 füzesi) ve Rus RosoboronExport firması Antey-2500 (S-300VM) çözümleri ile yarışmıştır. Uzun süren bir değerlendirme sürecinin sonunda SSİK,⁵¹ 26 Eylül 2013 tarihinde CPMIEC firması ile sözleşme görüşmelerine başlanılacağını açıklamıştır. Ancak kararın ardından Türkiye, NATO'nun yoğun siyasi baskıları ile karşılaşmıştır. Nitekim SSİK, teknoloji transferindeki anlaşmazlıkları gerekçe göstererek 13 Kasım 2015 tarihinde projeyi iptal etmek durumunda kalmıştır.

T-UMBHFSS Projesi'nin iptal edilmesinin Türkiye-Rusya silah ticareti tarihinin en dikkat çekici gelişmelerinden birisine giden yolu açtığı söylenebilir. Süreç özetlenecek olursa, uçak düşürme krizi sonrasında Ankara-Moskova ilişkileri -15 Temmuz sonrası Türkiye'nin Batı ile yaşadığı gerginliğin de etkisiyle- hızla toparlanma eğilimine girmiştir. Toparlanmanın hissedildiği Kasım 2016'da dönemin Milli Savunma Bakanı Fikri Işık, hava savunma sistemi ihtiyacına yönelik olarak Rusya ile S-400'ler konusunda görüşmeler yürütüldüğünü açıklamıştır. Gerçi bu açıklamadan sonra bazı uzmanlar projenin gerçekçi olmadığını, Türkiye'nin NATO'ya "blöf" yaptığını iddia etmişlerdir. Ne var ki bu alandaki tahminler doğru çıkmamıştır. Zira Eylül 2017'de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, S-400'lerin alımına yönelik antlaşmanın imzalandığını açıklamıştır. Aynı açıklamada Erdoğan, ön ödemenin yapıldığı ve bundan sonraki süreçte tarafların kredi hususunda görüşmeler yürüteceği bilgisini de paylaşmıştır.

⁵⁰ Birinci Körfez Savaşı(1990-1991), ABD öncülüğünde İngiltere, Fransa, Suudi Arabistan, Suriye, Mısır gibi 28 devletin askeri koalisyonuyla Irak devleti arasında yapılan savaştır.

⁵¹ Savunma Sanayii İcra Komitesi veya kısaca SSİK, 3238 sayılı kanun çerçevesinde oluşturulan, Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında, Milli Savunma Bakanı, İçişleri Bakanı ve Genelkurmay Başkanı'ndan oluşan resmî idare ve karar organıdır.

Türkiye'nin, Rusya ile yaptığı S-400 hava savunma sistemi anlaşmasının üzerine, NATO üyesi olan ülkeler ve özellikle de ABD birtakım reaksiyonlar göstermiştir. Türkiye'nin de NATO üyesi ülke olması nedeniyle Türkiye'nin, NATO pazarı dışında alışveriş yapmasının uygun görülmediği, S-400 hava savunma sisteminin Türkiye'ye uyum sağlamayacağı ve Rusya'nın, Türkiye'den birtakım bilgileri alacağı gibi sözler sarf edilmiş, Türkiye'nin, kendi iç ve dış meselelerinde karar almasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ancak Türkiye kararlı bir duruş sergileyerek, S-400 sistemini almaktan hiçbir şekilde geri adım atmamıştır. (Meral, 2019)

Türkiye'nin, Rusya'dan S-400 Hava Savunma Sistemi'ni alması, uluslararası medya kuruluşlarında büyük yankı bulmuştur. Özellikle Batı Medyası S-400'lerin teslimatını, "Türkiye'nin ABD'ye meydan okuması" şeklinde yorumlamıştır.

Türkiye'nin, Rusya'dan hava savunma sisteminin teslimatı yapılan anlaşma çerçevesinde ilk kısmı 12 Temmuz 2019'da Türkiye'ye teslim edilmiştir. S-400'lerin teslimatı Batılı medya kuruluşlarının gündeminde geniş çapta yer almıştır. Uluslararası kamuoyunun yakından takip ettiği süreç hakkında Türkiye'ye yönelik birçok menfi haberler ön plana çıkarılmıştır. Gündemde yer alan haberlerin genel kanısı ise ABD'nin çok yüksek bir ihtimalle Türkiye'ye karşı ekonomik yaptırımlar uygulayacağı yönündedir. Türkiye'nin ABD, NATO ve Avrupa Birliği (AB) üyesi olan ülkelerle ilişkilerinin bozulacağı kanısındadır. Bu haberlerin yanı sıra Türkiye'nin, Rusya'dan S-400 Savunma Sistemi'ni satın almaktan geri adım atmadığını, ABD'ye ve NATO'ya karşı kararlı bir duruş sergilediği yönünde de haberler servis edilmiştir. Sonuç olarak haber dilinin Türkiye'ye karşı bir zemin üzerine kurulduğu ve Türkiye'nin, Rusya'dan hava savunma sistemini satın almasını haber içeriklerinde olumsuz temalarla özellikle NATO üyesi ve AB üyesi ülkelere negatif bir algı oluşturacak şekilde sunulduğu görülmektedir. Batı Medyası, Türkiye'nin, Batı'dan bağımsız bir şekilde karar alabildiği en önemli başarılarından biri olan S-400 meselesini Türkiye'nin 'kararlılığından' çok 'tehditler' üzerinden sunmayı tercih etmiştir (Meral, 2019).

Bu Dönem Türkiye Rusya ilişkilerinde ekonomik boyuttan, Astana görüşmelerindeki diplomasiyle siyasi bir alana taşınmış ve S 400 alımı ile askeri alanda 'da işbirliği sağlanması Türkiye ve Rusya'yı Kuşkusuz yakınlaştırmıştır. İlişkilerin çeşitlilik kazanması Türkiye'nin ABD ve AB merkezli politikalarından

uzaklaşmasına ve Rusya ile ortaklık kurarak daha özgür politikalar oluşturma döneminde olduğu söylenebilir. S-400 Alımı sürecinde birçok tehdit ve baskıya boyun eğmeden kendi politikasını uygulaması bunun göstergelerinden bir tanesidir (Sapa, 2017).

Türkiye Cumhuriyeti, 1952'den beri üyesi olduğu NATO ile birlikte 2017 yılına kadar ortak güvenlik politikaları belirlemiştir. Ancak 15 Temmuz başarısız darbe girişimi sonrası ve Suriye krizinin çözümü konusunda NATO'nun tutum ve davranışı Türkiye-NATO ilişkilerini kriz seviyesine taşımıştır. Bu nedenle Türkiye denge politikası bağlamında alternatif bir yol olarak Rusya Federasyonuna yakınlaşma girişimi içerisinde olmuştur. Ayrıca Astana sürecinin oluşumu ve Türkiye'nin S-400 hava savunma sistemini Rusya Federasyonundan alması 2015'teki gibi özellikle ABD olmak üzere Türkiye dışındaki NATO üyeleri tepki göstermiştir. Özellikle ABD, Türkiye'yi S-400 savunma sistemini alımından vazgeçirmek için Türkiye'nin de paydaşı olduğu F-35 tipi savaş uçağı projesinin çıkartılmasını istemesi ile bir tehditte bulunmuştur. Ancak F-35 tipi savaş uçağının üretici firması olan Lockheed Martin şirketi, bu projeden Türkiye'nin çıkarılmasına itiraz etmiştir. Nitekim 21 Haziran 2018'de Türkiye'ye ilk F-35 tipi savaş uçağı teslimatının gerçekleşmesi ile ABD'nin baskıları sonuçsuz kalmıştır (Yiğittepe, 2018).

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, S-400 Rus savunma sistemleri nedeniyle ABD'nin Türkiye'ye yaptırım uygulaması halinde tepkisiz kalınmayacağını belirtmiştir. Yaptığı konuşmalar esnasında; "S-400 anlaşmasının bitmiş bir anlaşma olduğunu belirten Erdoğan, Washington'un Türkiye'ye yaptırım uygulamayacağı görüşünde olduğunu da ifade etmiştir. ABD'nin olası bir yaptırıma karşı çok dikkatli olması gerektiğini belirten Erdoğan, Washington'un patriot savunma sistemi konusunda uygun bir teklifte bulunmadığını, F-35 programından çıkarılmaları halinde ise konuyu uluslararası mahkemelere taşıyacaklarını" söylemiştir (Euronews, 2019).

Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, S-400'lerle ilgili yaşanan krize değinerek, "Türkiye özgür ve bağımsız bir devlettir. Türkiye'ye kimse talimat veremez. Hangi yaptırım olursa olsun, hangi açıklama gelirse gelsin biz S-400'ü aldık" şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Ruanda Dışişleri ve Uluslararası İşbirliği Bakanı Dr. Richard Sezibera ile görüşmesinin ardından ortak basın toplantısı düzenleyen

Çavuşoğlu, ABD'nin yaptırım kararına ilişkin, "Türkiye, ABD'nin bir ürünü 'al' dediğinde alacak, 'alma' dediğinde almayacak bir ülke değildir. Cumhurbaşkanı Erdoğan önderliğinde Türkiye'nin bu konuda duruşu gayet açık ve nettir." ifadelerini kullanmıştır.

Çavuşoğlu, Türkiye'nin acil olarak hava savunma sistemine ihtiyacı olduğunu belirterek, "NATO Türkiye hava sahasının sadece yüzde 30'unu koruyor. Biz kendi güvenliğimiz için kendi ihtiyacımızı karşılamak durumundayız. Keşke ABD'den alabilseydik. Trump ile Cumhurbaşkanımız konuşacak. Trump'la konuşulduğunda Trump durumu gayet iyi anlıyor ama ABD'den her zaman olduğu gibi farklı farklı sesler geliyor" açıklamalarında bulunmuştur (Euronews, 2019). Ayrıca Moskova merkezli Strateji ve Teknoloji Analizleri Merkezi Başkanı Ruslan Pukhov, satışı Devlet Başkanı Vladimir Putin'in kişisel zaferi olarak niteleyerek, S-400 anlaşmasıyla Rusya'nın uluslararası arenada büyük başarı elde ettiğini söylemiştir.

Rusya Savunma Bakanlığı Halk Konseyi üyesi de olan Pukhov, anlaşmanın silah ticaretinin ötesinde olduğunu ve önümüzdeki dönemde Rusya'nın Türkiye üzerinde nüfuzunun da artacağını ifade etmiştir. Son gelişmelerle ilgili Euronews'in sorularını cevaplayan Pukhov, "Bu, silah ticaretinin çok daha ötesinde. Bu, Rusya'nın uluslararası arenada büyük bir askeri başarısı. Bu, kesinlikle Putin'in kişisel zaferi. Çünkü eğer onun kişisel müdahalesi olmasaydı, eğer bir şekilde satışın bir parçası olmasaydı bu işlem de gerçekleşmeyecekti." İfadelerini kullanmıştır. Anlaşmanın Rusya için büyük faydaları olduğunu altını çizen Pukhov, "Rusya için avantajları açık: Türkiye'de nüfuzu artacak, para kazanacak, Türkiye'ye daha farklı ürünler satmak için fırsat doğacak, Amerikalıları 'trolleme' fırsatı gibi çok sayıda fırsat doğacak. Bizim için sadece artıları var." Şeklinde konuşmuştur.

Türkiye ile ilişkilerin farklı bir boyuta taşınacağına dikkat çeken Pukhov, Rusların verdiği güvenlik garantisinin Avrupalılardan ve Amerikalılardan daha fazla olduğunu belirterek "Biz Türklerle daha bağımlı hale geliyoruz. Her iki tarafın da uzlaşma sağlaması daha kolay olacak. Silahlar alındığında, güvenlik ve güvenlik garantisi de satın alınıyor demektir." ifadelerini kullanmıştır (Euronews, 2019).

Rus Hükümeti tarafından yapılan açıklanmaların ardından Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, "S-400'ü tamamen kaldırma teklifini egemenlik haklarımız üzerinde

tasarruf olarak görüyoruz." İfadelerini kullanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) dönüşü açıklamalarda bulunan Erdoğan, Erdoğan, Türkiye'nin ABD yaptırımlarına maruz kalmamak için Rusya'dan satın aldığı S-400 hava savunma sistemlerini aktive etmeyebileceği söylentileriyle ilgili olarak, "Patriotları da alabiliriz dedik. Bunu alırken S-400'ü tamamen kaldırma teklifini egemenlik haklarımız üzerinde tasarruf olarak görüyoruz. S400'ü bırakıp tamamen Patriot'a yönelmemiz gibi bir şey olamaz. 'Patriot'u da alalım' dedik. Ama S400'ü de alacağız. (F-35) Görevlendirmeyi yaptık, temennim odur ki çalışmalar sonunda olumlu netice alırız. Trump'ı yaklaşımlarında olumlu ve yapıcı gördüm" şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Erdoğan sözlerine "Rusya ile ticaret hacminin 30 milyar dolara yaklaştığını ifade ederek devam etmiştir. Bunlara ek olarak: "Şimdi böyle bir konumdayken bizim kalkıp S-400'ü bırakıp tamamen Patriot'a yönelmemiz gibi bir şey olamaz. 'Ama biz Partiot'u da alalım' dedik. Ama S-400'ü de alacağız. Çünkü bizim çok yönlü bir savunma sistemini kurma anlayışımız var. Silahlı Kuvvetler olarak kendi programımızı böyle belirledik. Yani elimizde o da olacak, o da olacak." İfadeleri ile sözlerini tamamlamıştır (Euronews, 2019).

SONUÇ

Osmanlı döneminden bu yana Rusya, sıcak denizlere inme politikası sürdürmektedir ve bu yüzden Osmanlı Devleti ile aralarındaki kriz 15. Yüzyıldan 19. Yüzyıla kadar süregelmiştir. SSCB'nin 1992 yılında dağılmasından sonra Türk-Rus ilişkileri bir dönüm noktası yaşamıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler olumlu bir düzeyde devam etmiştir. Birçok bölgesel ve küresel büyüklükteki olaylarda farklı bakış açılarına sahip olmalarına rağmen Türkiye, Rusya ile olan ilişkilerini stratejik bir bakış açısıyla değerlendirmiştir.

Soğuk Savaş öncesinde Rus-Türk ilişkileri her ne kadar oldukça eskiye götürülebilse de 1492 tarihinde Moskova Knezliği ile Osmanlı devleti elçi aracılığıyla iletişim kurması ilişkilerin başlangıcı kabul edilebilmektedir. Bu tarihten sonra uzun bir zaman Türk-Rus güçleri birbirleriyle mücadele içerisinde yer almışlardır. Ruslar, gerek Osmanlı'nın, gerekse de Orta Asya'daki Türklerin en büyük stratejik rakiplerinden biri olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu gerileme ve çöküş dönemlerinde en çok Çarlık Rusya'sı ile mücadele etmiştir. Osmanlı devletinin sonlanmasının ardından Türkiye-Sovyet Rusya ilişkileri, iki ülkenin birbirini devlet olarak tanımaya başlaması ile karşılıklı destek ve yardımların yapıldığı dönem, Sivas Kongresi'nden TBMM'nin açılışına kadar olan süreci temsil eder.

I. ve II. Dünya Savaşları arasında Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilere başta Türkiye Cumhuriyeti kurucusu Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere özel liderler önemli başarılarla imza atmıştır. Bu liderler sayesinde Rus ve Türk halkı, 20. yüzyılın ilk yarısında var olma ve gelişme isteğiyle girdikleri mücadelelere karşı koymayı başarmış ve bütün dünyaya yüzyıllarca savaştan iki halk arasında sadece barışçıl değil dostluk ilişkilerinin de oluşabileceğini göstermişlerdi. Bu durum çok sonraları Türkiye-Rusya arasında gelişecek dostluk ilişkilerinde de liderlerin gösterdiği özel ilginin önemini göstermektedir. Bu manasıyla Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkilerin kurulmasında karizmatik liderlerin rolü yeniden görülmektedir. Türkiye ve Rusya'nın kuruluş yıllarının birbirine yakın olması ve kuruluş süreçlerinde diğer emperyalist güçlerle mücadele içerisinde olmaları, Türkiye-SSCB ilişkilerinin 1917 yılında dostça ilişki kurmalarına neden olmuştur. 1920'li yıllar boyunca iki ülke arasındaki ilişkiler

sürekli gelişmiştir. Özellikle SSCB'nin 1935'e kadar yani dünya çapında bir güç olma politikasının başladığı döneme kadar ilişkiler aynı şekilde devam etmiştir. SSCB 1935 sonrasında, dünya çapında egemenlik alanını yayma ile ideolojisini aşılama stratejisini ilke olarak benimsemiştir. Ancak SSCB'nin bu politikasını belirlediği yıllarda yeni Dünya Savaşı (II) tezahür etmiştir. Savaşta oluşan şartlardan dolayı Sovyetler, Türkiye'ye tekrar yakın olma girişimlerinde bulunmuştur. Bu durum çok uzun sürmemiş ve savaşın Sovyetler lehine biteceği anlaşıldığında Türkiye-SSCB ilişkilerinde soğukluk dönemi yeniden başlamıştır. Bu durumun oluşmasının sebebi ise Sovyetlerin, Türkiye'nin yardımına ihtiyacı olmadığı kanısında olmasıdır. Aynı zamanda SSCB, Türkiye'yi savaş sonrası kurulacak yeni dünya düzeninin dışında bırakmak niyetinde olmuştur. Bütün bu nedenlerden dolayı Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler o dönem kapsamında oldukça kırılğan bir sürece girmiştir.

Türkiye'nin Bağımsızlık Savaşı devam ederken SSCB ile birlikte yürüttüğü yardım projeleri şu şekilde sıralanabilir; 1930-1960 yılları arasındaki sanayi alanındaki işbirliği, 1984'te doğalgaz anlaşması, akabinde Mavi Akım, 1999'da Ecevit'in Rusya ziyareti, 2004'te Putin'in Ankara ziyareti ve son olarak nükleer santral projesinin Rusya'ya verilmesidir. Bu projeler Türk-Rus ilişkilerini geliştiren ve önem arz eden adımlardır. Ancak politik ilişkilerde sağlanan başarı seviyesine ekonomik ilişkilerde ulaşamamıştır. Bu bağlamda ilişkilerin ekonomi boyutu ile ilişkili olarak zorlama ilişkiler olmaktan çıkarılarak ve karşılıklı güven/saygıya dayalı ilişkiler haline getirilmesi için çalışmalar yürütülmüş ve bu çalışmalar günümüzde de devam etmektedir. Bundan dolayı günümüzdeki durum ise, Türkiye ve Rusya'nın ikili ilişkilerinde önemli gelişmeler kaydettiklerini göstermektedir.

Türkiye-Rusya ilişkileri için ikinci bir dönem olarak sayılan Soğuk Savaş sonrası dönem, özellik olarak başka bir değişim içerisine giren ve kendine özgü bir boyut kazanan ilişki dönemi olarak kabul edilmektedir. 1990'ların ilk zamanlarında ikili münasebetlerde kayda değer gelişmeler yaşanmıştır. Yalnız bu gelişmeler siyasi değil, daha çok iktisadi ve ticari hususları içermektedir. Atılan adımlar neticesinde Türkiye-Rusya ilişkilerinin iktisadi tarafı oldukça büyük ilerleme kaydederken, siyasi yönden aynı ilerlemeyi sağlayamamıştır.

2000’li yıllar Türkiye ve Rusya’nın da yakın geçmişten çıkarmış olduğu dersler doğrultusunda hareket ettikleri aralarındaki ilişki bağını kuvvetlendirme girişiminde oldukları yıllardır. 2000’li yıllar ilişkilerin alanının büyüdüğü, siyasal görüşmelerin fazlaştığı, sosyal bağların genişlediği ve bütün olarak karşılıklı itimadın güçlendirilmek için uğraşıldığı görülmektedir. 1990’lı yılların çekişme merkezli ilişkilerinden alınan dersler ve 2000’li yılların gündeme getirdiği münasebetlerin yardımıyla karşılıklı bağlar yerel ve küresel ölçekte dünyada meydana gelen ilerlemelere benzer olarak tekrardan şekillenmektedir.

Günümüzde iki ülkenin de izlemiş olduğu yerel ve küresel dış politika ve yarar sağlama algılamaları ticaretten, ekonomiye, politikadan, kültüre kadar çok formatlı birlikteliklerin gerisindeki itici güç durumuna gelmiş durumdadır. Ankara ile Moskova’nın uluslararası meselelere olan tutumlarında genellikle benzerlik görülmekle birlikte, bazı hususlarda iki ülke arasında görüş farklılıkları da yaşanmaktadır. İran nükleer probleminin diplomatik yöntemle çözülmesi, Türkiye-Ermenistan bağlarının normal seyrine gelmesi, Dağlık Karabağ sorunun diplomatik yöntemlerle çözülmesi, Ortadoğu’da barışın sağlanması, Suriye-Lübnan sorunu, Afganistan ve Irak’ta asayişin sağlanması ortaklığı gibi uluslararası hususlarda Rusya ve Türkiye birbirine benzer sayılabilecek stratejiler yürütmüşlerdir.

Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler ilerletilmiş, çok boyutlu, derinleştirilmiş veya son zamanlarda stratejik gibi kelimelerle ifade edilmiş olsa da Türkiye ve Rusya arasında çok fazla dile getirilip söylenmeyen birtakım meselelerin olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Ekonomik, ticari, siyasi, turizm ve kültürel alanda ticari, çok boyutlu ortaklık düzeyine ulaştıran Türk-Rus ilişkileri günümüzde Suriye krizi nedeniyle en önemli sağlamlık sınavından geçmektedir. Rusya Esad’ın kalması için gayret gösterirken, Türkiye ise Esad’ın olmadığı bir Suriye planı yapmaktadır. Ancak Türkiye ve Rusya, Suriye meselesinin çözüm yolunda ülke içinde dirlik ve düzenin sağlanması, savaşın bitirilmesi, ülke birliğinin muhafaza edilmesi ve Suriye toplumunun kendi geleceklerine yönelik kararları sadece kendilerinin vermesi gibi hususlarda benzer tutumlar sunan iki ülkedir. İlişkilerin son aşamasında çözüme yönelik yalnızca Esad’ın devre dışı bırakılması konusunda görüş ayrılıkları yaşamaktadırlar. Ayrıca Suriye krizi uzun yıllar boyunca devam edebilir ve buna dayanarak Türkiye-Rusya bağlarını bir süre daha önemli ölçüde gelgitleme

sürükleyebilir. Siyasi, ekonomik, kültürel ve diğer alanlarda hızlı bir biçimde gelişme kaydeden ilişkiler Suriye krizi, Füze Kalkanı, Uçak krizi, Arap Baharı ya da farklı meselelerle zedelenmeyecek kadar kuvvetli bir kurumsal yapıya dönüşmeyi başarmıştır. Bavul ticareti, turizm, eğitim, karma evlilikler gibi, toplumsal ilişkilerle birbirine daha çok yakınlaşan Türkiye-Rusya ilişkileri yakalamış oldukları seviye ve içerik bakımından günümüzde oldukça ilerleme kaydetmişlerdir. Ticari-ekonomik ilişkiler, enerji ilişkileri, kültürel ilişkiler, kimi bölgesel ve küresel problemlerde sürdürülen aynı ya da yakın stratejilere sahiptir.

Putin döneminde birçok alanda istikrarı sağlamış görünen Rusya'yı Avrasya coğrafyasındaki köprübaşı ülkelerden biri olan Türkiye'yle ve bölgede bulunan diğer Müslüman ülkelerle yoğun bağlar sağlamak istemesi de tek kutuplu dünya düzeninden çok kutuplu dünya düzenine geçme gayesinde verdiği emeklere bir örnek olarak algılanabilir. Başta Putin'in ara sıra Rusya'nın Müslüman yapısına vurgu yapması İKÖ (İslam Konferansı Örgütü)'ye üyeliğindeki istekli yaklaşımı, Rusya azınlıklarına İkinci Yekaterina dönemini hatırlatan birtakım "jestler" uygulaması Rusya'nın ileri dönemlerdeki stratejilerine ilişkin başlıca belirtiler gözler önüne sermektedir. Rusya'nın İKÖ'ye gözleyici nitelikte katıldığı toplantı 2005 yılında gerçekleştirmiştir. Özellikle Kıbrıs, Filistin-İsrail ve Kudüs, Irak, Afganistan, Keşmir, Azerbaycan ve Sudan coğrafyasındaki ilerlemelerin incelendiği kurulda, tekrardan inşa sürecinde olan Irak, Filistin ve Afganistan'a destek sağlanmış, İran'ın nükleer enerji kullanımı "barışçıl amaç" koşuluyla onaylanmıştır. "Japonya, Kore, Çin ve Latin Amerika ülkeleriyle ilişkilere önem verileceğinin açıklandığı sonuç bildirgesinde, Türkiye'nin de desteklediği Rusya'nın İKÖ'ye gözlemci üye olarak kabul edilmesi önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Bütün bu açılımlar, Avrasya'da güç dengelerinin yeniden çıkar çatışma alanları yarattığını ve bu durumun "beklenilmedik" gelişmelere gebe olduğunu belirtmektedir. Putin'in Türkiye'yi ziyaret eden ilk Rus devlet başkanı olması, Rusya başbakanı Mikhail Kasyanov'un 2000 yılının Ekim ayında Türkiye ziyareti, Dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Dönemin Meclis Başkanı Bülent Arınç, Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ile Rusya'da temaslarda bulunması ikili ilişkiler bakımından son derecede önem arz eden konular arasındadır. 2007 yılında Türkiye'de Rus yılı, 2008'de de Rusya'da Türk yılı ilan edilmesi halklar ve hükümetler düzeyinde olumlu bazı gelişmelere yol açabilecek önemli atılımlardır.

Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerimiz ekonomik ve ticari ilişkilerde itici güç meydana getirmektedir. Rusya en önemli ticaret ortaklarımızdan biri konumunda yer almaktadır. Türkiye ve Rusya arasında yapılan karşılıklı yatırımlar 10'ar milyar dolar seviyesinde olup, Türk Müteahhitleri tarafından bugüne kadar Rusya'da toplam değeri 60 milyar doların üzerinde 2000 civarlarında plan uygulamaya konulmuştur. Enerji alanında, önemli hissedarlarımız arasında yer alan ve Rusya'yla bu alanda olan ortaklığımız Akkuyu Nükleer Santrali ve Türk Akım projeleriyle daha önemli bir seviyeye yükselmiştir. Türkiye-Rusya arasında turizm alanında var olan ortaklık, ikili münasebetlerin diğer mühim yönünü gözler önüne sermektedir. 2014 yılında Türkiye'ye gelen Rus turist sayısı 4,5 milyon dolaylarına yaklaşmış, 2015 ve 2016 yıllarında yaşanan gerilemeler ise 2017'den sonra geçmişte kalmıştır. 2017'de erişilen 4,7 milyonluk rekor 2018 yılında 5,9 milyona yükselmiştir.

Türkiye-Rusya arasında başta güvenlik, askeri ilişkiler olmak üzere ekonomik, enerji ve kültür ve turizm alanlarında ilişkiler devam etmektedir. Türk Akımı doğalgaz boru hattı, Ak kuyu Nükleer Santralini yapımı, S400 hava savunma sistemi, küresel işbirliği konuları ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. 21. Yüzyılda dünyanın yeniden şekillendiği düşünülürken Türkiye-Rusya işbirliği daha önemli hale geldiği çok açık bir şekilde ortadadır. Türkiye ve Rusya ilişkilerinin mümkün olan en üst seviyede devam etmesi iki ülkenin de çıkarına olan durum niteliği taşımaktadır. Ancak bütün bunların yanında Doğu Akdeniz ve Suriye meselesi için sürekli diyalog süreci devamlılığını sağlamalı ve yine ihrac edecek ürün sıkıntısına çözüm arayışı devam etmesi gereken konular arasındadır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin lehine kullanabileceği bir alan tespit etmesi gerekmektedir ve bu alan öncelikli olarak ileri teknoloji isteyen savaş sanayisi olarak ipi çekmektedir. Özellikle İHA ve SİHA teknolojisi Rusya'nın yakından takip ettiği ve ilgisini belli ettiği konulardandır. Türkiye, şimdilik acilen ihtiyaç duyduğu hava savunma sistemlerini Rusya'dan ithal etmiş, ancak gelecekte ortak üretim yapma seçenekleri de her daim masada bulundurulması gereken konulardandır. Bunun karşılığında ise ithalatımız ağırlıklı olarak Rusya'dan karşılanabilir ve Türk şirketlerinin Rusya'da imtiyazlı bir konuma getirilmesi sağlanabilir. Yani ekonomik ve bürokratik anlamda hassas davranılmalı diyalog hep olumlu bir hava ile yürütülmelidir.

Asya, Avrupa ve Ortadoğu'nun ortasında en önemli geçiş noktası Karadeniz havzası, enerji trafiği ve nakil hatları güzergâhının üzerinde olması nedeniyle stratejik coğrafi alan olma özelliğine sahip bir bölgedir. Hareketliliğin üst seviyede olduğu alanlar ise, çıkar çatışmalarının ve alan hâkimiyetinin kurulması konularındadır. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti bu durumdan doğrudan etkilenmektedir. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti kendisinin ve bölgenin güvenliğinin sağlanabilmek adına çok yönlü diplomasi sürdürmek durumundadır. Bu nedenle yaşanan uçak krizi sonrası Rusya Federasyonu Türkiye'nin yumuşak karnını bildiği için ilk olarak ticari ilişkileri askıya alma girişiminde bulunmuştur. Buna ek olarak tarım ürünlerinin ithalatını ve Türk turizm şirketlerinin faaliyetlerini dondurma gibi Türkiye için önemli değere sahip bir adım atmıştır. Ancak ilerleyen süreç içerisinde görüşmelerin tekrar başlaması ile yaptırımları kaldırmış ve ekonomik ilişkiler yeniden başlamıştır.

9 Ağustos 2016 tarihinde St. Petersburg toplantısı Türk-Rus ilişkilerinde dönüm noktası olarak gösterilen bir durumdur. Askeri işbirliğinde istihbarat paylaşımına, ekonomik ilişkilerden güvenlik alanında çok çeşitli konularda yakınlaşmanın sağlanması başarılmıştır. Bütün bu olaylar ışığında Türkiye Cumhuriyeti, hem Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerinde hem de ABD ile olan ilişkilerinde yeterli mesafeyi korumalı ve çok yönlü işbirliğini sağlama hususunda adımlar atmalıdır.

Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu son dönemde yaptıkları çalışmalarla ikili ilişkileri derinleştirmeyi ve geliştirmeyi başarabilen iki devlettir. Ayrıca bu iki devlet bölgesel ve küresel sorunlara karşı çözüm bulmada ortaklaşırma ve işbirliğini başardılar. Ekonomi, güvenlik ve askeri anlamda gerçekleştirdikleri projeler ile hızlı bir yakınlaşma süreci içerisine girmişlerdir. Bu bağlamda Rusya ve Türkiye, Suriye krizi çerçevesinde inisiyatif olarak Astana ve Soçi görüşmeleri ile atılan adımlar ve S-400 savunma silahından nükleer enerji santral inşasına kadar çok çeşitli ve önemli projeleri gerçekleştirdiler.

Rusya Federasyonu, dünyanın 8.nci büyük ekonomisine sahip olan küresel aktörlerden başında gelmektedir. Bunu yanında BRICS (Brezilya, Rusya Federasyonu, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkeleri içerisinde yer alması konusunda da önemli bir devlet konumundadır. Coğrafi verilere bakacak olursak; yüz

ölçümü açısından dünyanın en büyük ülkesidir Rusya Federasyonudur. Ayrıca savaş teknolojisi, silah kapasitesi, enerji birikimi ve ekonomik açıdan güçlü bir ülke konumuna sahiptir. Karadeniz havzasında kıyıdaş olan Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu komşu sayılmaktadır. Ekonomik ve ticari ilişkiler, bu süreçte politik gerginliklerin odağına düşse de karşılıklı bağımlılık ve çıkarlar krizlerin aşılmasında önem arz eden konulardandır.

21'inci yüzyılda Türk-Rus ilişkilerinin geliştirilmesi ve derinleştirilmesi iki ülkenin ortak çıkarlarını daima besleyecek konulardır. Özellikle, bölgesel ve küresel istikrarın sağlanması iki ülkenin daha çok işbirliğine dayalı politikalar geliştirmesi ile mümkün olabilecektir. Tek kutuplu dünya düzeninin sonuna yaklaşmış bulunmamızda bu durumda önemli bir etken oluşturmaktadır. Dünya siyasal sisteminin şekillenmesinde ABD'nin yanında Çin ve Rusya gibi farklı siyasi güçlerin yer alacağı net bir şekilde bilinmektedir. Bu açıdan da bakılacak olursa salt ABD-Rusya dengesi gözetilerek politik okuma yapılmaması gerekmektedir. Uzun vadeli politikalar ve diğer siyasi güçlerinde etkileri göz önünde bulundurularak bir politika benimsenmelidir.

KAYNAKÇA

- Aljazeera Turk. (2019, Eylül 23). *Putin 'Soykırım' dedi*". Aljazeera Turk: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/putin-soykirim-dedi>, adresinden alındı
- AKKUYU NGS. (2019, Eylül 15). *Akkuyu Nükleer Santarali Tarihçesi*. Akkuyu Nükleer Santralı: <http://www.akkuyu.com/projenin-tarihcesi> adresinden alındı
- Akova, İ. (1997). Türkiye'de Turizmin Önemi ve Ekonomide Yeri. *Türk Coğrafya Dergisi*(32) , 263-208.
- Akyüz, B. (2019, Kasım 10). *Arap Baharı'nın sembol isimleri*. Ankara: Timeturk. <https://www.timeturk.com/tr/2011/06/08/arap-baharinin-sembolleri.html> adresinden alındı
- Anadolu Ajansı*. (2019, Kasım 11). Mavi Akım'da 15 yılın rekoru kırıldı: <https://www.yenisafak.com/ekonomi/mavi-akimda-15-yilin-rekoru-kirildi-3164574> adresinden alındı
- Anadolu Ajansı. (2019, Aralık 06). *Lavrov: Soçi mutabakatının uygulanması, Suriye'deki durumu istikrara kavuşturdu*. Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lavrov-soci-mutabakatinin-uygulanmasi-suriyedeki-durumu-istikrara-kavusturdu/1666241> adresinden alındı
- Anadolu Ajansı. (2019, Eylül 5). *TRT Haber*. TRT Haber: <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turkiye-ile-rusya-arasindaki-ticaret-hacmi-257-milyar-dolara-ulasti-424609.html> adresinden alındı
- Baimuratov, B. (2014). *Orta Asya'da Bir Güvenlik Örgütü Olarak Kolektif Güvenlik Anlaşması*. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı.
- BBC. (2019, Eylül 10). *Kremlin: Erdoğan Özür Diledi*. BBC: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160624_erdogan_rusya, adresinden alındı
- BBC. (2019, 27 Kasım). *www.bbc.gov.tr*. S-400: ABD'nin Karşı Çıktığı, Ankara'nın 'Kullanılacak' Dediği Füze Savunma Sistemi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41239094> adresinden alındı
- Bp statistical review of world energy* . (2019, Eylül 12). <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html> adresinden alındı

- Bp statistical review of world energy.* (2019, Eylül 12). <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html> adresinden alındı
- Cnntürk.com.* (2019, Kasım 13). Türk Akım projesinde Rus doğalgazı Kıyıköy'e ulaştı: <https://www.cnnturk.com/ekonomi/turk-akim-projesinde-rus-dogalgazi-kiyikoye-ulasti> adresinden alındı
- Çağlar, B. (2012). *Türkiye'nin Suriye Politikası: Yeni-Klasik Realist Bir Bakış.* İstanbul: Ortadoğu Analiz.
- Çalışkan, B. (2019). Suriye'nin Siyasal Çözümü. Suriye Sempozyumu *İHH.*
- Çelikpala, M. (2019). *Bugüne tarih olarak bakmak : Türkiye Rusya İlişkilerinin Geleceği.* İstanbul: EDAM.
- Demiryol, T. (2018). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları. *Dergipark.*
- EDAM. (2019). *Türkiye-Rusya İlişkilerinin Ekonomik Boyutu.* İstanbul: EDAM.
- Ediger, V. (2019, Eylül 4). *Panoramakhas.* Panorama Kadir Has Üniversitesi: <http://panorama.khas.edu.tr/uploads/pdf/enerji-ve-siyaset-turkiyerusya-enerji-iliskileri.pdf> adresinden alındı
- Egepolitik.com.* (2019, Kasım 14). TürkAkım Projesinin Güzergahı: www.egepolitik.com adresinden alındı
- Eia Beta.* (2019, Ekim 1). [eia.gov: https://www.eia.gov/beta/international/country.php?iso=RUS](https://www.eia.gov/beta/international/country.php?iso=RUS) adresinden alındı
- Erşen, E. (2018). Türk - Rus İlişkilerinin Karadeniz - Kafkasya Boyutu: Uçak Krizi ve Sonrası. *TASAM.*
- Evrensel. (2019, 10 22). *Putin-Erdoğan görüşmesi sonrası açıklanan 10 maddelik Soçi Mutabakatı.* EVRENSEL: <https://www.evrensel.net/haber/389364/putin-erdogan-gorusmesi-sonrasi-aciklanan-10-maddelik-soci-mutabakati> adresinden alındı
- Gazigil, O. (2012). *Avrasya Bölgesinde Rusya Federasyonu Öncülüğünde Kurulan Uluslararası Örgütler.* Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.
- Gazprom Export.* (2019, Ekim 10). [gazpromexport.ru: http://www.gazpromexport.ru/en/partners/turkey/](http://www.gazpromexport.ru/en/partners/turkey/) adresinden alındı

- Girgin, K. (2014). *Ruslarla Kavradan - Derin Ortaklığa*. İlgil Kültür Sanat Yayınları.
- Golkarian, G. (2017). Suriye Krizi Bağlamında Astana Süreci. *VII. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu*, 94-99.
- Gönül, Ö. (2018). *2002 Sonrası Türkiye Cumhuriyeti - Rusya İlişkileri*. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi.
- Günay, H. (2019). *SOĞUK SAVAŞ SONRASI Türkiye-Rusya İlişkilerinin Yaşanan Gelişmeler Bağlamında İncelenmesi*. İstanbul: T.C. İstanbul Rumeli Üniversitesi.
- H.Pamukçu, Ö. (2016). Helal Konseptli Otel İşletmelerinin Web Sitelerinin Analizi. *Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 147-160.
- Haber, T. (2019, Kasım 2). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Rusya'dan Özür Dilemeyeceğiz*. TRT Haber: <http://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-rusyadan-ozur-dilemeyecegiz-218672.html> adresinden alındı
- Haberler.com*. (2019, Haziran 11). Şangay İşbirliği Örgütü Toplandı: <https://www.haberler.com/sangay-isbirligi-orgutu-toplandi-10931789-haberi/> adresinden alındı
- Habertürk. (2019, Eylül 24). *Türkiye'nin Düşürdüğü İkinci Uçak Oldu*. [www.haberturk.com: www.haberturk.com/gundem/haber/1157792-turkiyenin-dusurdugu-ikinci-ucak-oldu](http://www.haberturk.com/gundem/haber/1157792-turkiyenin-dusurdugu-ikinci-ucak-oldu) adresinden alındı
- Hürriyet*. (2019, Kasım 4). Hürriyet.com: <http://www.hurriyet.com.tr/haberleri/rus-krizi> adresinden alındı
- İstanbul Hazirgiyim ve Konfeksiyon Birliği. (2019, Şubat 10). *Rusya Ülke Raporu*. [www.ihkib.org.tr: www.ihkib.org.tr](http://www.ihkib.org.tr) adresinden alındı
- Işık, H. Y.-K. (2017). Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Kriz. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*.
- Kafkassam. (2019,Ağustos 12). *Nazarbayev'in Tarihi Arabuluculuk Hamlesinin Bilinmeyenler'*. Kafkassam: <http://www.kafkassam.com/nazarbayevin-tarihi-arabuluculuk-hamlesinin-bilinmeyenleri.html> adresinden alındı
- Kakışım, C. (2017). Türkiye'nin Enerji Merkezi Ülke Olma Hedefi Açısından Bölgesel Riskler ve Bölgesel Fırsatlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 431-450.

- Kakışım, C. (2019). Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında Türkiye-Rusya Enerji İlişkilerinin Analizi. *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 67-89.
- Kalaycı, C. (2019, Ekim 12). *Rusya Federasyonu ile Ticarete*. DergiPark: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/65421> adresinden alındı
- Kalehsar, O. S. (2017). İran-Rusya Enerji İşbirliği. *BİLGESAM*, 1-10.
- Kamalov, İ. (2010). KOMŞULUKTAN STRATEJİK İŞBİRLİĞİNE. *ORSAM Rapor*, 6.
- Karabulut, B. (2011). Helsinki'den Astana'ya Avrupa Güvenlik ve İşbirliği (AGİT): AGİT'in Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme. *Akademik Bakış*, 69-93.
- Kısacık, S. (2019, Eylül 10). *Uluslararası Politika Akademisi*. www.poltikakademisi.org: <http://politikaakademisi.org/2012/06/26/enerji-baglaminda-rusya-avrupa-birligi-iliskileri/> adresinden alındı
- Korul, V. &. (2003). Türk Sivil Havacılık Sisteminin Yapısal Analizi. *Ege Academic Review*, 24-38.
- Meral, E. (2019). S 400 Meselesi ve Batı Dünyası. *Seta Perspektif*.
- Milliyet. (2019, Eylül 23). “Türk Uçağını Suriye Düşürdü”. [www.milliyet.com](http://www.milliyet.com.tr/): , 23.06.2012, <http://www.milliyet.com.tr/-turk-ucagini-suriye-dusurdu--siyaset-1557511/>, adresinden alındı
- Milliyet. (2019, Ekim 04). *Rus Uçağının Düşürülmesinin Arka Planındaki İnanılmaz Detay*. Milliyet: <http://www.milliyet.com.tr/rus-ucaginin-dusurulmesinin-arka-gundem-2158547/>, adresinden alındı
- Mitorova, T. (2014). *The Geopolitics of Russian Natural Gas*. Teksas, Houston: James A. Baker III Institute for Public Policy, Rice University.
- Moldagulova, M. (2016). *Kazakistan Dış Politikasının Ekonomik Temelleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi . Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- NTV. (2019, Ekim 28). *Rusya'dan “Putin ‘Soykırım’ Demedi” Açıklaması*. NTV: <http://www.ntv.com.tr/dunya/rusyadan-putin-soykirim-demedi-aciklamasi>, adresinden alındı
- Ntv.com*. (2019, Kasım 12). Türk Akımı projesi nedir?: <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/turk-akimi-projesi-imzalandi-turk-akimi-nedir,6SPX69IWSkaL6pBjj9F3EA> adresinden alındı

- O. Karkacier, A. Y. (2017). Turizm Sektöründe İlişkisel Analiz Yöntemiyle Finansal Performans Değerlemesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 154-162.
- OECD. (2019, Aralık 12). [www.oec.world.rus: https://oec.world/tr/profile/country/rus/](https://oec.world/tr/profile/country/rus/) adresinden alındı
- Onarıcı, E. (2019, Mayıs 10). *Şangay İşbirliği Örgütü ve Türk Dış Politikası*. Docplayer: <https://docplayer.biz.tr/50420527-Sangay-isbirligi-orgutu-ve-turk-dis-politikasi.html> adresinden alındı
- Orsam. (2012). *Ortadoğu Güncesi*. Ankara: Orsam.
- Ötken, Ş. (2019). *Rusya'nın DTÖ Üyeliği Ve Türkiye İle Ticari İlişkileri*. İstanbul: Haliç Üniversitesi.
- Özdemir, H. D.-Ç. (2012). Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 180-190.
- Poğda, S. (2012, OCAK). *Bağımsızlık Sonrası Kazakistan'ın Dış Politikası*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi).
- Reuters. (2019, Kasım 2). Reuters.com: <https://www.reuters.com/search/news?sortBy=&dateRange=&blob=Tanap+projesi> adresinden alındı
- Sabah Gazetesi. (2019, Ağustos 09). *Normalleşme İçin Baş Döndüren Trafik*. Sabah.com: <http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/08/09/normallesme-icin-bas-donduren-trafik>, adresinden alındı
- Samsun Gazetesi. (2019, Eylül 30). *Samsun Ceyhan Boru Hattı İptal Oldu Türkiye Oyuna Getirildi*. Samsun Gazetesi: <https://www.samsungazetesi.com/ekonomi/samsun-ceyhan-boru-hatti-iptal-oldu-turkiye-oyuna-getirildi-h6351.html> adresinden alındı
- Sandıklı, A. (2013). *Türk Rus İlişkileri*. İstanbul: BİLGESAM.
- Sapa, A. (2017). Türkiye Rusya Yakınlaşması ve S-400 Hava Savunma Sistemleri. *Dergipark*, 276-289.
- Sezer, A. (2017). Türk-Rus Geriliminin Kronolojisi. *Medyagünlüğü*.
- Sönmezoğlu, F. (2005). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sputnik. (2019, Kasım 03). *Erdoğan ve Putin, Soçi de Görüştü: Vize ve Domates Dışındaki Kısıtlamalar Kalkıyor*.. Sputnik:

<https://tr.sputniknews.com/rusya/201705031028319506-rusya-soci-erdogan-putin/> adresinden alındı

Sputniknews. (2019, Eylül 12). https://tr.sputniknews.com/tags/keyword_ucak_krizi/ adresinden alındı

stratejikortak. (2018). Dünden Bugüne Tüm Suriye Zirveleri. *Stratejikortak.*

Şahin, C. (2017). Rusya'nın Kırım'a Yönelik Nüfus Politikası. *VII. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu*, 60-67.

Şanhay İşbirliği Örgütü. (2019, Mayıs 9). T.C Dış İşleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası: <http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa> adresinden alındı

T.C Dış İşleri Bakanlığı. (2019, Mayıs 4). [www.mfa.gov.tr: http://www.mfa.gov.tr/asyada-isbirligi-ve-guven-arttirici-onlemler-konferansi.tr.mfa](http://www.mfa.gov.tr/asyada-isbirligi-ve-guven-arttirici-onlemler-konferansi.tr.mfa) adresinden alındı

T.C Dış İşleri Bakanlığı. (2019). *T.C Dış İşleri Bakanlığı.* <http://www.mfa.gov.tr/rusya-ekonomisi.tr.mfa>. adresinden alındı

T.C Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2019, Kasım 13). [www.enerji.gov.tr: https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri](http://www.enerji.gov.tr) adresinden alındı

T24. (2019, Ekim 21). *Türkiye-Rusya İlişkileri 2015 Yılında Hangi Aşamalardan Geçti.* T24 Bağımsız İnternet Gazetesi: <http://t24.com.tr/haber/turkiye-rusya-iliskileri-2015-yilinda-hangi-asamalardan-gecti,322514> adresinden alındı

T24. (2019, Eylül 22). *Soçi'de varılan mutabakatın ardından uzmanlardan ilk değerlendirmeler.* BAĞIMSIZ İNTERNET GAZETESİ T 24 : <https://t24.com.tr/haber/soci-de-varilan-mutabakat-in-ardindan-uzmanlardan-ilk-degerlendirmeler,844937> adresinden alındı

TANAP. (2019, Kasım 12). *TANAP NEDİR ? TANAP:* <https://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/> adresinden alındı

Topsakal, İ. (2016). Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 49.

TRT Avaz. (2019, Temmuz 15). Kazakistan'da BDT Ülkeleri Başbakanları Toplandı: <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrsyadan/kazakistan-da-bdt-ulkeleri-basbakanlari-toplandi/5bdc310701a30a09d4ad61c0> adresinden alındı

TurkStream. (2019, Ekim 18). [TurkStream.info: http://turkstream.info/tr/press/news/2019/209/](http://turkstream.info) adresinden alındı

- TUSİAD. (2012). *Sürdürülebilir Turizm*. İstanbul: Sis Matbaacılık.
- Tüfekçi, Ö. (2017). *İŞBİRLİĞİ VE KRİZ İKİLEMİNDE TÜRKİYE RUSYA İLİŞKİLERİ*. SETA.
- TÜİK. (2019, Ağustos 22). *Türkiye İstatistik Kurumu*. Turizm İstatistikleri: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1072 adresinden alındı
- Türk, C. (2019, Ekim 14). *15 Aralık'ta Planlanan Erdoğan-Putin Görüşmesi Gerçekleşmeyecek*. CNNTürk.com: <http://www.cnntrk.com/turkiye/15-aralikta-planlanan-erdogan-putin-gorusmesi-gerceklesmeyecek> adresinden alındı
- Türkiye ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)*. (2019, Mayıs 11). T.C Dışişleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi: http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-_agit_.tr.mfa adresinden alındı
- TÜROFED. (2019). *Turizm Raporu*. Ankara: Türkiye Otelciler Federasyonu.
- UNWTO. (2013). *Sustainable Tourism for Development*. Madrid: World Tourism Organization. UNWTO.
- USAK. (2013). REKABETTEN ÇOK YÖNLÜ İŞBİRLİĞİNE. *ULUSLARARASI STRATEJİK ARAŞTIRMALAR KURUMU*.
- World Energy Statistics*. (2019, Eylül 12). <https://www.iea.org/Sankey/#?c=Russian%20Federation&s=Final%20consumption> adresinden alındı
- Yazgan, A. E. (2013). Yazgan, A Türk sivil havacılık sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyinin analizi. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 421-445.
- Yeltin, H. (2019). Neoklasik Realizm Bağlamında Son Dönem Türkiye-Rusya İlişkileri. *Yüksek Lisans Tezi Sakarya Üniversitesi*, 75.
- Yiğittepe, L. (2018). NATO ve Rusya Arasında Türkiye'nin Güvenlik Algılaması: S-400 KRİZİ Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırma Dergisi*, 276- 289.
- Yılmaz, S. (2016). *Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri*. Türkiye Yazarlar Birliği.
- Yılmaz, S. (2019). *2018 Yılında Türkiye Rusya İlişkilerinde Ne Oldu?*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

ÖZGEÇMİŞ

Ömer Faruk Kaya, 04.08.1993 yılında Ardahan'da dünyaya geldi. İlköğrenimini Ardahan 75. Yıl Pansiyonlu İlköğretim okulunda, orta öğrenimini Yalova Lisesin 'de, lisans eğitimini ise 2011-2015 yılları arasında Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamlayarak mezun oldu. Lisans Öğrenimi süresince birçok Topluluk ve Dernekler 'de yönetici olarak çalıştı.

2016 Yılında Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ve Yönetim Bilimleri alanında Tezsiz Yüksek Lisans Programını Tamamladı. 2016 yılında Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı'nda başladığı Tezli Yüksek Lisans öğrenimi aldı. Öğrenimi sırasında Erasmus Staj Hareketliliği Programı kapsamında Malta'ya oradan da Avrupa'nın çeşitli ülkelerine giderek Avrupa Kültürü ve Coğrafyası hakkında fikir sahibi oldu.

2020 yılında "2010 ve Sonrası Türkiye Rusya İlişkileri" başlıklı tezi ile yüksek lisans eğitimini tamamladı.